

Ára: 900 Ft




MÓRA
KÖNYVKIADÓ



III.: Herbszt László (Kaláka együttes, Miklya Luzsányi Mónika: Volt egy fakatona – zenéskönyv)

**Minőségi gyermek- és ifjúsági irodalom
a Móra Könyvkiadótól**

Magánszemélyeknek 20%, intézményeknek 35% kedvezmény.
Több mint 1500 cím – klasszikustól kortársig.

www.mora.hu

10

Mozgó világ

2019/10

2019/10

Pikó Andrással beszélget Nagy József •
Pódiumbeszélgetés a toxikus vezetőkről
• Ficsku Pál novellája • Markó Béla és
Kürti László versei • Getto Tamással be-
szélget Váradi Júlia • Ránki Sára esszé-
je • Szelényi Iván és Barna Imre búcsú-
zik Konrád Györgytől • Révész Sándor
írása

Almási Miklós • Csengery Kristóf • Cse-
peli György • Dalos György • Fáy Miklós
• Gárdonyi László • Hargitai Miklós •
Kőrösi Imre • László Ferenc • Parászka
Boróka • Pető Iván • Vadas József •
Végl László

Mozgó világ

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

ALMÁSI MIKLÓS 1932-ben született Budapesten. Esztéta, filozófus, az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Legutóbbi könyve: *Ami bennünk van* (2019).

BARNA IMRE 1951-ben született Budapesten. Műfordító, kritikus, lapunk irodalmi szerkesztője. Legutóbbi könyve: *Pont fordítva* (2018).

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Nemzet és migráció* (Örkény Antallal, 2018).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

FÁY MIKLÓS 1964-ben született Budapesten. Szabadfoglalkozású kritikus, újságíró.

FICSKU PÁL 1967-ben született Debrecenben. Mozgó Világ-nívódíjas író. Budapesten, a Józsefvárosban él.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. A MÚOSZ elnöke. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

KÖRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

KÜRTI LÁSZLÓ 1976-ban született Vásárosnaményban. Költő, szerkesztő, tanár. Legutóbbi kötete: *A csalásról* (2017).

LÁSZLÓ FERENC 1976-ban született Budapesten. Történész, kritikus. A Magyar Narancs belső munkatársa, a Revizor kritikai portál szerkesztője.

MARKÓ BÉLA 1951-ben született Kézdivásárhelyen. József Attila-díjas költő, író, politikus. Az RMDSZ volt elnöke. Legutóbbi könyve: *Amit az ördög jóváhagy* (2019).

NAGY JÓZSEF 1968-ban született Budapesten. Újságíró, a 24.hu közélet- és véleményrovatának vezetője.

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÁNKI SÁRA 1981-ben született Budapesten. Bünyügyi nyelvész, tanár.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa.

SZELÉNYI IVÁN 1938-ban született Budapesten. Széchenyi-díjas szociológus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, a Yale Egyetem professzora. Legutóbbi könyve: *Hogyan legyünk milliárdosok?* (Kolosi Tamással, 2010).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁRADI JÚLIA 1948-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, szerkesztő, rádióriporter.

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Temetetlen múltunk* (2019).

ZENTAI PÉTER 1954-ben született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró. A Magyar Rádió volt washingtoni és berlini tudósítója.

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Rembrandt Harmensz van Rijn rézkarcai

Meglepően
finom.



FRESH
CORNER

Töltsd le az
applikációt

Mert kávéinkat mindig
frissen, gondosan
válogatott kávészemekből
készítjük.

2019/10

- | | | |
|-----------------|----|--|
| Nagy József | 3 | Ég mögöttem a visszaút, de nem bánom
<i>Beszélgetés Pikó Andrással</i> |
| Gárdonyi László | 15 | Elégtelen terjedelem – Rembrandt rajzairól és rézkarcairól |
| Markó Béla | 17 | Hideg égbolt, Kívánság, Messzeség <i>Versek</i> |
| Kürti László | 20 | Húsvéti nyúl <i>Vers</i> |
| Ficsku Pál | 21 | istenbácsi <i>Novella</i> |
| Váradi Júlia | 33 | A szokásostól erősen eltérő helyzet –
<i>Beszélgetés Gettó Tamás építésszel</i> |
| Ránki Sára | 41 | Az „importhomoktól” a OIG-ig <i>Esszé</i> |
| Zentai Péter | 55 | Toxikus vezetők hálójában <i>Pódiumbeszélgetés
Csepeli Györggyel, Desseffy Tiborral,
Domány Andrással és Lakner Zoltánnal</i> |

Hónapló

- | | | |
|-----------------|----|------------------------|
| Dalos György | 70 | Történelem és baleset |
| Végel László | 73 | Foci és tank |
| Hargitai Miklós | 76 | Vadat, s halat |
| Parászka Boróka | 80 | Isten és a lopott pénz |

Reflex

- | | | |
|---------------|----|-------------------------|
| Szelényi Iván | 84 | Búcsú a baráttól |
| Révész Sándor | 91 | A csimpánz jobban tudja |

ról-, -ről

- | | | |
|------------------|-----|--|
| Pető Iván | 100 | Egy könyv és a „hőse” |
| Kőríz Imre | 103 | Köd a hajóban |
| Almási Miklós | 107 | Lopott nemzeti holmik kálváriája |
| Vadas József | 111 | Zsinagóga hidraulikus bimával |
| Csengery Kristóf | 116 | Gyereknek való |
| Csepeli György | 120 | Elfeledett hősök árnyai |
| Fáy Miklós | 123 | Mit remélnék a vászontól? |
| László Ferenc | 125 | Omnipotens – Fiala János és a Civil a pályán |

-
- | | | |
|------------|-----|---|
| Barna Imre | 128 | Vendégségben – Konrád György (1933–2019) emlékére |
|------------|-----|---|

Megjelent a



LENTUS Kft.

Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

Mozgó Világ 2019/október

negyvenötödik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Erdély Gábor (a kuratórium elnöke), Balogh Emerencia (korrektor), Barna Imre (vers, próza), Bognár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Papp Aranka (gazdasági vezető), Pikó András (élő interjú), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag).

Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440. További információ: 06-80-444-444. Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 9000 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Ég mögöttem a visszaút, de nem bánom

Beszélgetés Pikó Andrással

– Szabadlábon?

– Irónia?

– *Csak félig.*

– Börtönbe nem zárnak, nincs is miért, nem is akarnak, a Fidesz célja „csupán” a politikai ellehetetlenítés, az életünk megkeserítése, a támogatottságom faragása, amihez elég megcsinálni a hírt vágóképekkel, miszerint a rendőrség házkutatást tart Pikó kampányközpontjában. Ráadásul nem is engem zaklatnak tanúkihallgatásokkal, később akár meggyanúsítással, hanem a kampánycsapatom tagjait, lányokat, asszonyokat, élükön Udvarhelyi Tessza kampányfőnökömmel.

– *Tudni lehetett, hogy nagytóval és távcsővel lesi majd a Fidesz az önök minden egyes mozdulatát. A Pikó-csapat készült arra, hogy „nem elég tisztességesnek lenni, annak is kell látszani”?*

– Amikor elvállaltam a felkérést, alaposan felmértük a kockázatokat. Stratégiai tanácsadókkal végigvettük, mivel támadhatnak, és ott aztán mindenki eleresztette a fantáziáját.

– *Mivel támadhatják?*

– Lehet, a mi fantáziánk még a fideszesekénél is kreatívabb, ezért inkább nem adok tippeket. Az tűnt a leglogikusabbnak, hogy a kerületi szegényeket segítő önkéntes munkámba kötnek bele.

– *Pikó, a hajléktalansimogató?*

– Hát persze. Én vagyok az, aki a kerületbe hordaná az ország összes homleszét. Értem a politikai konstrukciót, mégis mélységesen felháborít, hogy egy védtelen réteget használnak fel a lejáratásomra.

– *Volt ön migránssimogató is.*

– Az a másik támadási felület, 2015 nyara: dokumentáltan vizet és élelmet vittem a Keletibe a menekülteknek. Az én értékrendemben ezzel sincsen semmi baj, büszkén vállalom. Ha választani kell egy nincstelen vagy egy menekülő, éhes ember éheztetése és étellel kínálása között, én mindig is az utóbbit fogom választani. Ettől még persze nem voltam, nem vagyok és nem is leszek az ellenőrizetlen, korlátlan migráció híve. Amúgy a „simogatásaimat” már az első kampányfilmemben kitettem a placra, és tisztességes ügyek képviselőjeként egyetlen pillanatig sem vagyok hajlandó elfogadni a védekező pozíciót. Meg úgy általában is azt gondolom, hogy a politikát offenzívan kell csinálni.

– *Pikó az első civil, aki harap?*

– Hiszem, hogy egyre többen szívrognak át a civil élet és a politika közötti határon, és az ilyeneknek meg kell tanulniuk, hogy az új pályán le kell venni a tütüt meg a balettcipőt, mert a politika nagyon nem a piruettezés világa, pláne a Fidesz gladiátorai ellen.

– *Nem a simogatásokon csúszott meg a kampányban, hanem egy rossz mondaton és egy félremagyarázható fotón.*

– A civilség kétségtelen előnye, hogy a kampányunk vagány, nagyon gerilla. Hátránya viszont, hogy óvatosan, vagy inkább rutintalan. Minden napunkat azzal kezdjük, hogy megdicsérjük az előző huszonnégy órában legjobban teljesítő kollégáinkat a saját zárt Facebook-csoportunkban. Két ilyen posztot kilopott a Fidesz egy beépített embere.

– *Nézzük az elsőt. „Az ellenzéki jelelt leplezte a hvg-t: megrendelésre írnak cikkeket” – ezzel a címmel robantott egy kormányportál augusztusban. Idézem tovább: „Újabb hatalmas pofonba szaladt be a HVG nevezetű balliberális fake news-gyár. A magát függetlennek hazudó portált Pikó András, az úgynevezett ellenzéki összehozás józsefvárosi polgármester-jelöltje buktatta le egy közösségi oldalon tett bejegyzéssel. Az álcivil józsefvárosi ellenzéki polgármester-jelölt maga ismerte el, hogy megrendeli a HVG cikkeit.”*

– Ócska, bokamagasságú hazudozás.

– *Van tovább: „Pikó ezt posztolta egy Facebook-csoportba, ahol megosztotta a balliberális portál cikkét: Sziasztok. Amikor a kampányról beszéltem Nektek, még az elején azt mondtam, hogy az elvárásom az, hogy mindannyian élvezzük, hogy legyen egy életre szóló emlék azoknak, akik benne voltak, és hogy legyenek benne abban a 10 helyben, amelyre a sajtó külön figyel. Benne vagyunk, két újságíró külön is foglalkozik Józsefvárossal majd a*

hvg-nél. Gratulálok mindenkinek, ez közös sikerünk. Ma este beszélök a folytatásról. Arról is, hogy a következő 55 napban melyek lesznek a győzelemhez vivő utunk következő lépései, csupa olyan dologról, amelyről még nem beszélhettem. Gyertek el este 6-ra a Patyolatba, hogy első kézből halljátok!”

– Mi is ezzel a baj? Beszélgettem egy társaságban egy barátommal, aki külsőzik a HVG-nél, nyilván szóba került a kampányom, és ő elárulta, hogy ők is érdekesnek találják a józsefvárosi választást, valószínűleg benne leszünk abban a tízben, akivel kiemelten foglalkoznak. Mikor tényleg bekerültünk, én büszkén ki posztoltam a cikket az aktivista barátaimnak, mert ez alapvetően az ő munkájuk elismerése.

– *Az állítás az, hogy ön cikket rendelt a HVG-től.*

– Az nem az én műfajom, se szándékom, se pénzem rá, és akkor arról még nem beszélünk, teljesen nyilvánvaló, hogy a HVG-ben sem lenne erre fogadókészség. Téboly az egész. Az meg végképp abszurd, hogy mindezt abból a Fideszből vágják a fejemhez, melynek sajtójában szinte minden politikai cikk megrendelésre készül, és ahol évek óta egyetlen, a kormányt kritizáló sor meg nem jelent.

– *Hibázott azzal a posztal?*

– Ha kettőt hátralépsz, nem, inkább hármát lépsz hátra, vagy ötöt, s azt feltételezed, hogy ez itt egy normális ország, akkor az olyan posztok, mint az enyém, a normális kommunikáció részei. Hibává akkor válnak, ha behelyezed egy putyini mintára felépült autokrácia keretei közé.

– Szóval?

– Szóval abban hibáztam, hogy nem putyini világban képzelem az életünket.

– *Hozzá kíván rafkósodni a rendszerhez?*

– Rafkósodni igen, hasonulni soha. A fideszes putyinisták kampánya a trollkodásról szól, és arról, hogy kihasználva az elsíbolt közpénzből fakadó erőfölényüket, az eluralt médiát, a megerősszakolt államot, az annektált önkormányzatokat, átgázolnak rajtad. Mi nem fogadjuk el a szisztémájukat, viszont reagálunk rá: az egész kampányunk egy folyamatos bemutatás nekik.

– *Úgymint?*

– Úgymint: oké, tudjuk, hogy nekünk nem lesz óriásplakátunk, nem lesz ezerszám elefántfülünk az oszlopokon, mert nincs rá pénz, de majd festünk molinókat, amiket az emberek kilógatnak az ablakukon, rajta a fölirat, hogy „I LOVE 8, PIKÓT POLGÁRMESTERNEK!”. És az se kerül semmibe, „csupán” munkába, hogy az aktivistáink minden este kimennek az utcára, és letakarítható festékekkel felfújják a járdára az üzeneteinket, amiket hiába mos le akár eső, akár fideszes aktivista, újra megcsináljuk. Jó ez, lelkesítő, sodor minket a mozgalmi jelleg. Kikerüljük a Fidesz-rendszer. Amit imád a nép. Büszkeség és lokálpatriotizmus hajt mindannyiunkat.

– *Csak szembejön a valóság a házkutatással. Megijedtek?*

– Tesszát nagyon megviselte, az, amit ő belerakott ebbe a kampányba, a szervezőkészségén kívül a tisztessége és a feddhetetlensége, és pont

ezt támadta a rágalom. Azt vettük le belőle, hogy ha ennyire durván reagálnak, akkor valamit nagyon eltaláltunk ezeken a fideszes fiúkon. Én személy szerint kifejezetten örültem, mert nyár elején attól tartottam, hogy a Fidesz helyben is csak az országos kampányt tolja majd, engem próbál a választók radarszintje alatt tartani. Elemi érdekem volt, hogy növeljem az ismertségemet, részben ebből fakad az is, hogy a civil habitusom ellenére támadó, vagy ha úgy tetszik, negatív kampányba fogtam. Értsd, ha már egyszer ismerjük a Fidesz korrupciós rendszerét, akkor meg kell mutatni azt, névvel, fényképpel, összeggel. Lépjünk csak be a komfortzónájukba, hadd érezzék a törődést. Támadnak, visszatámadunk, erre újfent támadással kell feleljenek, ami mozgósítja a tábort, s hiszem, hogy a miénket jobban. Ami azért szerencsés, mert bár a nyolcban az ellenzék az országgyűlési választásokon rendre hatékonyan mozgósít, a helyhatóságikokon meglehetősen érdektelenek a mi szimpatizánsaik. A siker alapfeltétele, hogy ezen változtatni tudjunk.

– *A HVG-s vád miatt beperelte a kormányportált?*

– Dehogy pereltem.

– *Konkrét vád íródott le.*

– Konkrét hülyeség. Persze volt szó stábülésen, hogy pereljünk-e, de arra jutottunk, ne riasszuk el őket, csinálják csak a balhékat, minél többet, hiszen minden egyes abszurd hazugságuk bekerül az országos sajtóba, mind növeli az ismertségemet, mind egyre följebb emel, mind egyre inkább potenciális kihívóként mutatja fel a Pikó nevet. És nekünk már csak

dolgoznunk kell, megismertetni az emberekkel a programomat, s hinni benne, hogy a választani hajlandók többsége elgondolkodik az ajánlatomon és a Fidesz botrányos kampányán. Gyalázkodnak? Sebj. Ez egy bokszmeccs, s én úgy szálltam ringbe, hogy bírni fogom a pofonokat.

– *Pakolj föl, keszeg?*

– Olyasmi. Csapatfelkészítőn szoktam idézni Muhammad Alit, aki szerint „lebegj, mint a lepke, szurkálj, mint a méh”. Lebegünk, szurkálunk. Úgy támadunk, hogy ne sejtthessék, honnan kapják a következő fullánkot.

– *Ha veszt, a politikából van visszaút az újságírásba?*

– Amikor elindultam a politika felé, azt gondoltam: van visszaút. Amiben nyilván az is közrejátszott, hogy féltettem a családom megélhetését. Ebben a helyzetben mérhetetlenül jól esett, hogy a Klubrádió azt mondta, ha nem jön össze a polgármesterség, csak a testületi tagság, várnak vissza műsort vezetni. Ám ahogy beleálltam a kampányba, és ütöttem, és ütöttek, rá kellett döbbenjek, hogy ez a politikusi mentalitás totálisan szemben áll az újságírói szerepfelfogással. Az újságíró küldetése a társadalmi diagnosztika, rá kell mutasson a bajokra, a megoldás kitalálása viszont nem feladata, nem is kompetenciája, arra ott vannak a politikusok, akiket a kérdésekkel kell megoldásokra, terápia sarkallni.

– *Pár hónapja még ott tartott, hogy nincs az az isten, hogy elérse az újságírást.*

– Mostanra vált világossá számomra, hogy ez a kettő nem keverhető: egy állandóan megoldásokkal elő-

rukkoló újságírónál csak a mindig kérdező politikus nevetségesebb. A kampányban minden egyes akcióim, minden egyes mondatom beljebb vitt a politikába és eltávolított az újságírástól. Ég nem kell föl mögöttem a visszafelé vezető út, de nem bánom. Fokozatosan ismerkedem a politikusi szereppel, s apránként értem meg, mi fér bele az új életembe, s mi nem. Próbálok önazonos maradni, hiszen fontos, hogy higgyem, amit mondok, s azt is, amit teszek. Ha úgy tetszik: ezt hozom a civilségből.

– *Szóval semmiképp se megy vissza a Klubrádióba?*

– Polgármesterként semmiképpen. De akkor se sokkal egyszerűbb a helyzet, ha nem nyerek. A testületbe biztosan bejutok, hiszen én vagyok az ellenzéki listavezető, következésképpen képviselőként én leszek az ellenzéki frakcióvezető is, rengeteg feladat vár rám.

– *Tényleg beülne mezei önkormányzati képviselőnek?*

– Nem azért vállaltam a listavezetést, hogy egy esetleges polgármesteri vereség után sértődötten kiszálljak. Én tényleg tenni akarok a kerületért, ha nem polgármesterként, akkor képviselőként.

– *És akkor mi lesz a rádióval?*

– Valószínűleg sima képviselőként is nemet mondanék. Illetve van egy szívem csücske, s ezt írjuk az emberi gyarlóság számlájára: rendkívül fontos nekem a péntek reggel Pálincás Szüccsel, jó kis párost alkotunk, hiányzunk egymásnak, és úgy tűnik, hiányzunk a hallgatóknak is. A maximum az, hogy heti egy alkalommal csinálunk egy műsort, amiben én dek-

laráltan nem politizálok. Egyelőre vacillálok. De bárhogyan lesz is, kijelenthetem: az újságírói pályám véget ért.

– *Mi történik a Mozgó Világgal?*

– A Fapados beszélgetések moderálását továbbra is vállalom, mert az nem újságírói faggatózás, hanem csapatmunka és technikai segítség a haveroknak.

– *Nyilatkozta, mennyire zavarja, hogy Magyarországon a politika és a politikai újságírás egészségtelenül szoros viszonyban áll egymással.*

– Alapélmény. 1994-ben jöttem Szegeдрől Budapestre. Odalent a helyi újságírók bennfentes, joviális viszonyt ápoltak a politikusokkal, polgival, alpolgival, mindenkivel, amit betudtam annak, hogy kevesen vagyunk, ráadásul kényszerű összeczártságban dolgozunk. Azt gondoltam, Budapesten ez egész máshogy zajlik. Aztán, amikor felkerültem a rádióba, majd onnan az MTV-be, az *Aktuális*ba, meglepetten tapasztaltam, hogy akár jobbos, akár balos politikus jött be a műsorba, kapásból letegezett. Én meg visszamagáztam őket. Amit félreértettek, mind azt hitték, a nem tegezédés annak demonstrálása, hogy az ellenfele szekerét tolom: a Fideszben villámgyorsan elterjedt rólam, hogy komcsi vagyok, balon pedig az, hogy jobber. Az meg kifejezetten megdöbentett, hogy a kollégáim némelyike nem csupán bennfentes volt mindenütt, hanem vacsorázni is eljárt a politikusokkal. És nem csak vacsorázni.

– *Hanem?*

– Hanem? Mondjuk, inni is.

– *Ilyenkor kicsit megérti az ember Orbán Viktort.*

– Az a baj, hogy csomó dolog kritikájában meg lehet érteni Orbán Viktort. Az amúgy valós problémákra adott válaszai viszont rettenetesekek.

– *Mesélik, Orbán azon gőzölt be először, hogy a szadeszosok csicskázatták őt és a többi fideszes fiatalat az Ellenzéki Kerekasztalnál. Aztán meg akkor, amikor 1998-ban kormányra kerülve állandóan a régi rendszer kapcsolati és gazdasági hálójába akadt a keze. Ekkor vette elő a lángszórót, s azóta se eresztette el a ravaszt.*

– Nehéz ügy. Én aztán tudom, milyen az, amikor megérkezik Pestre a vidéki gyerek, tele ambícióval, energiával, még pörög ki a szalma a zsebéből, kulturális sokk, és amikor értelmiségi közegbe kerülve lassan kibomlik előtte, mi megy idefönt, látja a kapcsolati hálókat, látja, mi szól a teljesítményről, s mi a kapcsolatokról. Naná, hogy fölháborodik, mert tényleg fájdalmas megélni, hogy ebben a világban vidékről érkezni hatalmas hátrány, másképp néznek rád. És Orbán ebből a „vidéki fiú Pesten” sztoriból csinált alapvetően a sérelmeire alapuló politikát. Azt kell mondjam, nem elég intelligens hozzá, hogy harmonikusan feldolgozza ezt az egészet. Pedig, és ez az én vidéki fiúi válaszom, a paraszti konzervativizmusba mélyedő gyöke-
rek összeegyeztethetők a szociáldemokrata gondolatokkal és a liberális szívvel.

– *Furmann Imre vonatkozó dumáját ismeri? „Az eszem szerint demokrata vagyok, a szellemiségem szerint szabad, a szívem szerint magyar, a faszom meg fideszes.”*

– Ez sokkal pontosabb, mint az én definícióm.

– *Milyen családból jön?*

– Kálvinistából, tüchtig presbiter ősökkel, mindenki paraszt, ameddig ellátunk. Engem már nem kereszteltek meg, de az anyai nagymamám ennek ellenére ünnepeken a hóna alap csapott, és vitt istentiszteletre. Amit untam, hiszen egy református templomban még képek sincsenek, csak fehér falak és sok beszéd. Egy dolog mégis vonzott ezekben a látogatásokban, mégpedig az, hogy a végén odamehettem a keresztelődencéhez, melynek falán ott virított a nevem: Pikó András. Persze nem rólam volt szó, hanem egy ősömről, akinek az adományából valósult meg a medence. Mostanában gondolkodtam, hogyan és miért is keveredtem én a polgármester-jelöltségig, s arra jutottam, az a régi Pikó olyan Pikó lehetett, mint én: tenni akart a közösségéért, felelősséget akart vállalni a jövőjükért.

– *Szülei?*

– Apám nemrég meghalt, teherautósofőr volt, aztán anyagbeszerző, anyukám ápolónő, aztán benzinkutas.

– *Anyagilag nem rossz mix.*

– Nagyon nem az, különösen a létező szocializmusban. Gazdag gyerekeknek számítottam, legalábbis helyi szinten: volt Levi's farmerem, márkás cipőm, viszont ingyen nem kaptam semmit, de mindenért, amire szükségem volt, megdolgozhattam. Baromi erős kölkök voltam, tíz-tizenkét éves koromban édesanyám kivitt a benzinkútra, ahol a gázolajat a tartályból hajtánnyal, egy kar föl-le húzogatásával lehetett felszínre hozni, én lettem a föl-le húzogató, és kaptam érte pénzt. Volt egy tanyánk,

ahol apám mindenfélét termelt, eladásra is, természetes volt, hogy dolgoztunk ott, és mindig megfejelte a zsebpénzt. Ami anyagi szempontból menő, de amikor szombat estére randit beszéltem le a város legjobb csajainak egyikével, s hajnalban az öreged kitalálta, hogy ez a nap a legjobb időpont ahhoz, hogy a veremből fölpackold a zöldtrágyát az utánfutóra, kivigyétek a földre, majd beássátok, na, az nem szerencsés. Mégpedig azért, mert az a bűz napokra beissza magát a pórusedba.

– *Mi lett?*

– Trágyahordás, rohanás, zuhanyozás forró vízzel és az akkoriban menő Fa szappannal. Úgy dörzsöltem a bőrrömet, hogy lejött a szőr, mindhiába, többszöri sika után is bűzlöttem, le kellett mondanom a randit.

– *Mi lett a csajjal?*

– Talált egy másik, illatosabb pasit.

– *A pesti tévés kollégáktól kanyarodtunk el. Idővel ön is beállt a politikusokkal viszkingós sorba?*

– Nem fűlött hozzá a fogam, de amikor főszerkesztő lettem, megértettem, hogy képviselnem kell a községem érdekeit: vásároltam öltönyt, inget, nyakkendőt, és elmentem egy fogadásra. Ahol rettentő rosszul éreztem magam. Elmentem még egyre. Ott még cudarabbul éreztem magam. Tettem még pár próbát, mindegyiken rosszul éreztem magam, aztán elengedtem az egészet, és frusztráltan bezárkóztam dolgozni a szerkesztőségbe. Ez 1999 eleje, az első Fidesz-kormány első éve, amikor is, mint minden más hatalom alatt, sorra érkeztek a megkeresések, hogy ezt hívjam be műsorba, meg azt hívjam

be, csak főszerkesztőként egyenesen engem találtak meg ezek a megkeresések.

– *Mire ön?*

– Mire én visszaüzentem, hogy a francokat fog bejönni iksz meg ip-szilon, illetve vannak nekem kiváló szerkesztő kollégáim, akik szigorúan szakmai szempontok alapján eldöntik, kinek van helye az aznap reggeli műsorban. Könnyen beszéltem, az én kezemet nem kötötte meg, hogy együtt ittam volna azzal a politikussal, aki éppen megrendelést adott. Illetve azt hittem, hogy könnyen beszélek, a valóság viszont az volt, hogy hónapok alatt szétvertem magam körül mindent, ellehetetlenültem. Behívott a főnököm, Csermely Péter...

– *Aki azt terjesztette magáról, hogy aki tőle jobbra áll, az már leesik.*

– Pontosan, és ehhez tartotta is magát a viselkedésével. Na, és azt mondta, „nem kéne vaddisznóskodni, Pikó”. Ami persze olaj volt a tűzre, azt feleltem, hogy az általam vezetett szerkesztőség minden külső nyomás-gyakorlásnak ellenáll. Még abban az évben, 1999 augusztusában páros lábbal kirúgtak, pontosabban felfüggesztettek, ami bizonyos szempontból rosszabb: fizetés járt, de nem volt műsorom, nem dolgozhattam. Vártam, csak vártam, hogy a felfüggesztésem átfordul elbocsátásba, ami ugye azt jelentette volna, hogy jár némi végkielégítés. A helyzetet bonyolította, hogy a felfüggesztésem hírére a szerkesztőségből többek felálltak, köztük Kálmán Olga és Simon Andris, akikkel aztán hetente leültünk beszélgetni a hogyan továbbról. Egyre inkább kínban éreztem magam, hogy a barátaim utcára kerültek, csak hogy

szolidaritásnak velem, én meg kapom a fizumat. A feleségemben erősebb az életösztön, mint bennem, ezért decemberben őt be nem avatva felmondtam. Hazamentem, elmondtam, Kata pedig azt felelte, oltári nagy lúzer vagyok, de végtelenül büszke rám. Kicsit kétségbeestem, hogy most akkor merre tovább. Mester Ákos és a *168 Óra* nyújtott először segítő kezet, havi két cikkre kaptam megbízást, amiből megélni nem lehetett, de végre ismét tartozhattam valahová.

– *Mi a tanulság? Ebben az országban főszerkesztőként elengedhetetlen inni, bratyizni a politikussal?*

– Inni tilos. Annyiban viszont megengedőbb lettem, hogy információ-szerzés céljából kávézni belefér.

– *A hávégezős cikkben olvasható a következő is: „A mostani csúnya lebu-kás kapcsán érdemes azt a kérdést is feltenni, hogy vajon Pikó András, még klubrádiósként is hasonló módon, megrendelésre készítette a műsorait.”*

– Rosszindulatú, aljas felvetés, nem lepődöm meg rajta. De azért egyvala-min érdemes lamentálni. A Klubrádióban 2010 után végig azzal szembe-sültem, hogy „gettómédiában” vagyok, hiszen a túloldal nem áll szóba ve-lünk. Amiből menthetetlenül követ-kezik, hogy nem lehet nem átcúsítani a túloldalra. Unalmassá, önismétlővé váltunk, ami szükségszerű, amikor adott hónapban már tizedjére lesz reg-gel egy Nyakó István-interjúd, ő volt akkoriban a szoci szóvivő, ahol a fickó ugyanazt fogja elmondani neked, mint előző este az ATV-ben. Előbb-utóbb felteszi magának a kérdést az ember, lehet-e még független újságírásnak nevezni, amit csinál, de persze mindig talál mentséget, hogy nem benne van

a hiba, hanem a rendszerben, s ő a lehetőségekhez mértén normálisan viselkedik. Csak az a baj, hogy belülről rohaszt el téged, ha sose vagy abban a helyzetben, hogy bekérdezz.

– *Miért ne kérdezhetne be legalább Nyakó Istvánnak?*

– Mit tud bekérdezni az újságíró egy elgyöngülő, súlyát veszítő ellenzéki párt vezetőjének tizedjére, miközben az ország fontos ügyei, botrányai egytől egyig a kormányhoz kötődnek? Egyszer csak már nincs mit kérdezned Nyakó Istvántól. Ráadásul tudod, hogy a te amúgy tiszta szívedből szeretett rádiód imádott közönsége, pontosabban annak egy része nem viseli el, ha „bántod a Pistát”, azt meg pláne nem, ha megszólaltatsz bárkit, aki nem pont azt gondolja a világról, mint ő. Ha, teszem azt, interjúzod Bereményi Gézá, a hallgató megró, hogy vadfideszes lettél, csak mert szóba állsz egy „ilyennel”.

– *Ez konkrét?*

– Az. Próbálj meg függetlenedni, amikor a fél ország s benne a te közönséged is B-közepesedett. Iszonyú nehéz. És minimum 2002 óta ez a helyzet. Menekülhetsz abba az irányba, hogy nem politikai interjúkat csinálsz, s csupa olyan jószolgálati sztorival foglalkozol, amit kizárólag azért emelsz be, mert másutt nem érne el annyi embert, mint nálad. De akkor meg azt látod, hogy a műsorod hasznos, de keveseket érdeklő üzenőfüzetté vált, ahelyett, hogy botrányokat robbantana ki. Fogyatkossággal élők, hajléktalan emberek, más kiszolgáltatott csoportok, szexuális kisebbségek. Egy idő után ettől is megcsömörlesz. Az aktivista újságíró valójában nem jó újságíró.

– *Van ma Magyarországon független újságírás?*

– Tévésként, rádiósként ma még a nem fideszes médiában is a fentiek miatt álom a függetlenség. A netes sajtóban egy fokkal jobb a helyzet, ott inkább a túlkompenzálás, a fikakultúra, az „annyira függetlenek és annyira okosak vagyunk, hogy nem gondolkodunk, csak mindenkibe belekötünk” mentalitás a veszély. Az újságírás, a nyilvánosság ugyanazt a funkciót tölti be, mint az emberi szervezetben az agy és az idegrendszer: az információáramlást és -feldolgozást szolgálja. Szép párhuzam, hogy a testben a bal agyfélteke felelős a jobb oldal mozgatásáért, a jobb agyfélteke pedig a bal oldal mozgatásáért. Ha a két félteke összedolgozik, akkor a test harmonikusan mozog, ha nem dolgozik össze, annak lenyomorodás a vége. A mi hazánk jelenleg az utóbbira példa: a politikai oldalak között megszűnt a kommunikáció, társadalmunk lényegében béna. És sajnos az egyes idegsejtek, mint például Pikó András is sérültek, nem is lehet másként egy olyan szisztémában, ahol folyamatosan a megtámadott partizán mentalitás-ban vagy kénytelen élni a mindennapjaidat. Ha egyszer még az életben lesz itt normális demokrácia, ki fog normális közszolgálati televíziót csinálni, kiről hiszem majd el, hogy nem megrendelésre dolgozik? Azoknak, akik hozzám hasonlóan végigtölték az elmúlt harminc évet, lehet tudásuk, tapasztalatuk, de az újságírói hitelünk elhasználódott. Nem lesz helyünk a demokratikus nyilvánosság újjáépítésében.

– *Van kollégája, akivel ma már nem fogadják egymás köszönését?*

– Az *Aktuális*ban együtt dolgoztam Bayer Zsolttal. Nem voltunk rosszban. Évek óta nem láttam, de benne van a pakliban, hogy ha ma találkozánk, elfordulnánk egymástól. Ő rólam legjobb esetben is azt gondolja, hogy egy alapvetően rendes, de megvezetett csávó vagyok, egy még csak nem is hasznos hülye. Én meg még ennél is rosszabbat gondolok róla.

– *Nézzük a második kormányzati támadást. A kormánylap egy szintén az ön kampánycsapatának zárt Facebook-csoportjából kimásolt fotóra alapozva hozta a hírt: feltételezhető, hogy „csalással, törvénytelen eszközök igénybevételeivel készül az önkormányzati választásokra a fővárosi ellenzék... biztosan illegális adatbázist építenek”.*

– A kampányfőnököm abban a pillanatban visszautasította a vádat.

– *Mégpedig ezzel a szöveggel: „A 12 egyéni választókerületi jelölt és a polgármesterjelölt számára kiadott csaknem 1400 ajánlóívet kezeltünk az elmúlt napokban, ezek aktivistáknak történt kiadását, visszahozatalát és átvételét egy elektronikus felületen vezettük. Ez a nyilvántartás kizárólag arra vonatkozik, hogy mely önkéntesüknél hány darab aláírásgyűjtő ív volt, ebből mennyit juttatott vissza, kinek adta át, és mennyit kellett még visszahoznia, mielőtt leadjuk az ajánlásokat.” Ám a BRFK „választás, népszavazás és európai polgári kezdeményezés rendje elleni bűncselekmény, valamint személyes adattal visszaélés gyanúja miatt” nyomozást rendelt el ismeretlen tettes ellen. Ebből lett egy házkutatás a kampányközpontban, a Baross utcai Patyolatban, s már aznap tele volt a hírrel a politika meg a sajtó.*

– Iskolás, mégis profi felépítmény: a *Magyar Nemzet* megírta feltételes módban, amit ön is felolvasott, majd Kocsis Máté a nyilvánosság elé állt komoran, demokráciánkat, hazánkat féltve tőlem és a csapatomtól, és elmondta mindezt állításként. Majd Kocsis szavait, félretéve a feltételes módot, a komplett kormánymédia átvette, habosította.

– *Ebből se lesz per?*

– A lapok némelyikét ezért már beperlem, de Kocsis egyelőre hadd hazudozzon az igazsághoz való általános viszonyában nem hoz újdonságot a dolog, pártszóvivőként lényegében ezért kapta a fizetését. Tényleg gondoljunk bele: ezernégy-száz ajánlási ívet vettünk fel átvételi elismervénnyel, ebből hatszázhuszonöt polgármesterjelölti, a többi azonos számban tizenkét egyéni önkormányzati választókerületi jelölti ív. És ezt a hatalmas pakkot használta száz ember. Kiadod, ezt rögzítet egy Excelben, amikor visszakapod, rögzítet azt is, mellé az időpont, s az is, hogy tele a lap, vagy hogy hány sor üres, és így tovább. A rendszer, anélkül, hogy személyes adatokat rögzítenél, biztosítja számodra, hogy tudd, mi jött vissza, mi nem, ami nem, kinn kell keresni, s hány darab aláírásnál tartasz. Amit mi csináltunk az utolsó estén, ugyanazt csinálta az összes jelölt országszerte azokban a pillanatokban. Illetve: remélem, a fideszesek is csupán azt csinálták, amit mi. Egy tény: mi a törvény szellemét és minden betűjét betartva, a lehető legtisztességesebben jártunk el.

– *Emlegette az aktivista újságírás fájdalmait. Pár éve szimplán akti-*

vista is lett lakóhelyén, a nyolcadik kerületben. A Heti Betevő ételosztó szervezetben 2014 óta tevékenykedik, a Közélet Iskolájának kuratóriumi tagja, a tavaly indult Segítség Közvetítők egészségügyi civil szervezet aktivistája. Miért indult el erre?

– Reakció volt ez részemről a tartahatatlan újságíró létre, még akkor is, ha eleinte ezt nem is tudtam így megfogalmazni magamnak.

– A civilkedés idén tavasszal fordult rá a politikára, amikor a C8 – Civilek Józsefvárosért Civil Társaság vezetőjeként a Momentum felkérte civil, de az MSZP, a PM, a DK és a Momentum által támogatott polgármesterjelöltnek. Nem ez az első direkt kapcsolata ellenzéki politikusokkal.

– Dolgoztam Bajnai Gordon Haza és Haladásának. Okoskodóként benne voltam Márki-Zay Péter hódmezővásárhelyi polgármesteri kampányában, cseteltünk, beszélgettünk. Nála is az jelentette a legkomolyabb kihívást, ami nálam: a kampány elején alig ismerték a választók, ám ahogy nekiesett a Fidesz, hatvan százalék fölé szaladt az ismertsége, ahogy velem is történik ez most Józsefvárosban. Aztán még tavaly a nyolcban, az időközi polgármester-választáson benne voltam a civil, ellenzéki pártok által támogatott jelölt, Győri Péter kampányában.

– Mindezek hogyan fértek össze az újságírói szereppel?

– A munkaügyi részét úgy oldottam meg, hogy bementem a Klubrádióban a főnökömhez, hogy immár nemcsak aktivistáskodom, hanem szeretném segíteni a lakóhelyem ellenzéki jelöltjét, de ha azt mondjátok, hogy ez nektek nem fér bele, akkor

nem csinálom. Abban maradtunk, hogy mehet, de a rádióban egyetlen szót sem szólhatok a politikai segítői szerepvállalásaimról, interjút sem készíthetek ezekben az ügyekben. A civil aktivistáskodásaimmal folyamatosan araszoltam a politikai szerepvállalás felé. Visszanézve világos: egyre kevésbé volt fontos számomra, hogy miközben civilként csupa, csupa általam jónak tartott ügyért álltam ki, apránként elporlott a független újságírói mivoltom. Ami Győri Pétert illeti: ő a nyolcban civil segítség nélkül semmire nem jutott volna. A feleségem, aki régebben volt újságíró, elvállalta mellette a sajtófőnöki teendőket, én pedig a kommunikációs felkészítést. A kerületben teljesen szétesett az ellenzéki pártélet, a szocialistákon kívül csak két-három fős pártalapszervezetek lézengtek, miközben az én civil közösségem hetven-nyolcvan embert mozgatott.

– Nagy bukta volt az időközi: míg a tavaly tavaszi országgyűlési választáson a Fidesz negyven százalékot szerzett a kerületben, ősszel, az időközi polgármesterin a fideszes Sára Botond kétharmaddal verte Győri Pétert. Győri utóbb azt nyilatkozta, hogy alkalmatlan jelöltnek tartja magát, nem tud mások előtt beszélni, s csak azért vállalta el a jelöltséget, mert nem akarta cserben hagyni a barátait.

– Ez csak egyik oka a kudarcnak és Péter nyilván túlzottan kritikusan látja a saját szerepét. De épp ilyen fontos hiba, hogy a kampányt, bár a civilek vitték a hátukon, mégis a politika irányította. Ami akkor szükségszerű volt, de az eredmény nem igazolta. Fontos volt, hogy végre együtt dolgoztak pártok és civilek,

de a választásraa masszívvá vált a kölcsönös ellenszenv: a pártok arra jutottak, hogy a civilekkel nem lehet bírni, mi meg arra, hogy ezek meg se akarták nyerni a küzdelmet. Nyilvánvalóan igazságtalan mindkét ítélet.

– *Ebből mi következett az ön polgármester-jelöltségére nézve?*

– Egyrészt az, hogy ha beszálok, akkor a kampányomat csak én irányíthatom, nekem párt nem parancsol, nem indulok pártlistán, s nem kell belépjek semmilyen párt kötelékébe. Másrészt az, hogy a programot én és a csapatom határozzuk meg, a pártok hozzátehetik a magukét, de az alap a miénk.

– *Ki találta ki, hogy ön legyen a polgármesterjelölt?*

– A C8-on belül érlelődött, mondogatták, gondolkodjam el a dolgon, én meg tereltem a választ, mígnem januárban a helyi MSZP vezetője nekem szegezte a kérdést. Leültünk, kiderült, hogy nagyon mást képzelünk a dologról, olyanokat akartak, hogy vegyem föl az MSZP-logót, és a stábom összetételébe is bele kívántak szólni. Elkészöntünk, a C8-cal összeírtam a feltételeimet, amiket elküldtük az összes ellenzéki pártnak. Három hónapig fel se hívtak, azt hallottam vissza, hogy nem kell nekik egy ilyen önállószkodó alak. Ráadásul a fővárosi egyeztetésen kiejánlották a kerületet a fővárosi LMP-seknek, akik csak toporogtak. Én pedig magamban jól megsértődtem a töketlenkedésen; mi az, hogy úgy egyeztetnek, hogy engem meg se kérdeznek, elegendő lett, „nem én jelentkeztem táncos-komikusnak”. Na, ebben az állapotomban hívott

fel Donáth Anna április elején azzal, hogy van egy jó híre: végül a Momentumé lett a nyolc, ők jelölhetnek, és engem szeretnének. Még azon a hétvégén bejelentették, hogy felkérték, s azt is, hogy egyelőre egyeztetünk. A feltételeimhez ragaszkodtam, tudtam, ott dől el, ha győzök, milyen polgármester leszek: az engem támogató pártok bábja vagy valós mozgástérrel bíró politikus. Két hónap kellett, mire összecsiszolódtunk.

– *Összejött a tavasz végén remélt húszmillió forint a kampányra?*

– A fele se fog összejönni, annyiból oldjuk meg a korteskedést, amennyi van.

– *Honnan a pénz?*

– Fele a civilektől, fele az engem felkérő Momentumtól, ők a kampány utolsó hónapjára tudták előteremteni az anyagi hozzájárulásukat. Szepemberig hozzánk, civilekhez, kb. négymillió jött be, aminek csak egy részét költöttük el. Szerencsére a plakátjainkat, az automata telefonhívásokat, valamint az egyszeri választási újságot a fővárosi közös kampánybűdzsé állja.

– *Kocsis Mátéék mennyit költenek a kerületben?*

– Legalább tízszer annyit, mint mi. S ha mi többet költenénk, mint most, akkor annak is minimum a tízszeresét költenék. Bármennyi pénzük van.

– *A fideszesek szerint a civilizés álca, amit azért öltenek magukra ballib figurák, hogy megszabaduljanak a 2010-ben, 2014-ben és 2018-ban is odakozmált pártlogóktól.*

– Kocsis Mátéék nem értik, vagy nem akarják érteni, hogy nem csak

a pártpolitika lehet politika, hanem a civil aktivizmus is. A különbség az, hogy a civil aktivizmus nem a hatalom megragadására irányul. Ám amíg az ember civilként ételt oszt, csupán a felszín karcogatja, a problémák gyökeréig nem hatol le. Hogy magát a rendszert megváltoztathasd, át kell lépni a politikába. És én most átléptem. Amit mi csinálunk a nyolcban, az egy pilot, megnézzük, a civil gondolkodást, a civil technikákat be lehet-e vinni a politikába, méghozzá úgy, hogy a mozgalmi jelleg földobja a profeszszionális politikát. A kampányban láthatóan működik a dolog, s meggyőződésem, hogy az önkormányzat irányítását is fölpezsdíti a civil attitűd. Mi is a köztisztasággal meg a lakáshelyzettel és a többi közismert témával fogunk foglalkozni, csak a hozzáállásunk lesz új. Több ponton változtatunk. Az első a nyilvánosság. Ami nemcsak azt jelenti, hogy Józsefváros többé nem hirdet a Habony-médiához tartozó *Lokál*-ban, hanem azt is, hogy megnézzük, indokolt-e évi háromszázmilliót elverni az önkormányzati lapban, és igyekszünk tisztességes médiumot faragni ebből a jelenleg százalmas pártpro-pagandafórumként létező termékből. Az első rutin nyilván az lesz, hogy akkor csináljuk mi is pepitában ugyanazt, amit emberileg értek, hiszen elképesztő megaláztatás a helyi média működése az ellenzéki pártoknak, de meg kell értetnem mindenkivel, hogy az általunk eddig elszenvedett aljas eszközök nélkül is lehet sikert elérni. Hogy mivel? Korrekt, hatékony, az emberek érdekét néző munkával. Ennek érdekében még csak nem is átláthatóvá, hanem átlátszóvá tesszük a testület műkö-

dését. Jöjjenek be a civilek, lássanak rá az iratokra, semmi sumákolás. A városrész honlapját úgy alakítjuk át, hogy ott akár petíció is indítható legyen. El fogom várni, hogy ne havonta, hanem hetente legyen fogadóórájuk a képviselőknek, igenis találkozzanak az emberekkel. Nehéz menet lesz, bele lehet bukni, végig edukálni kell a résztvevőket. Amit az is nehezít, hogy a testületben egyedül leszek civil a többi tizenkét, pártok jelölte képviselő között. És még egy lényeges változás: ma az önkormányzat politikai konfliktusokat generál, ellenségeket gyárt és mutat fel, lásd az Auróra kocsma ügyét, csak hogy megtartsa a társadalmi támogatottságát. Ezzel szemben szerintem egy önkormányzatnak a mediálás, a közvetítés a dolga. Az én vezetésem alatt nem lesz boszorkányüldözés, szép lassan beleszoknak az emberek, hogy ha konfliktus van, mi ott termünk, és profi szakemberekkel segítünk a megoldásban. Jó úton vagyok a győzelemhez, a Fidesz a botrányokkal alám gyűjtotta a rakétákat, megemelte a tétet, ma már tudják az emberek, hogy élet-halál harc dűl. Megköszönöm majd egyszer a Fidesznek és külön Kocsis Máténak, hogy pár hónap alatt fajsúlyos ellenzéki arcot építettek belőlem. A kampányom kezdetén, júliusban simán végigbringázhattam a kerületen, a kutya nem ismert meg. Ma viszont már integetnek nekem, megállítanak, városképjelentőségű figura lettem. Úgy érzem, belül is erősödöm, jönnek rám a politikusi szkílek, ma már megvan a lelki kondicionáltságom is a politikusi léthez. S ha nem is nyerem meg a választást, a testületben ott leszek, lesz öt évem bizonyítani a következő választásig.

Elégtelen terjedelem

Rembrandt rajzairól és rézkarcairól

*Mint bármelyik ember a Könyvtárban, ifjúkoromban sokat utaztam;
zarándokoltam, hogy felleljek egy könyvet,
talán a katalógusok katalógusát.
Jorge Luis Borges: Bábeli könyvtár*

Egy magát bármilyen szinten is komolyan vevő kritikusnak Rembrandt rézkarcairól és rajzairól írni egészen más okok miatt nehéz, mint bemutatni egy pályakezdő művészt. Az utóbbinál a legnagyobb problémát a szövegek hiánya jelenti, nincs, ami mankót adjon az értelmezéshez. Rembrandtnál ennek éppen az ellenkezője a jellemző; túl sok és túl jó minőségű szöveg öleli körül, takarja el a műveket. Mindegyiket elemezték már anyag- és technikahasználat alapján, szerzőségi szempontból (a műhellyel való kapcsolat szerint), datálták, részleteit felfedezték korábbi műveken (mint inspirációs forrás) és későbbiekben (mint hatástörténet). A műveken szereplő embereket és helyszíneket azonosították, legyen az parasztház vagy képzelt itáliai tájnyomatokról vett idézetekből építve. Ezenkívül értelmezők, ikonológusok és hermeneuták hada kutatta a jelentést, legyen az bibliai vagy mitológiai események ábrázolásának részlete, általánosabb értelmezési keret, esetleg maga a technika és a befejezettség kérdése. Történeti és átfogó munkák születtek Rembrandt pályájáról, az őt ért hatásokról és arról a hatalmas befolyásról, amit művei gyakoroltak a kultúrtörténetre.

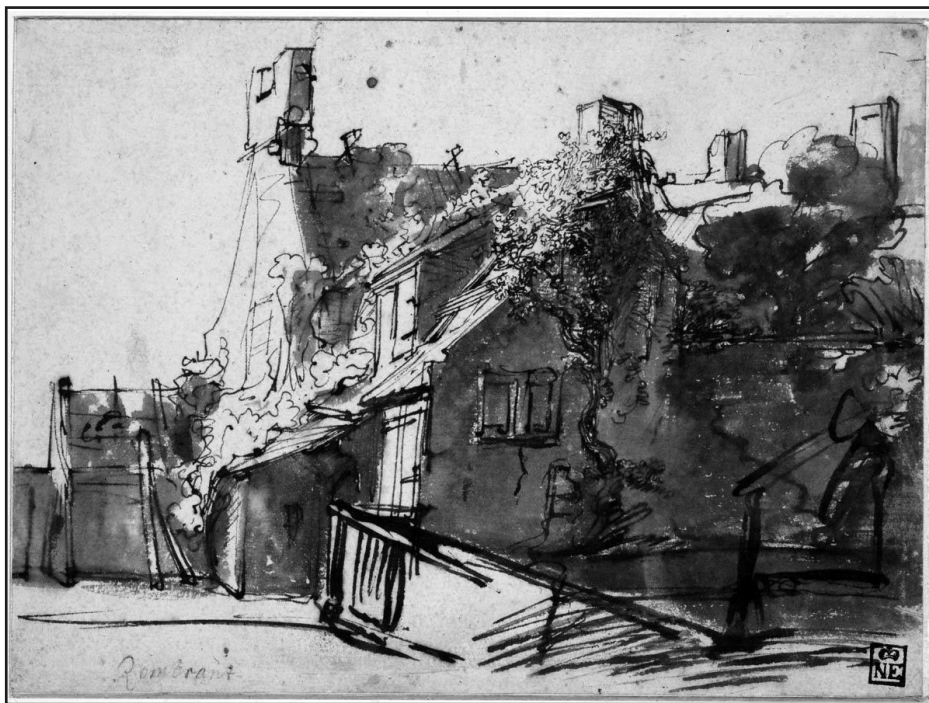
Jelen szöveg terjedelme sem az áttekintő felsorolást, sem az életmű mégoly apró részletének a bemutatását sem teszi lehetővé, hiszen az egész mint egy sűrű szövet ágyazódik egymásba. Hogyan lehetne beszélni Jan Uytenbogaert portréjáról anélkül, hogy általánosságban ne mondanók valamit a portréről, a rembrandti portréről – ennek változásáról az életműben –, illetve ne pontosítanánk minden adatot a 17. század első harmadára jellemző teológiai vitákról, politikai üldözésekről, száműzetésekről, és egyáltalán Jan Uytenbogaer életéről? A közhelyeken túl mit lehet elmondani Rembrandt kőmellvédre támaszkodó önarcképéről, és hogyan lehetne felidézni kapcsolatát a londoni National Galleryben őrzött Tiziano-képpel? Nyilvánvaló, hogy nem egyszerű másolásról van szó, az önarckép valamilyen módon az eredeti portréra adott válasz, ami önreflexív módon saját magát is elhelyezi a kultúrtörténetben, mint egyfajta hagyomány, illetve művészi tehetőség és erő letéteményesét.

Nincs mód részletesen szólni az *Omval látképe* című rajzon megbúvó szerelmesekről (ott vannak a fa göcsörtös törzsétől balra az árnyékban!), illetve viszonyukról a háttérrel, a különböző rajz- és karcestílusokról, az árnyékolásról és kontúrról.

Lehet, hogy nincs is olyan terjedelem, ami elég lenne; hiába a könyvtárnyi irodalom, amikor szembesülünk a műtárgyakkal, továbbra is szinte fegyvertelenül állunk szemben a hidrával, amely minden megválaszolt kérdésre három újabb problémát tár elénk. Tegyük hát úgy, mint Szent Jeromos az itáliai tájban, merüljünk el csendben a művek tanulmányozásában.

Gárdonyi László

16



Rembrandt Harmensz van Rijn: Holland ház napfényben

Markó Béla

Hideg égbolt

*Valentyin Szerov: Európa elrablása,
1910, olaj, vászon, 71 × 98 cm,
Tretyakov Képtár, Moszkva*

Fent északon az ég is hidegebb,
s a nászt talán már Zeusz sem kívánja,
a tengernek nincs célja, nincs iránya,
és nem találni békés szigetet

a láthatáron túl, mert a bikává
lett isten csak az egyetlen sziget,
hát ő sem tartozik most senkinek
elszámolással, s mintha azt is látná,

miközben a habzó felszín alatt
ide-oda úszkálnak a halak,
hogy látszólag fogoly ugyan, de végül

senki mástól nem függ majd, hogy milyen
lesz eljövendő otthona, hiszen
mi kiegészül, az ki is elégül.

Kívánság

*Ilja Repin: Őszi csokor. Egy lány portréja,
1892, olaj, vászon, 111 × 65 cm,
Tretyjakov Képtár, Moszkva*

A tetszhalálban ott az ébredés,
az éjszakában ott rejlik a reggel,
s hogyha lenyugszik, másnap úgylis felkel
túloldalon a nap, mert még kevés

a pusztulás körös-körül, csupáncsak
egy pillanat valahol legbelül,
de kint nem hervad, inkább teljesül
most minden, s híre sincs a délutánnak,

ez még a dél, és nem látni sehol
egy leheletnyi árnyékot mögötte,
ám kívánságát csokorba kötötte,

s ha valaki majd közelebb hajol,
már sejtheti, hogy a tépett virágban
egy-egy nyaláb kialvó napvilág van.

Messzeség

*Rembrandt: A tékozló fiú hazatérése,
1668–1669 körül, olaj, vászon, 262 × 205 cm,
Ermitázs, Szentpétervár*

Egyetlen arc világít csak a képen,
a többi inkább árnyékban marad,
bár lassan máshol is meg-megszakad
a félhomály, s a fellobbanó fényben

jól látható, hogy apa és fia
megbonthatatlan tömbbé olvad össze
egy pillanatra, vagy talán örökre,
és minden egyéb csak komédia

vagy ceremónia, mert nem lehet
fontosabb semmi, mint a szeretet,
hiszen nem arról van szó, hogy nem érez

haragot, és hogy mégsem bünteti,
aki fájdalmat okozott neki,
de végre nincs köze a messzeséghez.

Kürti László

húsvéti nyúl

kezelve birtok, ápolt és eltakarható
tenyérnyi földrészem. saját napsütéssel,
éghajlattal ezen a legatyásodott,
de bevetett, meleg szelű égövön.

húsvétra nyulat, tudod, a gyerek miatt.
tombol a nevetlen, túl korai nyár.

azóta nézegetem ezt az itt rekedt
feltámadási, nagybozontú házi
jószágot. már júniusi eső verdesi
az alkalmi otthont adó, műanyag
babaházikót, de nincs szív túladni
ezen az oroslánfejű, nagy fülű
kis ínycencen. néha szabadon engedem,
olyankor övé az udvar, ő úgy tudja,
az egész világ. berohangálja a gyepet,
berohangálja az élet rejtett zugait,
örökzöld bozótosokba ki-kiteljesedve.

istenbácsi

1. zsoltár istenbácsi! Segíts nekem! Ments meg mindörökké bűnös testemtől. Mert az én testem egy kis mennyország. Boldogult benne már mindenki. istenbácsi! Te vagy a láthatóm, hogy mennyit szenvedtem én velem! Fohászom ebben a benzingözös városban autók közé köpött szó, nem hall meg senki, már csak te maradtál nekem, meg ez a bűnös testem. Te tehetsz róla, hogy gyönyörű vagyok. Bármit tettem ellene, az maradtam. Még az a farc is csak férc lett. Csak ez a gyönyörű test maradt nekem, amelyben néha vacog a lelkem, meg te, te maradtál, akihez beszélhetek. No jó, kezdjük az elején. Ne haragudj, hogy tegezlek, de hát nem áll a számra más. Modernül mondva, így szocializálódtam. Hát most tegezlek. Előre le kell szögez-nem, hogy nem hiszek benned, de valahol tudom, hogy vagy, bár még nem láttalak, nem láttam azt a rohadt kegyetlen-mosolygós arcod, de mindig összeáll bennem egy arc azokból az arcokból, akik lihegtek rajtam. Olyan-kor azt hiszem, az te vagy. istenbácsi meg... istenbácsi meg van, szoktam mondani Violának, a barátnőmnek, aki rajtad kívül még van nekem. Viola nem hisz benned. Ha lenne isten, nem baszta volna így el az életünket, szokta mondani. Hallod? Még csak nem is bácsizik. Viola is állami, neki sincs senkilye, csak én, meg akik lihegnek rajtam és rajta. Kegyetlen világ. Nekünk mindent magunknak kellett megtanulni, hallod, még a senkilyét is ellyel mondom. Szarok a nyelvedre. Na jó, ne haragudj, néha elkap a hév. Ilyen vagyok. Béla szerint egy istentelen kurva. Szerintem nem, de hagy mondja, amit akar. Kőműves. Része volt az életemnek, de róla majd később, szerintem most kezdjük az elején.

2. zsoltár istenbácsi! Én árva vagyok. Egyedül vagyok a világon, mint a Föld a csillagok között. Tudom, hogy nem árvának teremtetél, mert mindenki valakinek a gyereke, mindenki baszás által születik, csak a Kisjézus a Szeplőtlen Szűzanyától, a te egyik mindenedtől, de mégis árva lettem. Te akartad. Nem én. De én élem árvaságom, nem te, bár nem tudom, neked van-e igazi valakid. Az első szó, amire emlékszem, te vagy. Az első mondat is, amit megjegyeztem. Nem anya, apa, csak annyi, az isten bassza meg ezt a kölyköt. Beszartam. Azóta szarok a világra. Mégis lett műveltségem. Azért lettem néhány éve boldogulásom miatt az Év Árvája. Néha röhögök is ezen, istenbácsim, ha nem teremtesz árvának, akkor nem lehettem volna az Év Árvája, talán akkor nem is értem volna el semmit. Van munkám, beszélek nyelveket, testem selyméből levegőt lehetne szőni az égre. Mindezt én nem akartam. Én nem akartam árva lenni miattad. Én egy anyát és egy apát akartam. Akik talán néha vernek engem, vagy egymást, ennyi benne lenne a pakliban. No jó, talán luxusból egy nagymamit is. Helyette megkaptam a luxust. Álltam ott a díszteremben, villogtak a vakuk, nyakamban az általam vert csipkegallér, szóltak a beszédek, mondták a nevem, mondták az árvaságom, a hitem, a kitartásom, pozitív hozzáállás, akarat meg

minden, aztán átadták a kulcsot, nekem, az Év Árvájának, egy Futó utcai lakás kulcsát. Életkezdesi jutalom. Örültem, persze, hogy örültem neki, bár az életkezdesről megint te jutottál az eszembe, meg az a mondat, amit azóta is a fülemből hallok, isten bassza meg ezt a kölyköt. Bárcsak meg se született volna. Szakadt volna bele a feje az anyjába. Tudják ezek, mi az az élet? Tudják, milyen volt, amikor először karóba húztak? Amikor megaláztak? Vertek, rúgtak, lehugyoztak? Most meg mintaként mutogatnak? Nyilatkoznom kellett. Mondtam a sajtónak, örülök a Futó utcai lakásnak, bár lehetett volna a Király, a Bástya vagy a Lovag is, de leginkább a Szív, de jó nekem a Futó is, úgyis egész életemben földönfutó voltam. Ez legyen a végszó, mondta valami szerkesztőféle faszfej, aranyos vagy, kislány. Mész a picsába, gondoltam, szoláriumos kurva, olyan vagy, mint odaütött tojás a barna serpenyőben.

3. zsoltár istenbácsidrágám! Te kis tűnékeny angyalom! Te, aki tű vagy nékem. Tüvem, ollóm, anyagom, akivel szabom az életem! Én állatok közt nőttem fel. A Bá', aki nevelt, engem mindig Bá'k neveltek, Péterbá', Zolibá', Lalibá', szóval a Bá', aki éppen nevelt, egyszer azt mondta, mi van, drágám, te kis embercsirke? Én nem tudtam, mi van, az a felnőttek dolga, én csak azt tudtam, mi nincs. Azt most nem mondom el neked, hogy mim nem volt, mert ahhoz még neked se nincs elég időd, nekem meg kialszik a mécsesem, és akkor nem lesz mindennek vége. Mindennek a testemnek se. És akkor nem leszek lélek. Szóval röviden: te mit szólnál hozzá, ha azt mondanák neked, istenbácsi, te embercsirke vagy. Először is, ugyan az embernek is két lába van, meg a csirkének is, bár Viola, amikor bekerült az intézetbe, azt mondta, hogy a csirkének négy lába van, buta volt, amíg az apja meg nem ölte az anyját, mindig négy comb volt a vasárnapi levesben, ezért hitte azt, hogy a csirkének négy lába van, szóval mit szólnál hozzá, ha azt mondanák neked, te kis embercsirke. Én csak néztem azzal a hatalmas szemeimmel, amik annyi könnyet láttak, amennyi parfüm nincs a drogériákban. Széttártam a kis kezeimet, és azt mondtam, én...? Embercsirkeeee...??? – és kacagtam. Szeretlek, mondta a Bá', és magához húzott. Akkor még nem tudtam, mennyi fájdalmat fog okozni ez a szeretlek.

4. zsoltár istenbácsim! Álltam ott a Városháza dísztermében, kezemben szorongattam a kulcsot, elrohant a sajtó, olyan gyorsan, mint az én huszonegy év árvaságom, és ott maradtam egyedül. Vagyis Violával. Nagy játékos vagy te, istenbácsi. Legalább úgy tudod gombolyítani a fonalat, mint ahogy én verem a csipkét. Álltunk ott Violával meg a kulccsal, meg az oklevéllel, hogy én vagyok az Év Árvája, és nem tudtunk mit csinálni. Igyunk meg egy üveg pezsgőt, mondta. Jól van, mondtam, ugyan nem tudom, hogy miért pont ez jutott eszébe, hiszen a fogadáson kaptunk már szigorúan egyszerre egy pohárral, de mindegy volt, az jutott eszembe, hogy elköltözhetek végre az albiból, a vénasszony, a házimami nem fogja összeboglyazni a csipkéimet, hát akkor igyunk meg egy üveg pezsgőt. A te nevedet emlegette Viola, mégpedig pozitív kicsengéssel, amikor azt mondta, isten éltesen (azért vigyázott rá, hogy kis i-vel mondjon, nem hülye a Viola, közgazos hallgatóval jár), szóval azt mondta a Viola, hogy isten éltesen, te Év Árvája, és köpött egy

nagyot az elegáns cukrászda kövezetére. Nézzük meg azt a lakást. Az isten bassza meg, sikított fel, amikor beléptünk a lakásba. Nem rád gondoltam.

5. zsoltár Az isten bassza meg. Ide kell egy kőműves. Kijelentő módon mondta Viola, én is láttam, hogy abban vagyok. Nem mondom, hogy egy árvának nem kellene örülnie, ha az államtól vagy a várostól vagy mittudomén kitől kap ajándékba egy lakást, szerintem sok szülősgyerek lenne inkább árva ezért, azt se mondom, hogy olyan díszkuckót kellett volna kapnom, mint amilyeneket osztogattak a bigbráner egy-tizenhatban, de azért ez egy kicsit sokkoló volt. Belső udvar, földszint, fényt szerintem az ablaküveg utoljára az étetőben látott. Ha belépsz, egy kis konyha az előtérben, oldalra egy kis valami, aztán meg egy szoba. A kis konyhában nincsen víz, a valami lenne a fürdőszoba, abban meg csak a semmi van, a szobában meg nem volt áram. Lepakoltuk a dobozokat, Szerdzsó, Viola közgazos pasija hozta el kocsival az aliből, és Viola újra megszólalt, ide kell egy kőműves. Szerdzsó kicsit juhásztalanul nézett rám, én csak klikkelni tudok, glettelni nem, mondta. Végre nevettünk. Tudod, istenbácsi, abban a világban, amit állítólag te teremtetél, van egy nagyon nagy baj. Hogy az embereknek mindig valamiből több kell. Nekem is több kellett egy kőművesből. Nem volt túl sok pénzem, ki kellett pucolni a házat. Életemben először akartam kurva lenni. Viola meg Szerdzsó elment, én meg ott maradtam tömnivalólag egy rohadt üres állami saját lakásban. Elmentem sétálni, kerestem valami kerthelyiséget, sok volt már ez nekem aznapra. Beültem egy olyan piros kockás, zöld asztalos helyre. Egy fiút láttam meg. Sört ivott, és összevissza nézett. Látszott rajta, hogy sose tudta, mit néz arrafelé, mindig úgy néz, mintha onnan valamit várna, úgy nézett ki, mint aki sehonnan se vár semmit. Védelte a sört. Szépen itta a habot. Éreztem, hogy ismeretlen okok miatt utálja a tejet. Akárcsak én. Nem tudtam a nevét. Úgy éreztem, beleszerettem.

6. zsoltár istenbácsi. Mondták már neked, hogy szopjál? Szopjál le, te kurva istenbácsi! Mert nekem mondták. Azt mondták, hogy szopjál le, te bűdös kurva pesti csirke! Sírtam. Pedig a sírás nem a kenyerem. Nem voltam még, csak tizenkét éves. Kiadtak házhoz. Violát nem vihettem. Egy nap bejött egy Bá' meg egy Bá'né, akit később maminak kellett szólítani, így mondom kis emmel, hogy szakadt volna a feje az anyjába, bár darabig szerettem, bocs, megint elkapott ez a halál előtti hév, szóval bejött egy Bá', hogy engem kivesznek. Nem leszek állami! Ordítottam! Sírtam! Sírtam, mert már megszoktam, hogy nekem semmim nincs, és most talán lesz valamim, féltem az idegenségtől. Viola is sírt, hogy eddig neki legalább volt valamije, én, most már az se lesz. Tizenkét éves voltam, emlékeim szerint először láttam családot, már ha a Bá't és a mamit annak lehetett nevezni. Egy szép házba vittek, lett saját szobám, ágyikóval, íróasztallal, sok-sok babával. A kertben voltak tyúkok, disznó, meg Maradsz, a kutya. Ottmaradtam. Jó volt. Esténként a vacsora előtt együtt áldottuk a neved, istenbácsi. Egészen addig, amíg azt nem mondták nekem, hogy szopjál le, te bűdös pesti csirke. Legalább annyit megtudtam, hogy pesti vagyok.

7. zsoltár A kerthelyiséget, ahová beültem, Bőregérnek hívták. Szerintem jobban hangzott volna, hogy Denevérbár, de nekem aznapra megfelelt

a Bőregér is. Még soha nem ismerkedtem, megszoktam, hogy addig engem szedtek fel a pasik, vagy adtak oda, aztán döntöttem, ha dönthettem, hogy vagy igen, vagy nem, most is döntöttem, hogy igen. Ott ült az a fiú, lassan habzott a szája, életemben talán először éreztem a szerelem ízét. Az ismeretlen szerelem ízét. Nem írom le, istenbácsi, hogy nézett ki, mert szerintem az ember nem kinézet, hanem lélek dolga, de szép volt. Elég annyit róla, hogy egy Zinédine Zidane-os póló volt rajta. 10-es mezű. Elöl a gall kakas, nagy vörös tarjával, bocs, tarajával, mint amilyen a rohadt Bá'éknál volt. A habzó szája és a látnivaló és érezhető tejérzékenysége mellett ez a zizuzás tetszett. Ő is kisebbségi volt, mint én, Franciaországban alig, a Föld hatmillió embere között meg milliomos. Én meg árva, árvácska, akinek mától van lakása. Mondtam már neked, hogy még úgy direktbe nem ismerkedtem, nem tudtam, mit tegyek. Láttam filmekben, hogy van úgy, hogy a csaj csak úgy direktbe odamegy a pasihoz, és megkérdezi, hogy vagy, szivike. Kicsit hamis lett volna az én számból, tőlem még senki nem kérdezte meg azt, hogy vagy, Violán kívül, még a karóba húzás után a doktor se, meg a rendőrök se, csak ténymegállapítottak. Nem voltam én egy prittivumen. Odaültem volna a sráchoz, megkérdezte volna, hogy vagy, én meg mondtam volna, hogy remekül, mától én vagyok az Év Árvája? Nézttem inkább. Szép volt, elkezdett csak úgy bizseregni bennem a vér. Miért nem vesz észre? Hogy nézem. Hogy vágyok rá. Intett a pincérnek, tegeződtek, megnyugodtam, törzsvendég. Talán holnap is itt lesz. Amikor felállt és elment, rám pillantott. Vagy csak úgy éreztem, vagy csak úgy vágytam. Hogy mindéltekig tartson ez a vágy. istenbácsi! Ott maradtam egy félig kiivott kávéval, és először akartam, hogy te aranyhal legyél. Hogy teljesítsd három kívánságom. Egy: szerelmes legyen belém. Kettő: legyenek gyerekeink. Három: hogy kőműves legyen. No jó, legyen még egy, te úgyis bónuszos aranyhal vagy: moshassam a zizus pólóját. Bocs, az előbb rosszul írtam neked, a föld lakossága nem hatmillió. Most már lefekszem. Szerdzsótól és Violától életkezdésnek kaptam egy matracot.

Még egyszer bocs. Ezt már hajnalban írom. Az udvarról szivárog be némi fény. Levetkőztem mezítelenre. Nézttem magam a koszos ablakban. Az jutott eszembe, amit a Bá' mondott. A bőröd az a tied, de egyebed nincsen. Nem sok látvány vagy.

8. zsoltár istenbácsi! Te sok nyelven beszélsz. A pápa is sok nyelven mondja el húsvétkor az igéd. Te teremtetted azt magyarul, hogy csipke szövi az álmod? Mert ha te, akkor te, akkor te okoztad vesztemet és boldogulásomat. Amikor lekerültem falura, jó volt. Mintha tejbe-vajba fürdettek volna, mintha benne lettem volna egy mesében. Az iskolában ugyan egy darabig összesúgtak a hátam mögött, hogy ez az állami, nem érdekelt, mit tudtak ők az életről, meg amikor látták úgymond tanulmányi eredményeimet, általánosban már az angol középfokút, akkor abbahagyták. Csak barátnőm nem lett. De ott volt a mami. A mami különös dologgal foglalkozott. Egy nagy henger előtt ült egész nap, volt neki erre külön szobája, és különféle furcsa fabot végű cérnákat hajlítgatott rajta, mindenféle színes gombostű köré tekerve. Na, ezt most jól megmondtam neked, de eleinte én is csak ennyit

érttettem hozzá. Egyszer szólt, hogy üljek oda mellé. Hát valami csoda volt azon a hengeren. Akarod, hogy csipke szője az álmodat, kérdezte a mami. Ez egy vertcsipke gallér, mondta. Neked készítem az évváróra. Akkor magyarázta el, hogy ő csipkegallérokat készít, meg kézelőket, naccságáknak meg színháznak is, jelmezbe, néha terítőt is, de a gallér az igazi. Akkor jöttem rá, miért jár annyi elegáns hölgy a mamihoz, néha olyan autócsodákból szálltak ki, és olyan illatuk volt, hogy azt még Viola se hinné el. Ha akarod, megtanítalak, mondta. Akartam. Akartam, hogy abból a koszos semmiből, az árvaságból, a Bá'k világából kikerüljek, hogy csipke szője az álmodat. Úgy is lett, amíg meg nem szúrt a karó.

9. zsoltár istenbácsi! Én még soha nem aludtam egyedül. Mindig volt körülöttem valaki, vagy az intézetben vagy az albérletekben vagy rajtam. Megszoktam, hogy lányok alszanak mellettem, hogy mindenki másként kucorog, aztán a Bá'éknál ahogy esténként hallok a másik szobában az ágy nyöszörgését, utána meg a Bá' horkolását, később aztán megint az intézet, az utógondozó, házinénik, én tényleg, de tényleg nem aludtam még egyedül. Csak akkor először, ott, a saját lakásomban. Lefeküdtem az ajándékba kapott matraccra, nem volt semmim, csak a bőröm, mert az az enyém. A srácra gondoltam, aki miatt holnap este is elmegyek a Bőregérbe, a bőrére gondoltam, a szemére, az ölelésére, de nem volt ott, nem volt ott senki, csak az istenbácsiverte magányom. Csak magamat öleltem meg, ahelyett, hogy megöltem volna magamat.

10. zsoltár istenbácsi! Hogy a Jóisten áldjon meg. Kis aranyhalam. Bár csak úgy lenne minden, ahogy akkor volt. Délelőtt megpucoltam az ablakot, mintha megörült volna az a hámló fakeretbe szorult szutykos üvegdarab nekem, besütött végre egy kicsit a nap is rajta. Feltöröltem az alatta keletkezett kis pocsolyákat, felsejlett eredeti színük, na, az lesz a következő. Kiültem az udvarra, a most már lakásom elébe. Néztem az esőáztatta sárga keramitot, nem is vettem észre, hogy az éjszaka esett, talán annyira belealudtam magamba. Az udvar közepén ott állt a kicsit megdőlt poroló, mint akit csak úgy hátrahagytak, akárcsak engem, valaha volt szőnyegetek képzeltem rá, kontyos, fejkendős, virágos otthonkás asszonyokkal, a gangon a mélység fölött egymástól maradék lisztet kérő asszonyokkal, hokedliken ultizó, fehér atlétában izzadó férfiakkal, aztán az üresen maradt porolón cirkuszozó gyerekeket láttam, egy kisfiút és egy kislányt, a két Holováczt a filmből, amit annyit vágytam, a saját két gyerekemet láttam, a talán eljövendő múltamat. Felvettem a sárgatarka ruhámat, és bementem a hivatalba, még alá kellett valami árvasági papírt írni, ami valahogy lemaradt. Sétáltam egy nagyot, az antikvárbán, ahol dolgoztam, szabad hetet kaptam, aztán haza, a Futóba, és akkor rám tört az egyedüllét meg a vágy. Az után a srác után. Nem tudtam, hogy hányra menjek a Bőregérbe. Ilyen dolgokban apailag kilátástalan vagyok. Mert nem emlékszem az apámra. Viola ugyan sokat mondta, hogy az ő apja már reggel hatkor a kocsmában volt, addig, amíg meg nem ölte az anyját, utána már baszhatta, mert a börtönben nem volt kocsmá. Ezen mindig röhögött a Viola, én meg óvele. Hogy a börtönben nincsen kocsmá. Jól kibaszott az apja magával, meg más apák magukkal.

Szóval nem tudtam, hányra menjek. Gondoltam, este nyolc az ideális, ha véletlenül tényleg kőműves, akkor este hatig dolgozik, aztán zuhany, vagy ahogy én kívántam, egy kis kukacmosás, aztán jöhet a Bőregér. istenbácsi! Hogy a Jóisten áldjon meg. Minden úgy történt, ahogy én akartam. Másik könnyű ruhát vettem fel, ami sejtette, hogy milyen alatta a bűnös testem, hogy bizsereg benne a bűnös vér, „az” után. A srác már ott ült, szépen habzott a szája. A mellette levő asztal pont üres volt, leültem. Rendeltem kávét, habosat. A fiú ajka habos volt, szép volt, olyan jólszituált alkoholistának tűnt. A kávéskanállal én is egy kis habot kentem az ajkamra, vágykeltőt. Rám nézett, összenevettünk. Átült hozzám. Éjszaka minden vágyam megvolt. Végre valaki nemcsak lihegett rajtam. Értelmesen sikította, hogy szeretlek.

11. zsoltár istenbácsi! Addig ilyen szépet még az életben nem láttam, amilyen szépséges volt ez az idegen naccsága. Dés rendszámú autóban érkezett a mamihoz. Valamit beszélkedtek, meg egy kicsit alkudoztak is, ahogy az akkori eszemmel emlékszem. Azt mondta a mami, hogy kiscsibém, most elmegyek egy hónapra németbe, kiscsibém, így hívott mindig, hogy kiscsibém, nem pedig úgy, mint a Bá', hogy embercsirke, csak kiscsibémnek hívott, pedig volt nekik sok tucat kiscsibéjük, de engem máshogy szeretett a mami, én voltam az első kiscsibéje, szóval istenbácsi, a mami elment németbe színházi megrendelésre. Egy nagyon jelentős darabhoz kellett csipkegalérokat készítenie. A Galileihez. Mondta, hogy ő találta ki, hogy forog a Föld. Az valami dráma, mondta. Az akkori eszemmel még nem értettem, miért dráma az, hogy forog a Föld, most már értem. Amikor először estem bűnbe, mindent a gravitációra meg Galileire fogtam. Hogy hiába forog alattam a föld, mint egy eszetlen vidámparki játék, mégse tud levetni magáról. Fe-küdtem a férfi mellett, és azt akartam, szűnjön meg minden, szűnjön meg a bűnbe esett testem és lelkem, vetessek ki a semmibe. De nem, jött megint az a geci gravitáció, rám fordult újra a férfi, hagytam, hogy hasson a gravitáció. Későbbi bűnbeeséseim alatt így becéztem a rám tapadó lihegő, szőrös súlyokat. Magamat meg gravitácának. Szóval, istenbácsi! Elment a mami az idegen naccságával, én meg ott maradtam a Bá'val. A Bá'-nak este megjöttek a barátai, vedelték a pálinkát. Hoz sok asszonyt a pénz, üvöltötte a Bá'. Visszabeszélsz, ordították a barátok, az asszony hoz sok pénzt. A pénz meg pinát, ordított vissza a Bá'. Ezen nevettek. Hörögtek, mint a megkerült állat. Csúnyán röhögtek. Nem értettem. Csak a későbbi eszemmel. Gyere ide, kiscsibém, mondta éjszaka a Bá', amikor már elmentek a haverokjai. Így mondta, kiscsibém. Még soha nem mondta nekem, hogy kiscsibém, hát odamentem. Bárcsak ne tettem volna. Megfogott, simogatott, bűzös szájával összemaszatolt, és karóba húzott. Ömlött belőlem, mint elmetezett nyakú tyúkból, a vér. Másnap már nem. És másnap sem, hetekig. Vártam, hogy visszahozza az a gyönyörű naccsága a mamit.

12. zsoltár istenbácsi! A Béla kiglettelt. Nemcsak engem, a lakást is. Ne vegyem csúnyán számra a nevedet, de istenáldotta szerencsém volt. Nemcsak szerelmet kaptam, de egy kőművest is. A habzó szájú fiú, aki aznap éjszaka kiglettelte a testem, kőműves volt. Látod, mégiscsak aranyhal vagy

te, istenbácsi. Az isten bassza meg! Erre ébredtem. Feküdt mellettem a matracon a Béla, nézte a dobozokkal telirakott szobát, és még egyszer azt mondta, az isten bassza meg! Ezt rendbe kell hozni. Hogy lakhat egy ilyen szép nő egy ilyen lakásban. Csak akkor vallottam be, hogy két napja lakok itt, és hogy én vagyok az Év Árvája. Néztem, hogyan reagál, amikor megtudták a pasik és Bá'k, hogy árva vagyok, intézetis, egyből kurvának gondoltak, hogy nem szeretet, csak pénz kell nekem. Néztem Bélát, ahogy félig kitakarózva fekszik mellettem, féltem, hogy rögtön elveszítem. Éreztem, hogy nem értette ő ezt, de valami megfagyott benne. Olyan fagyosan nézte a plafont. Akkor még nem tudtam, hogy csak a repedéseket nézi, meg a jövőnkön gondolkodik, hogyan lehet ezeket a repedéseket, most már kicsit okosabban mondom, életrepedéseket beglettetni. Árva vagy, nem baj, mondta. Nekem is volt egy árva fánghim. Nem volt simítója. Nevettünk, aztán újra beglettelt.

13. zsoltár Amikor hazajött a mami, megtalálta a véres hálóingemet, nem tudtam rendesen kimosni. Csak az ordítást hallottam utána, ahogy a Bá'ra üvöltött, megfogott, és elvitt a rendőrségre. Viola jutott az eszembe, aki mindig azt mondta, a rendőrök rosszak. Rosszak, mert nem hallották, ahogy az apja ordít, rendszeresen ordított, a szomszédok nem mertek szólani, nagydaráb állat volt az apja, szóval a rendőrök nem hallottak semmit, mielőtt az apja leszúrta az anyját. Lehet, hogy igaza volt, azt se hallották, ahogy én jajgattam, amikor a Bá' karóba húzott. istenbácsi! Már nem vittek vissza a kis íróasztalomhoz, meg a csipkeverő párnámhoz, meg Maradszhoz, a kis-kutyámhoz, ismét az intézetbe kerültem. A mami sírt. Én is sírtam. Viola is sírt, amikor meglátott. Végre itt vagy, mondta, egyetlenem. istenbácsi! Nem tudom, hogy neked van-e titkod, talán az, hogy miért teremtetted ezt a bűnös világot, de nekünk egyszerű halandóknak nem lehetnek. Hamar elterjedt a híre, hogy mit műveltek velem. Voltak lányok, akik sajnáltak, voltak, akik irigykedtek, hogy már ők is vágynának valami idegen testiségre, meg voltak, akik egyszerűen mocskos kurvának neveztek. Kaptam pszichológust, meg egy új nevelő Bá't, meg kaptam az újabb semmit. Nem maradt más, csak a csipkeverés. A Mami, akkor már nagy emmel mondtam, szóval a Mami behozta a csipkeverő készletemet. Sírtunk. Megengedték neki, hogy bejárjon tanítani, de vissza nem adtak neki, mert a Bá' börtönben volt, nem tudott volna eltartani, velem lenni, amíg németbe van, meg valami szociális veszélyeztetettség is volt. Egyedül Viola maradt nekem. Ő megértett. Együtt huncutkodtunk. Az egyik éjszaka átmászott hozzám, az én ágyamra. Suttogva beszéltünk. Te, milyen az, amikor karóba húznak, kérdezte. Bevallottam, hogy néha jó volt, még a kínban és fájdalomban is. Te már nő vagy, mondta, tudod, én is úgy szeretnék rajtam érezni egy idegen bőrt.

14. zsoltár Szentül hittem, hogy anyám az ég, apám a föld, anyám jéggel veri apámat. Ezt álmodtam egyszer. Aztán ezt mondtam a pszichológusnak is, akit kirendeltek hozzám. Kislány, szoktál gondolni az anyádra és az apádra, kérdezte. istenbácsi! néztem azt a nőt, és azon gondolkodtam, hogy mit akar. Mi a faszt akar? Tudnia kellett volna, hogy állandóan az anyámra és az apámra gondoltam. Az arcukra. Amiket ugyanúgy nem ismertem, mint tégedet se. Csak annyit tudtam róluk, rólatok, hogy valamiért ebbe a

világba teremtettem. Miattatok által. Szóval néztem azt a pszichológusnőt, és csak úgy hirtelen felindulásból annyit mondtam, anyám az ég, apám a föld, anyám jéggel veri apámat. De hát ez családon belüli erőszak, mondta a nő. Az én pici lelkemmel megmagyaráztam neki, hogy olyan, hogy család, az nincs. Vagy ha van, mindegy, hogy ki ver kit, ki veri ki azt a kit. Hogy egy nő verhet egy férfit, azt az intézet után tudtam meg. Amikor szabadultam, én szabadulásnak nevezem azt a napot, amikor már nem volt senkim, nem volt Viola se, ő még két hónapig bent volt, a Mami is eltűnt, németbe menekült a Bá' elől, aki kiszabadult, szóval, amikor szabadultam, képzelj el, istenbácsi, nem volt senkim, még rád se gondoltam, csak a csipkeverő párnám volt, meg a csipke szőtte álmaim. Meg a bűnös testem. Mer' a test az bűn. Akkor már túl voltam mindenem. Most, hogy hamarosan testből lélekké válok, most se árulok el neked mindent. Maradjon meg nekem a túlvilági gyónás öröme. Szóval, amikor a karóba húzás után azt mondtam a pszichológusnőnek, hogy anyám az ég, apám a föld, anyám jéggel veri apámat, akkor még nem tudtam, hogy néhány év múlva én is jéggel fogok verni egy férfit. Egy Bá't. Volt egy Bá', akinek az volt a mániája, hogy jéggel verjem. Koktélszeget kellett venni a számba, persze előtte már megittuk a belé hűtött pezsgőt, aztán a mellkasára kellett köpködnöm a jeget. Attól élvezett. istenbácsi! Te teremtetted az embertelen embert is. A perverz állatot, akit jéggel kellett köpködnöm. De jó volt vele. Anyagilag is. Néha a bűn az úr.

15. zsoltár istenbácsi! Én gyereket akartam. Családot. Tudod te, hogy mit jelent, ha az embernek nincs családja? Oké, neked ott van a Szentháromság, elvagytok jól együtt. Most, hogy lelkem lassan elhagyja gyönyörű bűnös testem, bevallom neked, Bélától én gyereket, gyerekeket akartam. Egy igazi családot. Szánkózni velük a Normafánál, nyáron menni görögbe, és csapkodni a tarajost, a tarajos hullámot, és lebegni a pocokhullámon, karácsonyra bejglit sütni, szarrá mosni Béla zizus pólóját, én csak ilyen egyszerű dolgokat akartam. Béla dolgozott, munkája volt bőven, tudod, drágám, ebben az országban csak az nem dolgozik, aki nem akar, mondta mindig, a Béla mindig ilyen igazságokat mondott, de hát nem is az eszéért szerettem, nem volt egy Galilei, mondjuk így, az én csipkéim is jól mentek, amikor először dolgoztam színháznak, a Mamira gondoltam, mi lehet vele, s bevallom a Bá'ra is, ha akkor nem húz karóba, talán nem lehetek az Év Árvája, és akkor nem lenne Béla se, csak az a kiéletlen, család utáni vágyam. Kicsit félttem is Bélától, a szeretkezéseink után, amikor szívta az ágyban a cigit és nézte a tévében a meccset, tudtam, hogy nem a gólra gondol, hanem ránk, kettőnkre, meg a család utáni vágyamra, amiről annyit beszéltem neki. Félttem, hogy piros lapot kapok. Piros lap helyett én adtam neki valamit. istenbácsi! Nem szarozok, bevallom neked, vertem Bélának egy csipkekotont. A legfinomabb szövésűt, három aranyhal volt a mintája. Nézte Béla a csipkekotont, te hülye vagy, nevetett, honnan tudod, hogy feljön rám, vagy nem esik le a farkamról? Tudom, hogy mekkora, mondtam olyan kurvásan, a számról vettem mintát. Csak úgy csürdögölődött a farka bennem, mégse szivárgott át rajta szinte semmi, olyan finoman szőttem. De lehet, hogy pont az a szinte semmi lett a végem.

16. zsoltár istenbácsi! Mi annyit bolondoztunk Violával. Mondhatnám azt is, jól átvertünk téged. Te keserűségre teremtettél minket, de mi jól éreztük magunkat, mi szerettünk élni. Az iskolában tanultunk egy könyvet, Viola onnan vette az életmottóját. Viola mindig ilyen furcsa szavakat használt, titokban verseket is írt. Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk sehova. Ez volt az életmottója. Mindig azt mondta, tudod, mi Sehovában lakunk. Egyszer azzal állt elő, hogy alapítsunk titkos szektát, legyünk a Sehova Tanúi. Vérszerződést is kötöttünk a zuhanyozóban, kicsit morbid lehet neked, istenbácsi, bár éppen te vagy a világon a legnagyobb véradó, szóval vérszerződést kötöttünk, éppen egyszerre menstruáltunk. Attól fogva, ha valamelyik nevelő Bá' megkérdezte, hova csámborogtok már megint lányok, csak annyit mondtunk, megyünk sehova. Tök hülyének néztek minket, sehova se fogtok jutni, ha így viselkedtek, mondták. Egy nap aztán elindultunk sehova. Más világgá megy, vagy öngyilkos lesz, mi inkább mentünk sehova. Tűnjünk el egy kis időre, mondta Viola, gyere, keresni fognak az egész városban, talán még a tévében is benne leszünk, bár azt úgyse fogjuk látni. istenbácsi! Fogalmam se volt, hogy Viola hova visz, de hát az egyetlen Valakim volt, bíztam benne. Az intézetis lányok általában megszöknek, aztán vagy megtalálják őket, vagy valamelyik strici, aki a környéken vadászik, viszi el őket. Viola is megszökött néhányszor, én inkább az angolt erőltettem, bár azokban a szökésekben ő is tanult valamit. Volt egy pasija, amolyan fiatalokú betörő, az megtanította zárat nyitni. Viola egyszerűen ki tudott nyitni mindenféle zárat. Volt olyan, hogy este, már jóval vacsora után, éppen verset írt, én meg tanultam, már a franciát, vagy vertem a csipkéimet, és akkor megkérdezte, nem vagy éhes, mert én úgy vágnék egy kis édesre. És akkor kiosontunk a hálóteremből, osontunk a titokfolyosókon, egészen a konyha raktáráig. Viola elővett valami szerszámot, és kinyitotta a raktár ajtaját. Két pofára zabáltuk a másnapra szánt lekvárt, kenyér nélkül. Szóval, amikor megszöktünk sehova, sehova se szöktünk meg. A biológia-szertárban rendezkedtünk be. Itt úgyse fognak keresni, mondta Viola, aki láthatólag jól kitervelte a dolgot, Feribá' beteg, Feribá' volt a biológiatanár, rendes pasi volt, alacsony, köpcös, szakállas, sokszor vette, istenbácsi, a neved a szájára, nem túl jó értelemben, olyan volt, mint egy itt maradt fosszília, szóval Feribá' beteg volt, addig biológiailag minden szünetelt, így senki nem kereshetett a biológia-szertárban, biztonságban voltunk. Már napok óta voltunk sehova, éjszakánként azért kilopakodtunk kajáért meg pisilni, amikor Viola kimondta az igazságot. Tudtam, hogy az egész csak csüngelék. Micselék? Kérdeztem. Viola egy csontvázát vizsgált éppen. Látod, ennek a pasinak nincsen fasza. Tudtam, hogy a férfiak faszában nincsen csont. Csak verik magukat. Minden pasi csak csüngelék. istenbácsi! Tudom, hogy most egy kicsit személyes leszek, de elkezdtünk akkor nevetni, és teli torokból ordítani, hogy az isten faszáát! Isten faszáát! Na akkor találtak ránk. Mi csak kerestük az anyánkat, védekeztünk, miközben ölelkeztünk a faszatlan csontvázzal. Három hónapig aztán tényleg nem mentünk sehova.

17. zsoltár „Kedves istenbácsika! Én is olyan vagyok, mint a Kisjézus, mert nekem is az állam ad sebet a kezeimre és a fenekemre! Kedves istenbácsika! Szabadíts meg a gonosztól, és ne vidd többet a Bá't kísértésbe! És

hozd haza nekem a mamit!” istenbácsika! Ezt írtam neked néhány nappal azután, hogy a Bá’ karóba húzott. A csipkeverő párnámon kívül ez a kis levélke az egyetlen dolog, amit gyerekkorom óta őrzök. Nem tudtam feladni neked, mert nem tudtam, hova adjam, hova sehova. Talán ez az egyetlen dolog, amiben az akkori eszem hasonló a mostanihoz. Most se tudom, hova fogom küldeni neked ezt a búcsúlevelet. Ülök egyedül ebben a csodálatos, most már sajnos mondhatom úgy, lánylakásban. Az ablak megpucolva, bivalybőr falikarok a falakon, kint a belső udvar sárga keramitkockáin ugróiskolát áztat az eső. A porolón csöpög egy ott felejtett melegítőfelső. Minden olyan csendes. Olyan szép. Olyan kihalt. Olyan félelmetes. Nem tudom, ha meghal az ember, fázik, vagy melege lesz. Sokat kutakodtam e célból a könyvtárakban. Képzeltetbeli dolgokat találtam, de hiteles szemtanút nem. Mindenesetre jól felöltöztem, felvettem azt a piros pulóvert, amit Béla mamája kötött nekem. Ha tényleg vacogós a halál, legalább ne fázzak. Nem akarok vacogva meghalni. Ha már kihűl a testem, legalább a lelkemnek legyen melege. Na. Hülyeségeket írok. Lassan olvadnak a zoltárjaim. Béla mamája is hülyeséget mondott. Jól megy a színe a falhoz, mondta, amikor odaadta a pulóvert. Béla ugyanis amikor pucba vágta a lakást, nemcsak glettelt, hanem ahogy mondta, bekötötte a falba az infúziós csöveket, végre lett víz, áram, világosság, megkérdezte, hogy milyen színűek legyenek a helyiségek. A szoba napsárga lett, a konyha vérnarancs, a fürdő meg azúrkék. Szóval a Béla mamája, ahogy álltam a vérnarancs fal előtt, azt mondta, jól megy a színem a falhoz. Ez volt az utolsó mondat, amit tőle emlékszem. Akkor még nem tudtam, hogy talán ezért a pulóverért kellett adnom a véretem, meg azért a kis semmiért, ami a csipkekotonon átszivárgott.

18. zoltár istenbácsi! Tudom, hogy te teremtetted Ariadné fonalát is, bár az görög mitológia, de mindegy. Ahogy a bűnbe dobtál minket, úgy akartál segíteni is nekünk. Legalábbis ezt gondoltam, miután beszéltem Violával. Már vagy egy éve élünk Bélával, ő meg Szerdzsónál lakott, boldogok voltunk mindannyian. Egyszer csak hívott Viola, izgatott volt a hangja. A hangja amúgy mindig izgatott volt, mióta kezdtek megjelenni a versei, és benne volt az irodalmi életben, ahogy szokta mondani kicsit gúnyosan, bár én nem tudom, milyen lehet az az irodalmi élet, ahogy Béla szokta mondani, szarok rá, azóta mindig izgatott volt a hangja, de most valahogy különösen izgatott volt. Délután négykor találkozunk a Városháza előtt, mondta, hozd Bélát is. Béla glettel, mondtam, aztán elnevettem magam, na, nem olyan értelemben, Béla dolgozik, de én megyek. Ne dzsoggingba’ gyere, mondta, és lecsapta a telefont. istenbácsi! Te aztán tényleg tudod gombolyítani az élet fonalát. Képzeld! Viola lett az Év Árvája. Ott állt a díszteremben, villogtak a vakuk, nehéz sorsból feltört női költő, példamutató magatartás, életvitel, még jó, hogy nem mondták azt, hogy a használatához kérdezze meg istenét, istenszerését. Viola felolvasott a verseiből, természetesen az utolsó sort, amit olvasott, tőlem lopta, „olyan vagy, mint odaütött tojás a barna serpenyőben”. Aztán elmentünk ugyanabba a cukrászdába, ahol egy éve voltunk, pezsgőt rendeltünk. Na, nézzük meg azt a lakást, mondta Szerdzsó, és elkezdett viharosan röhögni. Most meg mit röhögsz, kérdezte Viola. Hát hogy

a Tömő utcában van a lakás, mondta. Hát ott tömhetünk eleget. istenbácsi! Hát csoda volt az a lakás, most Viola nem vette csúnya százára a nevedet. Megállt a szoba közepén, úgy látszik, megelégelte magát az állam, mert kétő is volt belőle, a frissen lakkozott laminált parkettán tükröződött a teste, és csak állt, csak állt, puhát lélegzett. Láttam rajta, hogy kezdett lépesedni a lelke.

19. zsoltár istenbácsi! Valahol olvastam, hogy aki vétkezik, annak bűnhődnie kell. Mert nem létezik kisebb bűn. Nem létezik kisebb bűn a bűnben. Vagy igen? Neked tudnod kell, de könyörgök, miért nincs bizonyosság?! Miért nem adtál bizonyosságot, hitet, erőt, akaratot nekem? Erre gondoltam akkor, amikor feküdtem a műtőszékben. Meg arra, hogy a bűnhöz orcapírlás kell. Mostani bűnös, lassan elmúló testemmel csak erre gondolok. Amikor kiderült, hogy terhes vagyok, Béla ordított. Még soha nem ordított rám, Violán kívül ő volt az egyetlen, aki nem ordított rám soha, még a mami is megtette, no jó, a Mami már nem. Rohadt bűdös cigánykurva, ordította. Kellett neked csipkeketon, te szakadék. Olyanok vagytok mind, csak rátok néz az ember, és már teherbe is estek! Tartsd meg magadnak a fattyút, vagy veted el! Ha elveteted, veled maradok. Azzal elrohant. istenbácsi! istenbácsi! Én addig azt hittem, hogy Béla te vagy. Úgy hittem benne. És akkor ott maradtam egyedül, méhemben egy apró magzattal, álltam ott magamba szakadva a napsárga szobában. istenbácsi! Miért hagytál el? Volt már neked abortuszod? Elképzelem, ahogy jelentkezel a János kórházban. Neve, kérdezik. istenbácsi, mondod. Kora? Örök. Panasza? Terhes vagyok. Vetessenek el. Terhes a kurva anyád, vén szakállas, hajléktalan, üvölt a recepciós nő, szerencséje, hogy bezárt a Lipót, na, takarodjon! És te elsomfordálsz. Talán akkor el tudnád képzelni, milyen az az emberi lét. Milyen szenvedni. Feküdtem a széken széttárt lábakkal, és egy férfi kotorászott bennem. Anyámra gondoltam, akit nem ismerek. Ha ő is így ült volna, akkor nem lennék. Nem lenne baj, nem lenne fájdalom, nem lenne ez a bűnös test, ami hamarosan lélekké válik, de hogy mi lesz a lélekkel, azt nem tudom. Matattak bennem, és én, aki mindig gyerekre vágyott, családra, szeretetre, tudtam, hogy innen már csak egy út van. Hozzád. Sehova.

20. zsoltár istenbácsi! Te halálos tüvem! Halálos angyalom. Most így, halálom előtt, száraz leszek, mint a megfagyott őszi avar. No, ez nagy hülyeség, Viola biztos találna benne stilisztikai kifogást, de mindegy, ez jutott eszembe, valami szépet akartam még írni így utolsó életembe. Egy pillanat a fogantatás, és egy pillanat a halál is. Amióta én lettem az Év Árvája, az államtól nem keresett senki. Pedig állítólag én állami vagyok. Nekik könnyű volt. Odalökték azt a Futó utcai lakást, kezdj vele, bazdmeg, amit akarsz, kis állami, örülj, hogy vagy. És ha nincs a Bőregér, akkor nincs a Béla, nincs abortusz, és nincs a leendő halálom. istenbácsi! Most, hogy már hetek óta írom ezt a levelet neked, most jöttem rá, nem hagyom, hogy szarban hagyjanak, nem hagyom, hogy szarban hagyják. Felkeményedett bennem valami érzés. Nem hiába teremtetél. Nem akarok egy kékfényhír lenni. Hajnali szokásos a többi szörnyű között. „Tegnap hajnalban felgyújtotta magát az első Év Árvája. Fejét egy elüszkösödött csipkeverő párnára hajtva találták

meg. Az egész Futó utcai háztömb leégett, a tűzoltók nem tudták megállítani a lángokat.” Nem akarom, hogy így legyen. Egyébként is, ha felgyújtom magam, fogalmam sincs, hogy kerülne hozzád el ez a levél. Ha elviszem a netszalonba, és feladom az istenbácsi.hu-ra, akkor nem írhatom meg a végén a halálomat. Ha meg írás közben halok meg, akkor nem tudom elküldeni neked. istenbácsi! Kurva nehéz dolog ez. Nagy gombolyító vagy te. Valahol úgy érzem, te érzed minden rezdülésemet. Úgy érzem, Violának igaza van. Viola mindig azt mondja, hogy ő addig ír, amíg él. És addig él, amíg tud írni. A múltkor meg azt mondta, Bélából sok van. Meg Szerdzsóból is. Úgy legyen.

21. zsoltár istenbácsi!

Régen nem írtam neked.

Férjhez mentem.

A férjem nem Béla, nem kőműves, mindegy, hogy mi, ha te tényleg vagy, úgyis tudod.

Született egy gyerekünk is.

Nekünk szép.

Nem állami.

Saját maga tulajdona.

Az apósom jópofa ember.

Olyan furcsa, olyan, mintha az apám lenne.

Szeret.

Néha azt mondja, miatyánk, ki vagy a menyekben, és nevet. Olcsó poén, de nekem tetszik.

Hogy mi van velem? Talán érdekel.

Meghívtak Brüsszelbe. Vásárra.

Viola befutott költőné lett, csak állandóan a testiségről ír.

Nem tudom, mi lesz vele, ha megöregszik. Akkor miről ír?

Azt mondja, majd a csontjára száradt lelkéről.

Szerintem szép lesz. De még nem várom.

Én is írok titokban verseket. Csak azok olyan szomorúak. Azért búcsúzóul elküldöm az egyik elejét.

A nyelvekből üszök lett

a sértegetésekből füst és pára.

P. S.: valahol szeretlek...

P. S. 2.: de, mondd meg nekem, hol?

A szokásostól erősen eltérő helyzet

Getto Tamás Ybl-díjas pécsi építésszel
beszélget Váradi Júlia

A két világháború között különös gondot fordítottak Pécs város fejlesztésére, aminek egyik magyarázata, hogy Pozsonyból 1921-ben költözött a városba az egyetem. Ezekben az években rengeteg építkezés kezdődött, igényes, korszerű lakások, mozi, üdülőszálló, strandfürdő épült. A II. világháború előtti évek építészeti hagyományait már csak azért is igyekeztek megőrizni, mivel a Bauhaus legkiválóbbjai közül Breu-er Marcell, Forbát Alfréd, Molnár Farkas és Weininger Andor is ebből a dél-magyarországi városból származott, még ha az általuk tervezett épületek közül csak kevés valósult is meg éppen Pécsen. A Kádár-korszak panelépítésze sokat torzított a városképen, de a hetvenes években jeles építészek igyekeztek feloldani a lakótelepi sívárságot. Színesítették az egyhangú homlokzatokat, dekorálással, absztrakt formákkal próbálták megtörni a szürkeséget. Majd egy félreértett posztmodern divathullám sokat rontott a város építészeti látképén. Mára kiegyensúlyozódni látszik, sőt egyre pozitívabb fordulatokat vesz az új modernista stílus, amelynek követői közül az egyik legismertebb Getto Tamás Ybl-díjas építész, Pécs kortárs építészetének meghatározó alakja, a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezetője.

– *A pécsi építészet mint fogalom a múlt század első évtizedeitől kezdve létezett. Összevetve ezt mondjuk a*

fővárossal, hogy látja, nagyon elválik-e a kettő egymástól?

– Budapest meghatározó régió az egész országot tekintve. A főváros jelentős entitás a teljes kulturális palettán. Aztán vannak a vidéki régiók. A vidéki régióknak vannak építészei, akik ha ismertek is, leginkább abban a szűkebb régióban tudják felhívni magukra a figyelmet, ahol alkotnak. A fővárosban kevésbé. Természetesen ők is Budapest irányába törekednek, vagy legalábbis azt szeretnék, hogy Budapesttel valamiképpen kapcsolatot tudjanak tartani.

– *Ez nehéz?*

– Nem könnyű feladat, illetve nem mindenki egyformán ambicionálja. Én például az egyetemi éveim óta szerettem volna nagyon szoros kapcsolatot tartani a budapesti építészekkel. Ez talán elsősorban a vidékiségből való beleragadás ellen irányuló tendencia volt nálam. De a barátaim között is vannak hasonlóak. Hogy csak néhányukat említsem, hasonlóak az igényei például a győri Cigány Tamásnak vagy az Őrségben dolgozó U. Nagy Gábornak. Mindannyian sokat tettünk ennek érdekében.

– *Jól érzékelem a szavaiból, hogy ez nem egy oda-vissza működő kapcsolatrendszer, hanem a vidéki építészek megerőltető próbálkozása, hogy a fővárosi építészekkel kapcsolatot teremtsenek? Vagyis hogy visszafelé nincs is ilyen törekvés?*

– Nem, azért ezt így nem mondanám. Tapasztalható érdeklődés a budapestiek irányából is. Vannak, akik kíváncsiak arra, mi történik vidéken. Olykor egy kicsit vágyakoznak is vidékre. Például Pécs sok tekintetben nagyon vonzó város. A városi lét szempontjából talán élhetőbb, mint Budapest. Ezért a budapesti építésszek vidék felé fordulása egyfajta elvágyódásból is következik. Így nem teljesen egyirányú a törekvés, mert a budapesti építésszeknek vannak barátaik, akik bázisokat képeznek a vidéki nagyvárosokban, a „kulturáلامokban”, akkor ezt ők is szeretik ápolni. Engem például rendszeresen látogatnak, keresnek különböző formációkban.

– *A Gettó Tamás Mesteriskolára gondol?*

– Igen, az is ilyen. Jellegzetes és bevált formája az országos kapcsolattartásnak. A mesteriskolának nagy hagyománya van, Pelényi Margit és én vagyunk a vidéki mesterei. Rendszeresen úgynevezett mesteresteket tartunk itt, Pécsen. Ez az építész mesteriskola, amely az ötvenes években jött létre, nem azonos az egyetemi mesteriskolákkal vagy a doktori iskolákkal. Teljesen önálló intézmény, önálló szervezet. Ennek következtében a legjellemzőbb rá a szellemi szabadság és a függetlenség mindenféle más képzési formától. Azt, hogy mit és hogyan tanít ez az iskola, mi magunk határozzuk meg. Ilyen értelemben ez az egyetlen ilyen képzési intézmény.

– *Ki tartja fenn?*

– Önmagát tartja fenn.

– *Hogyan és miből?*

– Tervpályázatokon veszünk részt, olyanokon, amelyekre meghívják a

mesteriskolát. Ezek eredményeiből keresünk annyi pénzt, hogy fenntartsa magát az iskola, tandíjat nem kell fizetniük a hallgatóknak. Ezenkívül nincs is más bevételünk, tehát ez egy önfenntartó szervezet, amely kicsit önképzőkör jellegű.

– *Ez azt is jelenti, hogy többnyire sikeresen vesznek részt az említett pályázatokon. Tudna példákat mondani arra, hogy mi az, amit a mesteriskolákkal együtt terveztek?*

– Például 2018-ban indultunk a veszprémi vár megújításával és akadálymentesítésével kapcsolatos tervpályázaton. A mesteriskolánkból három terv is nyert. Az egyiknek én is részese voltam, végül az lett az első. Így Veszprémben, mint leendő kulturális fővárosban, egy nagy összetett projektet tervezhetünk meg mestertársammal és a hallgatóinkkal, akikkel ezt megnyertük. Tehát így is működik ez az iskola, hogy részt vesz egy országos tervpályázaton, és hogyan minden jól megy, akkor azt meg is nyeri, sőt további megrendelésekben is részesülhet, mint például ebben az esetben is történt. Reméljük, hogy nemsokára meg is valósul a veszprémi tervünk.

– *Kap valamiféle diplomát, aki elvégzi a mesteriskolát, ahogy ez a DLA-képzés esetében működik?*

– Oklevelet kap, diplomát nem. Tagjává válik egy olyan szakmai közösségnek, szellemi műhelynek, amely segíti további pályáját.

A Mesteriskola I. ciklusa 1953–1955 között id. Janáky István vezetésével indult, nyolc idősebb építésszel, köztük Weichinger Károllyal, Rimanóczy Gyulával, Nyíri Istvánnal és 21 fiatalal, majd 1955–1960 között Szendrői

Jenő és Granasztói Pál irányításával. 1960-ban, a III. ciklusban a folyamat megszakadt, az akkori hatalom leállította. Tíz év kellett ahhoz, hogy az iskola újraindulhasson Szendrői Jenő vezetésével és az időszakonként változó összetételű tanulmányi bizottság közreműködésével. A szellemenem nem változott meg, a gondolati szabadság otthona maradt, az élő magyar kultúra számos képviselője fordult meg ebben a körben. A munkába az iskola bevont neves építészeket, társművészeket alkotóit, magyar és külföldi szereplőket. Vállalt feladata a szűkebb szakma és a tágabb, kapcsolódó területek kérdéseit tárgyaló előadások, konferenciák, műterem- és épületlátogatások szervezése, zárt körű tervpályázatok lebonyolítása, valamint helyi tapasztalatok megszerzésére lehetőséget adó hazai és külföldi tanulmányutak vezetése.

– *Úgy tudom, a mesteriskoláknak az a funkciójuk, hogy azt a speciális szemléletmódot, amit egy-egy építész, illetve mester képvisel, a hallgatói számára továbbadja. Ha így van, kérem, mondja el, mit nyújt ön a mesteriskolásoknak? Így azt is megtudhatjuk, ki Gettó Tamás.*

– Ez azért nehéz kérdés, mert ha önmagamot definiálom, akár szakmailag, akár művészileg, abban a pillanatban ketrecbe zárom magam. Ezt pedig semmiképp nem szeretném. Stílári értelemben nem igazán tudom megragadni azt a fajta építészetet, amit én művelek, s ezt nem is tartom fontosnak. Így aztán nem mondhatnám magamról, hogy minimalista lennék, vagy a Bauhaus követője, akár modernista.

– *De amiket felsorolt, mégis valamilyen jellemtől az építészeti oeuvre-jét.*

– Akár jellemezhet is, de nem nevezném tudatosnak. A mai magyar építészetre nagyon erősen hat a modern. A modernizmus annak idején leváltotta a szecesszió építészét, mint utolsó – stílári értelemben is jól megragadható – építészeti stílust. Valamilyen értelemben azért onnan eredeztetni magát a kortárs építész. Azután a modernet meghaladni akaró stílusi irányzat, a posztmodern következett, ami megint valami egészen mást akart.

– *Az is megpróbálta elsöpörni azt, ami előtte történt.*

– Igen, átfogalmazza, leváltja a modernizmus jelmondatát – „A kevesebb több” –, és azt mondja, „A kevesebb unalmas”. Napjainkban is vannak különböző irányzatok a világban, amelyek a modern alapokhoz képest értelmezik saját magukat. Ezeken belül próbálnám meghatározni azt, ahogyan gondolkodom. Az én építészetem alapattitűdjé az a hely, ahol létrehozok egy épületet. Ez a meghatározó eleme az építészeti gondolkodásomnak.

– *Fontosabb, mint maga az épület, az épület szerkezete, anyaga, formája, mérete?*

– Tulajdonképpen igen, csakhogyminden épület esetében egyfajta komplexitást kell elképzelni. Egy komplex rendszert, ami egy ház megszületését jelenti. Ebben a hely szerepe a döntő. Az határozza meg, hogy milyen anyagot használ az ember. S mivel a szerkezetet az anyag határozza meg, ezért igen, lehet azt mondani, hogy a helynek, ahova a házak készülnek, alapvető szerepe van, mert az összes többi tényezőre is bizonyos értelemben hatással lesz.

Ahhoz, hogy értse, mire gondolok, röviden elmondom, milyen lépésekben haladok előre, miután egy feladat elém kerül. Először egy elemző szakasz kezdődik. Ez azt jelenti, hogy a tervezendő épület vagy épületegyüttes funkcióját kell alaposan megvizsgálnom. Mondok példát: tegyük föl, egy kórházat kell tervezni. Az első, hogy mindazt, amit erről tudok és gondolok, felidézem. Az egyetemen tanultakat, későbbi tapasztalataimat a már ismert kórházépületekről, azt is, hogy néznek ki a kórházak, milyen szempontokat vettek figyelembe a korábban épült kórházak tervezői stb. Ez tehát az analízis, amikor szétszedjük a témát elemeire, összegyűjtve mindazt, amit a kórházról ismerni lehet, a működéséről, a belső lényegéről, jó és rossz emlékekből. Ebből a többféle képből tulajdonképpen kirajzolódik a sémája egy kórháznak. De lehetne akár lakóházat is vagy bármilyen más épületet mondani. És akkor jönnek hozzá azok a dolgok, amelyek meg fogják határozni a létrejövő művet. Az első, hogy hová kell építeni azt a kórházat, milyen környezetbe kell elhelyezni. Ekkor már tulajdonképpen látok egy vázat, egy majdnem formátlan vázat, ami ennek a kórháznak egy bizonyos értelemben a működési lényege. Ehhez jönnek a személyes dolgok. Például a korábbi kórházélmények, amelyek az építészetnek nagyon fontos forrásterületei.

– *Gyerekkori traumák például?*

– Pontosan. Ilyenkor hirtelen kinyílik egy nagyvilág, ami valóban a gyerekkorig nyúlik vissza, az élmények világa. Az ezzel kapcsolatos forrásvilág elkezd hozzárendelődni az eddig – mondjuk úgy – száraz ismeretekhez, amelyek az analízis révén manifestálódtak. Tehát ez egy személyes

folyamat, amelyet azon a bizonyos élményvilágon átszűrtem. Ettől még persze lehet, hogy hasonló lesz a másik, harmadik, negyedik kollégának a kórháza, de ez nem zavar, mert már a sajátomnak érzem. Fontosnak tartom, hogy személyes mű jöjjön létre, mert az az igazán hiteles, ami bizonyos értelemben egyedi és csak az adott építészre jellemző.

– *Van egy kimagaslóan sikeres épületegyüttese, a pellérdi faluközpont. Mesélne róla?*

– Szívesen. Van egy Pécs melletti kis falu – Pellérd –, amely egyrészt az Ormánságnak, Magyarország egyik legszegényebb régiójának a peremén, másrészt Pécs szomszédságában helyezkedik el. Én úgy kerültem oda, hogy kiírtak egy tervpályázatot a falusi iskolára. Így ismerkedtem meg a polgármesterrel, a pappal, az orvossal, tehát a helyi értelmiségiekkel, és közösen kigondoltuk, hogyan lehetne a községet fejleszteni. Kitaláltuk, hogy valamiféle faluközpontra lenne szükség. Ennek több eleme van. A legfontosabb a községháza, ami kifejezi a közösségi akaratot, de tulajdonképpen azt is kifejezi, hogy mi felé vágyakozik, milyen képet szeretne magáról kialakítani egy község, egy közösség. Az is fontos, hogy minden építészeti projekt sok szállal és nagyon komplex módon beágyazódik a társadalmi környezetbe. Itt is arról van szó, hogy ennek a falunak a megismerése, a hétköznapijainak az átélése nagyon fontos volt ahhoz, hogy én egy magam számára és a község számára is hiteles építészeti alkotást tudjak elképzelni.

Tehát a polgármesterrel közösen elkezdünk vizionálni egy jövőbeli községközpontot. Megpróbáltuk elképzelni, miért fogják szeretni az emberek, mi

az, amire szükség van, mi az, amivel meg kell haladni a jelenlegi állapotokat. Azaz megalkotunk egy koncepciót, ami hosszú távú, legalább tíz-húsz évre szól. Azt is meghatároztuk, hogy mik lesznek ennek a fejlődésnek vagy fejlesztésnek a sarokpontjai, és mik lesznek az egyes fázisai. Mi az, ami fontos, és aminek előre kell kerülnie, mi az, ami később is ráér. Tehát tulajdonképpen egy stratégiát is hozzátettünk ahhoz a vízióhoz, amit elképzeltünk.

– Amit elmondott, olyan ideális helyzetet feltételez, amelyet erről az említett nagyon szegény községről nehezen feltételez az ember. Milyen háttér állt rendelkezésre ehhez a csodálatosan szabad gondolkodáshoz? Csak azt tudom feltételezni, hogy a szokásostól erősen eltérő helyzetről van szó.

– Amiről beszélek, az olyan politikai periódusban történt, amikor a polgármestert a nagypolitika nem akadályozta abban, hogy az általa elképzelt irányt kövesse. Tehát ezt a „boldog” egyetértést úgy kell érteni, hogy a társadalmi és politikai környezet elfogadó és ígéretes volt. Amikor aztán a polgármestert a harmadik választáson végül leváltották, óriási változás állt be. Azóta is ezt éljük meg, de szerencsére nem szakadt meg teljesen a szál.

– Vagyis nem bontották le a házakat, amiket épített.

– Szerencsére nem bontották le a házakat. Elmentem az új polgármesterhez, és azt mondtam, hogy kár lenne kiönteni a gyereket a fürdővízzel. Azaz engem, a régi garnitúrával együtt kár lenne elküldeni és lecserélni. Felajánlottam, hogy együttműködöm velük annak érdekében, hogy valamilyen értelemben meglegyen a folytonossága ennek a sikeresnek bizonyult projektnek.

– Elfogadta az érvelését az új rezsim új polgármestere?

– Valamelyest igen. Csak már nem működött olyan gyönyörűen, mint korábban. Az ábrándnak vége szakadt. Ugyanakkor helyébe lépett egy másfajta szempont, egy más realitás, amelynek az volt a lényege, hogy próbáljuk fenntartani azt, amit létrehoztunk, és lehetőleg ne romboljuk, hanem fejlesszük tovább.

– Az mennyire gyakori, hogy az építész rajta tartja a kezét, a szemét azon, ami már megépült?

– Van ilyen, de nem annyira általános, és nem mindig sikerül. De a jobb építészek és a jobb művek azért általában kiállják még a politikai változások próbáját is.

– Olvasom, hogy az első megvalósult munkája egy római katolikus templom belsőépítészete volt, ugyancsak Pécs környékén, a Posta-völgyben. Ennek a megbízásnak van köze ahhoz, amivel az édesapja foglalkozott?

– Hogyne. Ez egy ilyen építő család generációkra visszamenőleg. A nagypapa, a dédnagypapa, az üknagypapa, mind építőmesterek voltak. Az első műépítész, aki egyetemi végzettséget szerzett, édesapám volt. Ez persze nem azt jelentette, hogy jobb építész, mint az üknagypapa, csak hát az őseink a kőművesszakmából fölfelé fejlődtek építészai vállalkozókká, és apám volt az első diplomás.

– Tehát szinte nem volt kérdés, hogy a következő Getto gyerek mivel foglalkozzon?

– Valahogy így. Ami pedig a templomot illeti, utolsó éves voltam az egyetemen, amikor apám megtervezte a Szent László római katolikus templomot. Ami azért volt érdekes, mert

abban az időben nem nagyon épültek új templomok. S mivel én az Iparművészeti Főiskola végzős diákja voltam belsőépítész szakon, az apám följárlotta, hogy részt vehetek a templom megtervezésében. Gondolhatja, mekkora élmény volt ez számomra! A papi székeket, amik vörösfenyőből készültek, az Iparművészeti Főiskola műhelyében kiviteleztek. Az, hogy részese lehettem ennek a templomprojektnek, azért is fontos, mert a szintén Ybl-díjas édesapám életművéből ezt a templomot tartom a legjelentősebbnek.

– *Ehhez mennyire kellett átélnie a valláshoz vagy az egyházhoz való viszonyt? Fontos szerepe volt?*

– Hát, át kellett élni. Egyrészt római katolikus család vagyunk, de nem vagyunk abban az értelemben vallásgyakorlók, már édesapám sem, hogy templomba járók volnánk. De mégiscsak van a műveltségünkben meg az emlékeinkben ennek nyoma. Nagyszüleink „jó” katolikusok voltak, és nekem nemcsak a katolikus üzenetre kellett ráéreznem, hanem az édesapám gondolkodására is rá kellett hangolódnom.

– *Ezek szerint elfogadták egymás koncepcióját és gondolkodásmódját az építészzel kapcsolatban?*

– Az a furcsa, hogy nem fogadtuk el. Beszélgetés szintjén, az építészetről szóló narratívák szintjén még csak-csak egyetértettünk, de amikor le kellett rajzolni valamit, mert több közös munkánk is volt, ott már általában nem értettünk egyet. Ő máshogy látta.

– *Az ilyen konfliktust hogy oldották meg?*

– Sok beszélgetéssel, sok türelemmel kölcsönösen mindkét részről. Vé-

gül azért, amikor együtt dolgoztunk, tudtunk közösen dönteni. Soha nem került sor kenyértörésre. Aminek pedig mindketten örülünk, az az, hogy a templomot a tavalyi évben műemlékké nyilvánították.

– *Miből származik a vízhez való erős viszonya?*

– Ez pécsi dolog.

– *Mit jelent az, hogy pécsi dolog?*

– Pécs gyönyörű város, csak egyvalami hiányzik belőle, a víz. Meggyőződésem szerint minden pécsiben él a víz utáni sóvárgás. Még akkor is, hogyha ezt nem vallja be. Ez nekem egy régi mániám. Sok olyan pályázaton vettem részt, amely Pécs fejlesztésével foglalkozott. Mindig beloptam ezekbe a tervekbe valahová valamilyen vizet.

– *De mire gondoljak? Lehet Pécs mellett mesterséges tavat kialakítani, akár magában a városban?*

– Persze, csak fantázia kérdése. Annyira így van ez, hogy amikor az első tavat rajzoltam a Mecsek lankái alá, mindenki jót mulatott. A zsűri is, hát még a laikus közvélemény. Aztán nem sokkal később ennek egy kicsi része ugyanazon a helyen és ugyanabból az ötletből fakadóan megvalósult. Egy kis szabadidőtő. De nekem ehhez már nem volt közöm.

– *Ellopták az ötletét?*

– Hát, mondjuk, felhasználták. Azóta is többször foglalkoztam a Tettyepatakkal, amely Pécs tápláló vize. Pécs ipara például a Tettyepatakra épült, ennek különböző hasznosításai, újraélesztése, megjelenítése nálam több helyen, több forrásban, több tervpályázatban megjelent.

– *Mennyire van esélye annak, hogy a vízzel kapcsolatos koncepciója megvalósuljon?*

– Mindig van rá esély. Kellene egy olyan partner, egy olyan nagyszabású gondolkodó, mint amilyen a pellérdi polgármester volt annak idején. Aki megérti, hogy egy ilyen progresszív ötlet Pécs történetében hosszú időre frissítő újdonságot hozhat.

– *Ahogy most elnézzük Pécs városvezetésének politikai összetételét, nem láthatunk túl nagy esélyt erre, bár most jön a választás, ki tudja, milyen eredménnyel... Maga bizakodik?*

– Igen, mert látok esélyt arra, hogy az önkormányzati választáson több más megyei jogú várossal összefogásban olyan új polgármestert lehetne megválasztani, aki Pécs igazi érdekét képviseli...

– *És mondjuk nem lopja el a pénzt...*

– Erre gondolok.

– *És ha már a politika és a tervezés összefüggéseiről beszélünk, amikor 2015-ben megnyerte a milánói világkiállítás magyar pavilonjára kiírt pályázatot, s végül Szóts Géza, az akkori kormánybiztos úgy döntött, hogy mégsem ön kapja meg ezt a lehetőséget, ez hogy történt?*

– Annyit tudok, hogy a tervpályázatot megnyertük, én leköltöztem egy pinceműhelybe, és elkezdtem megépíteni fából a világkiállítási pavilon makettjét.

– *Mi volt a lényege annak az elgondolásnak?*

– A természet ciklikusságát, körforgását szimbolizálta volna. A pavilon tetején összegyűlik a víz, a víz meghajt egy malomkereket. A malomkerék több értelemben is szimbolikus dolog, egyrészt benne van a kenyér, vagyis az

alapélelmiszer-motívum, benne van a ciklikus körforgás, amiben megbízhat az ember, hisz azt jelképezi, hogy a dolgok végül valahogy mindig helyreállnak. Hiszen a nap vagy a víz mozgása nem áll meg, hanem forog. És a malomkerék napenergia segítségével akkor is forogni fog, ha bármi történik körülöttünk. Nagyjából ez volt a szimbolikus üzenete a malomnak.

Az egész egy búzamezőn állt volna, tehát a magyar pavilon telke búzával lett volna bevetve.

– *Ezek szerint a zsűri megértette a tervük üzenetét, hiszen első díjat adtak rá.*

– Igen, és ahogy azt említettem, azonnal elkezdtem építeni a makettjét, aminek az volt az érdekessége, hogy minden kis alkatrész fából készült, megfelelő kicsinyítéssel.

– *Meg is van?*

– Otthon őrzöm. De mialatt én a makettet csináltam a föld alatt egy pincében, közben nem törődtem semmi mással. Nem is hallottam, mi történik a felszínen. Aztán egyszer csak előjöttem a műhelyből, mert kész voltam a makettel, és akkor hirtelen jött a hideg zuhany, hogy erre már nem kíváncsi senki a megrendelők közül, Szóts Géza és társai nem is akarják megnézni a nyertes terv makettjét.

– *Volt valami magyarázat?*

– Álmagyarázatok voltak. Hogy mit tudom én, túl sok víz kell hozzá... Nem is érdemes visszaidézni a nevetséges érveket, mert a kifogások között egyetlen olyan sem volt, amit ésszel fel lehetett volna fogni.

– *Ezt a végtelenül immorális és sértő döntést hogy lehetett elviselni?*

– Nem volt könnyű, mert nem lehetett érteni. Hiszen volt minden részleteig kimunkált költségvetés, szállítási terv és minden, amit előírtak. De bizonyára nem ezek voltak a szempontok a döntéshozók számára.

– *Hivatalosan hogyan reagált, amikor kiderült ez a botrányos történet?*

– Hivatalosan az utolsó mondatom a közleményekben az volt, hogy jó, jó, nem ez valósul meg, istenem, hát nem baj, de helyette legalább valami olyasmi valósuljon meg, ami miatt nem kell szégyenkezünk külföldön. Hát ez a fohász nem jutott el sehova, mert valóban az történt, ami történt, és ez máig fáj.

– *Egy igazán szégyellni való, nevetséges és rossz terv valósult meg. Gondolom, ez a kudarcélmény eléggé megkeserítette a szája ízét. Azonban azt is tudjuk, hogy sok sikerélményt gyűjthetett össze a pályája során. Mire a legbüszkébb?*

– A büszkeséget nem tartom elegáns érzésnek. Sok olyat hoztam létre, amivel nem vallottam szégyent, van jó néhány olyan családi házam, amit szeretek, mint ahogy nagyon szeretem a Pellérden épült dolgaimat, tehát összességében azt lehet mondani, hogy szívesen gondolok a legtöbb házamra. Nem is tudnék választani, mert az olyan, mintha a gyerekeim közül kéne kiválasztanom, hogy melyik áll legközelebb hozzám.

– *Pillanatnyilag mi az, amivel a legtöbbet foglalkozik?*

– Pellérdre tervezek bölcsődebővítést. Már van ott bölcsőde, de két csoporttal több gyerek lesz. Az eredeti építészeti koncepciónak, ami sok-sok elemből áll, az utolsó eleme épül meg. Ilyen módon a pellérdi történetemet befejezettnek tekinthetjük. Ami azért

nagyon fontos, mert azt, ami eddig elkészült, a kompozíció torzójaként láttam. Hogyha most megépül az utolsó elem, akkor befejeződik. Nagyon jó érzés. De nem ez a legfontosabb munkám, hanem hogy megnyertem az új pécsi vásárcsarnok tervpályázatát Sztranyák Gergely szerzőtársammal együtt. Azóta folyik a harc, hogy a munka is meglegyen, és most úgy néz ki, hogy az utolsó tervfázisnak, a kiviteli tervnek is mi leszünk a tervezői. Tehát ebben a pillanatban bízni lehet abban, hogy a mi terveink alapján fog megvalósulni a pécsi új vásárcsarnok. Egy vásárcsarnok egy város életében szimbolikus jelentőségű. Egy olyan új pécsi városi fórum keletkezik, ami a pécsi közösségi élet egyik fő szervezőeleme lehet. Ezért most bizakodó vagyok.

– *Nemcsak tervez, hanem oktat is, ha jól tudom, a Moholy Nagy Művészeti Egyetemen, ahol a diplomáját szerezte annak idején.*

– Az volt az alma materem. Az előzménye annak, hogy ott tanítok, a tízéves pécsi egyetemi múlt. A Pécsi Egyetem építész karán lettem egyetemi tanár. Az köztudott, hogy a 2009-es gazdasági válság az építészetre is erős hatással volt. Az én építészirodám is hanyatlásnak indult, ezért elsősorban egzisztenciális okokból elfogadtam a Pécsi Egyetem felkérését, hogy legyek oktató. Föl is jutottam ennek a ranglétrának a csúcsára, az egyetemi tanári szintig. Onnan hívtak meg a MOME-ra, ahol nagy élvezettel tanítok. Közben azonban újra megerősödött az építészeti irodám, úgyhogy most itt állok a dilemma előtt, hogy lehet-e a kettőt párhuzamosan jól csinálni. Mindkét helyen meg szeretnék felelni. Elsősorban önmagamnak.

Az „importthomoktól” az O1G-ig

Pillantás a nyelvében is sérült, agresszív társadalomra

A 2018-as Budapest Pride-on annál a kerítésnél álltam a Kossuth tér egyik oldalán, amely a felvonulókat választotta el a „közönségtől”.¹ Pontosabban: szélsőjobboldali szervezeteket (inkább ott, akkor kisebb csoportokat) választott el a kerítés a felvonulóktól. Kint volt a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom² (HVIM) is, például. A következőket lehetett igen gyakran hallani a felvonulóktól elválasztott sokaság soraiból: „importthomok”, „izraeli buzik”. Az „importthomokat”, ami ebben a kultúrkörnyezetben eléggé szofisztikáltan hangzott, korábban még nem hallottam. Percekbe telt, amíg magam is dekódoltam a szöveget: a kifejezések az adott összefüggésükben a következőket jelentik: a buzik zsidók, és Izraelből importálják őket. Merthogy a „homok” a homokosra vonatkozik, azaz (itt) a meleg szinonimája.

Néhány szó a gyűlöletbeszédről

A hazai gyűlöletbeszéd ott tart, hogy sokszor már észre sem vesszük, mikor hallunk különféle embercsoportokat vagy közösségeket megbélyegző kijelentéseket. Mindennapi szövegeink részévé vált. Össze is

mosódnak a kategóriák. A gyűlöletbeszéd nem egyenlő a gyűlölködő beszéddel, de mechanizmusát, hatását tekintve nincs sok különbség a két között. A gyűlölködő beszédre jó példa Bangóné Borbély Ildikó elégé suta és balszerencsés „patkányozása”³ vagy a Simicska Lajos által meghonosított O1G⁴. De felhozhatnánk példaként a gyűlöletbeszédre a menekültellenes plakátokat is. A különbség az, hogy míg a gyűlölködő beszéd nem, addig a gyűlöletbeszéd az egyes emberrel vagy embercsoportokról faji, vallási vagy nemi identitás alapján állít valamit. Az utóbbi időben megjelent a muszlimellenes tematika is, amikor például a bevándorlókról azt állítják, hogy terroristák, és nyilván a bevándorlók muszlimok, tehát aki muszlim, az eleve terrorista. Legalábbis a hétköznapi ember fejében ez az elemi információ nagyjából így áll össze. Ennek kapcsán alakult ki egy másik tematika is, hogy aki bevándorló, muszlim, az természetszerűleg üldözi a keresztényeket, akik persze európaiak.

A gyűlöletbeszéd igen fontos jellemzője, hogy kategóriákat hoz lét-

¹ A 2019. július 7-i felvonuláson nem választották el kordonnal a résztvevőket és az érdeklődőket. Különös, de semmilyen rendkívüli esemény nem történt.

² HVIM: Toroczkai László által 2001-ben alapított nemzeti radikális ifjúsági szervezet. Honlapjuk: <https://www.hvim.hu/>

³ <http://www.atv.hu/video/video-20190425-tiszta-kezek-europajat-akar-az-mszp-es-a-parbeszed>

⁴ „Orbán egy geci.” Az O1G Nagy József újságíró Simicska Lajossal készített 2015-ös villáminterjűjének közlése után terjedt el, és lett az ellenzéki demonstrációk egyik kelléke – a kifejezéssel alább részletesebben foglalkozunk.

re és általánosít. Alapja lehet valamilyen előítélet, amely alkalmas arra, hogy a társadalom bizonyos tagjai ellen gyűlöletet keltsen. A menekültellenes plakátok például az ember alapvető egzisztenciális faktorait találták el: a haza, kultúra, család, munka, vallás mindenki számára fontos tényező, de ha mindezek úgy vannak feltüntetve, mint bármikor elveszíthető tulajdonok, amelyeket meg kell védeni, akkor alkalmasak arra, hogy a gyűlöletkeltő propaganda toposzaivá váljanak.⁵ A gyűlöletbeszéd egyben jogi kategória is, hiszen a gyűlölet-bűncselekményekhez tartozik, ugyanez viszont nem mondható el a gyűlölködő beszédekről.⁶

A mechanizmus ugyanaz: az ember szövegekben nő föl, szövegeket olvas és hall. A szövegek összedóznak bennünk, együtt élünk velük. Amit egy hallott/látott/olvasott szöveg közvetít, gondolatokat és viselkedési mintákat legitimál, az ember a megszerzett vagy eltanult információt azonnal használni kezdi. Nem eredendően vagyunk például faj- vagy idegengyűlölők. Azok a szövegek is hozzájárulnak ezek

kialakulásához, amelyekkel nap mint nap találkozunk (és amelyeket otthon vagy a barátaink körében hallunk, alapanyagunk lehet akár a kedvenc együttesünk dalszövege vagy egy plakátfelirat, amelybe a legkisebb magyarországi faluban is belebotlunk).⁷

A hatás viszont ugyanaz mind a gyűlölködő, mind a gyűlöletbeszéd esetében. A következmény a dehumanizáló és amorális közbeszéd. Időben mindkettő hosszú távon fejti ki hatását. Alattomosan, de annál meggyőzőbben és mélyebben. És egyszer csak azt vesszük észre, hogy Bayer Zsolt vagy Bangóné, esetleg egy menekültellenes plakát vagy az úgynevezett „holokamuzó” vagy éppen az O1G-t meghonosító Simicska Lajos lesznek a közbeszéd kortárs alakítói.

A gyűlöletbeszéd stílusa⁸

A gyűlöletbeszédnek sokféle az arca. Az ember első hallásra azt gondolná, attól gyűlöletbeszéd a gyűlöletbeszéd, hogy mondjuk káromkodnak benne, vagy a közlők a szokásosan eufemizált kommunikációs terekhez képest agresszív kifejezéseket és módszereket használnak. Nem ez a fontos, mert egy retorikailag kevésbé erős, egyáltalán nem trágár szöveg is lehet gyűlöletkeltő. Még az sem kell hozzá, hogy jól megszerkesztett szövegről legyen szó, elég egy jól irányzott súlyos mondat is. Egy kocsmai

⁵ Orbán Viktor európai kultúrharcról beszél. A harcban vagy háborúban pedig az ember meg akarja védeni azt, ami számára fontos. Egy harc látszatát keltve pedig nem nehéz gyűlöletpropagandát építeni. Bár Orbán maga több helyen is megjegyzi, hogy Magyarországon kultúrbéke van. A magyar szókincs tehát egy új szóval bővült: kultúrbéke.

⁶ Az írás jellegénél fogva nem tér ki a gyűlöletbeszéd jogi bemutatására, de hadd legyen megemlítve Halmi Gábor alkotmányjogász meghatározása: ide „azok a beszédek tartoznak, amelyekkel a beszélő általában előítélettől vagy éppen gyűlölettől vezérelve a társadalom faji vagy nemi csoportjairól vagy azok egyes tagjairól a csoporthoz tartozásukra tekintettel mond olyan véleményt, ami sértheti a csoport tagjait, és gyűlöletet kelthet a társadalomban a csoporttal szemben.”

⁷ A mechanizmus persze árnyaltabb, hiszen válogatunk azok között a szövegek között, amelyekkel találkozunk. Mint ahogy a beszédünk során is válogatunk a nyelvi apparátusból.

⁸ Ez az írás nem a gyűlölködő, hanem a gyűlöletbeszédet vizsgálja részletesebben. Alább a példákban a gyűlöletbeszéd különböző fokozataira és minőségeire lesznek példák.

verekedést is megelőzhet egyetlen egy szó is: Anyád! A verbális agresz-szió vagy feszültségkeltés nem minőségi kérdés. Az „anyád” stilisztikai szempontból teljesen semleges kifejezés, bizonyos szituációkban a használók által nyomban átértékelődik. A Soros–Juncker-plakáton például egyetlen mondat szerepelt: „Önök is joga van tudni, mire készül Brüsszel.” Ennek funkcióját úgy tüntette fel a kormány, mintha pusztán tájékoztató jellegű lenne. Első látásra ebben sincs semmi kifogásolnivaló, pedig a hazai kormányzati diskurzusban egyértelmű a gyűlöletkeltő szándék: mindaz, amit a kormány eddig vészjóslónak minősített, és végrehajtójának Soros Györgyöt nevezte meg, egy újabb bűnbakot nevez meg: Junckert és Brüsszelt.⁹ A szélsőjobboldali csoportok által kedvelt szó, a „kamukauszt” sem tűnhet elsőre gyűlöletbeszédnek, mert stilisztikailag ártatlannak látszik. Tartalmilag viszont igazolható, hogy gyűlöletbeszéd. Két szóból áll: a „kamuból” és a „holokauszt” csonka formájából, a „kausztból”. A „kamu” a szlengben azt jelenti, hogy valami nem igaz vagy nem az igazi. Tehát ez az egyetlen szóösszevonás azt állítja, hogy a holokauszt kamu, nem történt meg. Egyetlen szó kimeríti a gyűlöletbeszéd kategóriáját azzal, hogy tagadja a holokausztot.

A szakirodalom a gyűlöletbeszédet nevezte már támadó szavaknak is. Ezek olyan szavak, kifejezések, amelyek inzultálnak, támadnak, vagy erőszakot váltanak ki, faj,

bőrszín, hitvallás, vallás vagy nemi identitás szerinti megkülönböztetésre vonatkozóan. Ezzel a meghatározással az az egyik probléma, hogy nehéz objektíven megállapítani, hogy mi számít stilisztikai szempontból támadónak, vagy ellenkezőleg nullértékűnek, azaz semlegesnek. Egyébként a semleges szavak is válhatnak gyűlöletbeszéddé vagy annak részévé. Ilyen esetekben az adott szövegösszefüggések okán stilisztikai értékük megnő, így a szövegek a befogadó részéről új értelmezési stratégiát is megkövetelhetnek. Jó példa erre az „ellep” ige¹⁰. Jelentései között szerepel az, hogy „előzőnöl” valamit. A hírekben megjelenő mondatban, miszerint „a migránsok ellepték a Keleti pályaudvart”,¹¹ jelentésének stilisztikai értéke megváltozik, hiszen ezt a szót eredetileg állatokra és nem emberekre használjuk. Az „ellep” jelentésében tehát az is benne van, hogy amiről beszélünk, az valami rossz, nem hasznos, az „ellepés” vége pedig valami rossz lesz, ami kártékony mások számára. Nota bene: a menekültek jelenléte a Keleti pályaudvarnál káros másoknak. Ez a megfogalmazás az új jelentéstartalommal teljesen beillik a kormányzat menekültekkel kapcsolatos diskurzusába.

Hasonló stratégiát alkalmaz egyébként a radikálisan szélsőséges *Kuruc.info* is. Ott az egyik cikk bevezetője az, hogy „áprilisban kevesebb élősködő érkezett az Európai Unió

⁹ Jean-Claude Junckerről van szó és a „Brüsszel” kód alatt az Európai Parlamentről, az Európai Bizottságról és úgy általában az Európai Unióról és ezek intézkedéseiről.

¹⁰ A Magyar értelmező kéziszótár (Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003) példaként is csak állatokkal kapcsolatos kontextust említ: „A hangyák előzőnölték az ételt.”

¹¹ <https://jozsefvaros.hu/hir/2902/elleptek-a-migransok-a-keleti-palyaudvart>

területére”. A cikk címe, *Frontex: a kedvezőtlen időjárás kedvezőbb sáskajárást eredményez*. A menekültlenességgel kapcsolatos diskurzus egyik jellemzője tehát az lett, hogy a róluk szóló szövegekben olyan fogalmakkal illetik őket, amelyeket egyébként leginkább állatok leírására használunk.

Mindenki ugyanazt érti egy szövegen?

Nem, de ez nem jelenti azt, hogy ha valami gyűlöletbeszéd, csak ezt valaki nem érzi vagy érti, akkor az nem az. Ennek egyik oka a stílus kérdése. A nyelvészeti irodalom azt tartja az ember egyéni stílusáról, hogy az egyrészt választás kérdése (tehát eldöntöm, hogyan nyilatkozom meg írásban vagy szóban), illetve értékelés és minősítés is egyben. Ezek nagyon fontos jellemzők. Csakhogy mindenki a saját értékrendszere szerint minősít, a saját nyelvi készletéből¹² válogat egy szöveg értelmezésekor. Az átlag nyelvhasználó így a gyűlöletbeszéd-szövegek kiszolgáltatottjává válik, mert nem biztos, hogy föl tudja mérni a valódi tartalmakat a megtévesztő stílus miatt. A megtévesztő stílus pedig semlegesnek tűnik, és lehet, hogy az is, csak tartalmilag meríti ki a gyűlöletbeszéd fogalmát. Tehát a gyűlöletbeszéd nemcsak stilisztikai, hanem tartalmi kategória is. Persze az is kérdés, hogy mi motiválja az embert a stílusválasztásban. Merthogy célunk van azzal, amit mondani akarunk, és ehhez a legmegfelelőbb stílust

próbáljuk választani. (Például azt mondja egy anyuka a gyerekének, akinek a szobájában rendtelenség van, hogy nemsokára jönnek a vendégek, akkor a gyerek érteni fogja, hogy össze kell pakolnia. Indirekt fejezte ki az anya a szándékát, hogy a gyereke csináljon valamit, azaz pakoljon össze.)

A kormányzat szándéka a menekültellenes propagandával feltehetőleg az volt, hogy gyűlöletet, ellenszenvet és szorongást idézzon elő az emberekben. Ehhez igazították a szövegek stílusát, szerkezetét. Azt is jól látták, hogy rövid szövegeket kell választani. Az egymondatos plakát-szövegek jók. Hatásosak. Mondhatni, ütnek. Könnyű őket megjegyezni. Sok helyen voltak olvashatók. Megfeleltek a hatásos szöveg kritériumainak.

Összefoglalva tehát elmondható, hogy az ember stílusválasztását sok minden motiválhatja attól függően, hogy mi a célja egy adott szöveggel. Ez nem egyszeri döntés, hanem a már meglévő tudás aktiválása, tapasztalatok felhasználása a szövegalkotásban. A stílus nemcsak a szövegezőt jellemzi, hanem a szöveg befogadóját is, többirányú folyamatról beszélhetünk. Maga a szövegértelmezés pedig a többi közt a stílushatás következménye. A szövegalkotó tudatos stílusválasztása már cselekvés is egyben, a befogadó esetében pedig a szövegértelmezés egyfajta attitűdként jelentkezik. Mindezt a gyűlöletbeszédre vonatkoztatva: ezeknek a szövegeknek a célja (egyebek között) az, hogy társadalmi elégedetlenséget keltsenek, a szövegek befogadója pedig ezekre a szövegekre reagálva (attitűd) kezden el gyűlölni, kirekeszteni, nyelvi

¹² Nem csak a nyelvi készletről van itt szó, hanem minden olyan faktorról, amely a szövegértést befolyásolja: például a szocializációs közeg, a történelmi ismeretek, más szövegek.

agressziót alkalmazni. Majd pedig cselekedni.

Orbán megmenti Európát

A 2-es villamos megállójában, a Parlament közelében francia turistákkal elegyedtem szóba. Szóba hoztam a menekültkérdést. Azt mondták, Franciaország, Párizs, ahol ők élnek, nem az, ami húsz éve volt. Ahová mennek, mindenhol muszlimokat látnak. Nincs biztonságérzetük. Pedig az egyik nő első férje muzulmán férfi volt. Azt mondta, akkor még hitt a sokszínűségben, abban, hogy a világ érdekes, és különböző kultúrájú emberek együtt tudnak élni. Ma már nem így gondolja. Fél a menekültektől és a terroristáktól. Azt mondta, milyen nagy szerencsénk van Orbán Viktorral, mert megmentette Európát. Kerítést épített. Mondtam neki, ne higgyen az Európátmegmentőorbán toposznak. A kerítés arra szolgált, hogy nem rajtunk keresztül mentek a menekültek, hanem kikerültek minket. Orbán buszokat rendelt a határra, ingyen utaztatta a menekülteket az osztrák határhoz. Ott voltam, a saját szememmel láttam. A hazai politikai megvezetés tehát elérte Franciaországot is, és mégsem vonhattam kétségbe azt, amit ezek az emberek mondtak. Nem vonhattam kétségbe a félelmeiket, szorongásaikat, iszonyódásukat a muszlimoktól és a feketéktől. Mert nem ott élek.

Az előfeltevések is működtetik a gyűlöletbeszédet

Az előfeltevések olyan kifejtetlen részei a megnyilatkozásnak, amelyeket a beszélő és a hallgató is tud, ezért kifejtésük nem szükséges. Az

előfeltevés maga is valamilyen tény, amit mondatformában ki lehet fejezni. Például: Péter megjött. E mondatnak az előfeltevése az, hogy a Péter nevű személy a beszédidőt megelőzően egyszer már elment. A példa előfeltevése mondatban: Péter elment. Ez kifejtetlen eleme a szövegnek. A gyűlöletbeszédet – egyebek között – szintén az értelmezők előfeltevései működtetik. Ezekre is építenek a szövegalkotók. A Soros-plakátok azokra az előfeltevésekre alapoznak (és ezektől válnak a befogadók számára „félelmetesnek”), amelyek szerint a zsidóknak világhatalmi törekvéseik vannak, gazdagok, uralják a sajtót. Az, hogy Soros Györgyöt spekulánsnak nevezik, egy régi motívumrendszer felelevenítése. Már a *Cion bölcseinek jegyzőkönyveiben* is így illetik a zsidókat. A cigányokról az előfeltevések (ezek ebben az esetben is előítéletekként jelennek meg) a következők: nem dolgoznak, segélyekből élnek, nem tudnak beilleszkedni, aluliskolázottak, agresszívek a magyarokkal szemben. A menekültekkel kapcsolatban is érdekes az előfeltevésekről beszélni, hiszen a 2015-ös menekültválság előtt a magyar társadalom nem találkozott a menekültkérdéssel, így sem előítéletei, sem előfeltevései nem voltak a menekültekkel kapcsolatban. A kormányzati kommunikáció tehát egyszerre alakította ki az előítéleteket velük szemben, gyakorlatilag a róluk szóló gyűlöletkeltő propagandával egy időben. Ebben az esetben tehát nem előzte meg a róluk szóló gyűlöletbeszédet a magyar társadalmi tudatban a menekültekkel kapcsolatos előítélet (nem válhatott előfeltevéssé), hanem a gyűlöletbeszédrel egy időben jelent

meg. Ha direkt módon akarnánk fogalmazni, mondhatnánk, hogy a kormányzati kommunikáció két legyet ütött egy csapásra. A menekültekkel kapcsolatos előfeltevések pedig a következők lettek: el akarják venni a magyarok munkáját, kultúráját, vallását (kereszténység), meg akarják erőszakolni asszonyainkat és lányainkat, nem akarnak beilleszkedni. Akik pedig ezt akarják, azokat a keresztény Európa ellenségként definiálták.

Miből, milyen szövegekből táplálkoznak az előfeltevésgyárak? A szélsőjobboldali csoportok (és meglepő módon ezt a kormányzati kommunikációra is vonatkozni látszik) diskurzus elemei nagyjából ugyanazokból az irodalmakból táplálkoznak. Nem sok szövegre kell itt gondolni, inkább arra, hogy kevés szöveget olvasnak sokan. Ilyen Hitler *Mein Kampf* című írása és a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei*. Mindkettő szabadon beszerezhető a könyvpiacra. Az e művekben lévő tartalmakat mint előfeltevéseket kezelik és működtetik használói. (A plakátokon joggal fölháborodók előtt ugyanígy tudottak ezek az előfeltevések és működésük is, pontosan átlátják azokat az értelmezési lehetőségeket, amelyek bizonyos szélsőséges diskurzus elemek mint előfeltevések és némely kortárs gyűlöletbeszéd-szöveg között állnak fenn.)

De hogyan lesznek az előfeltevések a gyűlöletbeszéd alapjai? Úgy, hogy bizonyos jelenségek kapcsán (pl. a cigány- vagy a menekültkérdés) általánosítanak. Nem egyes esetekről állítanak valamit, hanem egyes eseteket egy egész jelenségre vagy társadalmi csoportra vonatkoztatnak. Az egyik legismertebb a cigánybűn-

zés toposza, itt sem esik szó a fogalom korábbi használatáról. Az elemzés szempontja a fogalom kortárs diskurzusokban betöltött szerepe, leginkább a szélsőjobboldali csoportok kontextusában.

Eléggé gyakori megnyilvánulása a gyűlöletbeszédnek a jogi vagy szakmai szókinsz, az erre épülő stílus mögé bújtatása. A Mi Hazánk Mozgalom elnökhelyettese, Dúró Dóra a következőket mondta a „cigánybűnözéssel” kapcsolatban¹³: „a magyar-cigány együttélésből adódó feszültségek” miatt használják ezt a kifejezést, mert az ebből adódó problémák jelentkeznek az oktatásban, „például iskolai erőszak formájában”, de ennek van „közbiztonsági vetülete is”. Dúró szerint „ahhoz, hogy egy problémát meg tudjunk oldani, ahhoz előbb ki kell mondani”. Szerinte, mivel kriminológiai kategória a fiatalkori bűnözés, ugyanilyen kategória a „cigánybűnözés” is. Ahogy fogalmazott, „mi ugyanebben az értelemben használjuk”, azaz nem megbélyegzésnek szánják. Dúró szerint tehát kriminológiai szempontból ugyanolyan indokolt a „cigánybűnözés” kategória, mint a „fiatalkori bűnözés”.

A Börtönügyi lexikonban¹⁴ mindkét fogalomra találunk meghatározást. A cigánybűnözésről a következő olvasható a szócikkben: „szóösszetétel, amelyet szakmai fogalomként használtak-használnak a magyar kriminalisztikában, főként a rendőrség, ill. a bűnüldöző szervek. Természetesen a közbeszédben és a médiában is jelen van. Az egypártrendszer

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=tdYE0QLuWJw> (letöltve: 2019. 03. 23.).

¹⁴ Dr. Bencze Béla: *Börtönügyi lexikon*. Pécs, Kronosz Kiadó, 2014.

keretei között politikai viták tárgya nem lehetett. A 2000-es években vált szélesebb körben használatossá a kifejezés, amit elsősorban a radikális jobboldalnak a magyarországi közállapotokat érintő kritikája tett elkerülhetetlenné. A fogalom használata a probléma megkerülhetetlensége miatt általánossá vált a társadalmi közbeszédben is. Egyrészt a cigányok által elkövetett bűncselekményeket értik alatta, másrészt azokat a bűncselekményfajtákat, amelyeket főképp cigányok követnek el... Az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) állásfoglalása a cigánybűnözésről a következő: Magyarországon a bűnügyi statisztika legutóbb a szocializmus idején, 1971 és 1989 között vette számba külön a cigány származású bűnelkövetőket...” A fiatalok definíciója ugyanitt: „Aki a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévét betöltötte, de a 18. életévét még nem.”

Állásfoglalást arról nem adott ki az OKRI, hogy a cigánybűnözés fogalom használható-e, vagy sem, és nincs adatom azzal kapcsolatban sem, hogy a rendőrség, illetve a bűnüldöző szervek hivatalosan használják-e, de abban bizonyos vagyok, hogy ez a kifejezés gyűlöletbeszédnek tekinthető.

Miért? Azért, mert általánosít. Egy népcsoportról állít valamit, jelesül, hogy a cigány: bűnöző. Előítélet által létrejött fogalom, amely azt állítja, hogy a cigányok nem dolgoznak, hanem bűnöznek. Míg a fiatalok bűnözés tényleg egy kriminológiai kategória, addig a cigánybűnözés etnikai. Sem a hazai, sem a nemzetközi szakterminológia nem hoz létre kriminológiai fogalmat etnikai alapon.

2012. augusztus 5. Devecser

2012. augusztus 5-én Élni és élni hagyni, demonstráció a jogos magyar önvédelemért elnevezéssel tartott demonstrációt a Jobbik és több radikális szervezet a Veszprém megyei Devecseren. A rendőrség szerint nem történt közösség tagja elleni izgatás.

Azok, akik ezen a demonstráción részt vettek, nem először találkoztak az ilyesféle rendezvényeken elhangzó megfogalmazásokkal. Persze, ez nem azt jelenti, hogy szóról szóra hallottak előzőleg uszító, gyűlöletkeltésre alkalmas szövegeket, de tartalmilag tudták, hogy mire számítsanak. Ismerősek lehettek számukra az állandó diskurzuselemek is a cigánysággal kapcsolatban, például: genetikai hulladék, megélhetési bűnöző, döggút. Nem a demonstráción kezdték el utálni a cigányokat, hanem már korábban. De azoknak a beszédeknek a hatására, amelyek ott elhangzottak, amelyek a cigányságot „magyarpusztítónak” definiálták, eljutottak a tettegességig. És még így is felmerült a kérdés a jogalkalmazásban, hogy az ott elhangzó szövegek gyűlöletbeszéd-szövegek-e.

Nézzünk erre példákat az eset kapcsán. Tyirityán Zsolt, a Betyársereg vezetője akkor a következőket mondta: „Azok a gondolatok, amelyek álságos módon a genetikailag kódolt hulladékokból megélhetési bűnözőket fabrikálnak... az erőtlenség mindig erőszakot eredményez. Az erő tekintélyt, tiszteletet és rendet parancsol. Ezért mit fogunk kinyilvánítani a jövőben ezekkel szemben? Csakis erőt... kezdetektől fogva el fogjuk taposni azt a jelenséget, amelyik ki akar minket irtani az életterünkből.”¹⁵

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=Zf55oH1>

Ugyanezen a rendezvényen szóolkolt Toroczka László, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom vezetője is. Azt mondta: „Ahol ők megjelennek, ott a pusztítás, a pusztulás és a rombolás és a rettegés jelenik meg. És két lehetőség van, kedves testvéreim. [...] az arab államokban a dögkutakban végzik, vagy az akasztófán, mint Iránban.” És ugyanitt hangoztak el László Attila, a Magyar Önvédelmi Mozgalom Vezetőjének szavai is: „Mindenki tudja, úgy szaporodnak ezek a férgek, mint a patkányok.¹⁶ Az elkövetkező években meg fog többszöröződni ezeknek a sátánfajzatoknak a száma. El kell zavarnunk a rajtuk élőködő, horgas orrú¹⁷... magyarpusztító, országromboló, hazaáruló bűnbándát a Kárpát-medencéből.”¹⁸

A deveseri eset kapcsán a TASZ¹⁹ egy videóban mutatta be, hogy mi a törvényi tényállása a közösség elleni uszításnak.²⁰ Ahogy a felvezetőben elhangzik: „nem önmagában a gyűlölködő szavaktól lesz valami uszítás. [...] Akkor számít egy beszéd uszításnak, ha olyan körülmények között hangzik el, amelyek alkalmassak az indulatok feltüzelésére, és re-

ális annak a veszélye, hogy bekövetkezik az erőszak.” A jogalkotó tehát a beszédnek nem a tartalmát, milyenségét, minőségét tartja vizsgálódónak, hanem a beszéd bizonyos körülményeit és következményeit. Például azt, hogy közvetlenül a beszéd után lesz-e erőszakos cselekmény, vagy nem. A gyűlöletbeszéd-ről való effajta gondolkodás abszolút téves. Biztos, hogy van olyan beszéd, amelynek az elhangzása után történik valamilyen erőszak. De attól, hogy valami után nincs egyből erőszakos cselekmény, attól az még gyűlöletbeszéd.

A „cigánybűnözés” szóhoz hasonló fogalmakat is létrehozott a szélsőjobboldali diskurzus. A további fogalmak a „cigánybűnözés” analógiájára, ugyanazzal a szóképzési móddal jöttek létre. A „politikusbűnözés” és „zsidóbűnözés” egyébként a *Kuruc.info* oldalon egy-egy menüpont elnevezése is. A legújabb „migránsbűnözés” szóösszetételt viszont nemcsak a szélsőjobboldal, hanem a kormányzati sajtó is előszeretettel használja. Az *Origo* egyik cikkének a címe: *Új típusú migránsbűnözés jelent meg Franciaországban*. A közszolgálati televízió (M1) egy hírének a következő címet adta: *Nőmozgalom alakult a migránsbűnözés megállítására*. A *Lokál* portál is erre hívja fel a figyelmet: *Svédország a migránsbűnözés melegágya lett*.

Divízió88

A Divízió88 nevű zenekar egyik szerzeményének címe a következő: *Megdögletek, cigányok!*²¹ Közlnek

nonI (letöltve: 2019. 03. 29.).

¹⁶ Ezek szerint a „patkányozás” nem csak Bangóné retorikai eszköztárába tartozik. Persze, egyiknek a másikhoz nincs köze. A kétségbeejtő inkább az, hogy ezt valaki, aki a közbeszéd alakulásáért felelős, kifejezőnek találja.

¹⁷ László Attila itt összekeverte a gyűlöletbeszéd-elemeket. A „horgas orrú” ugyanis nem a cigányokra értendő a szélsőjobboldali diskurzusban (sem), hanem a zsidókra. Annak szinonimájaként használatos. A horgas orrú cigány tehát gyakorlatilag kép- és fogalomzavar.

¹⁸ https://www.youtube.com/watch?v=sl8Km_UjpEc (letöltve: 2019. 03. 28.).

¹⁹ Társaság a Szabadságjogokért.

²⁰ https://www.youtube.com/watch?v=sl8Km_UjpEc (letöltve: 2019. 03. 29.).

²¹ A Divízió88 nevű zenekar magát nemzetiszocialista rockzenekarnak valló együttes volt 2003 és 2009 között. A zenekar honlapja már nem érhető el, de több videoklipje igen. A 88-as szám a szélsőjobboldali csoportok között egy mindenki által dekodolható

egy részletet belőle: „Büdös, koszos cigányok, Élésködnék az országunkon. Ha a komcsi kormány nem segít, segítsünk hát magunkon! A törvény is a tetveket védi, Mert »a fajgyűlölet nem szép dolog«. Kommunista törvény, szarok rád, Irtsuk ki az összes roma állatot! Lopnak, csalnak, nem dolgoznak, Segélyekért sorba állnak, De ennek most már vége lesz. Tetves cigány, megdöglesz! Megdögletek romák, Ó milyen nagy kár. Nyitva áll a haláltábor, A gázkamra már vár, Rátok vár!”²²

A kortárs nemzeti vagy nemzeti-szocialista rockzenekarok szövegei is a gyűlöletdiskurzus részét képezik. Ha a mindennapi nyelvhasználat során nem is, de közvetve ezek a szövegek beépülnek egy jól meghatározható réteg szövegismeretébe. Milyen sztereotípiákra épül ez a szöveg? A romák bűdösek, koszosak, segélyekből élnek. Az országunkon élésködnék. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a magyar nemzeten való élésködés vagy annak elhatározott szándéka a különböző narratívák egyik közös pontja. Olyan nemzethalál-víziót feltételez, amely nem létezik, viszont hatásos eszköze a gyűlöletkeltésnek. Ugyanis a haza és a nemzet elvesztésének tudata az egyes ember egzisztenciális jólétét alapjaiban kérdőjelezi meg.

A közösség elleni uszítás törvényi tényállásával úgy fogalmaz: „Akkor számít egy beszéd uszításnak, ha olyan körülmények között hangzik el, melyek alkalmasak az indulatok feltüzelésére, és reális annak a

veszélye, hogy bekövetkezik az erőszak.” A fent említett zenekar idézett száma bővelkedik gyűlöletkeltő és uszító szavakban: megdöglesz, megdögletek, irtsuk ki, haláltábor, gázkamra. Ez a szám, ha koncerten elhangzott, vagy valaki otthon meghallgatta, és nem következett be utána erőszak, *akkor nem* uszító jellegű. Pedig az. Uszító, és gyűlöletet kelt a cigányok ellen. És lehet, hogy nem a szöveggel való találkozás utáni első pillanatban, hanem később válik erőszakos cselekmény előidézőjévé, vagy hozzájárul ahhoz.

A kérdés egyebek között az, hogy miért lehet ezeket a szövegeket elérni a világhálón. Kinek volna az a feladata, hogy ne legyenek olvashatók, láthatók és hallhatók a neten? Nem mellesleg nem tudjuk, hogy ezeket a szövegeket kik olvassák. Kire milyen hatással vannak? Ki mire használja föl őket? De ha elérhetők, gyakorlatilag tálcán kínálják őket fogyasztásra. Tehát a világhálón elérhető tartalmakat nem kontrollálják eléggé?

A Divízió88 zenekar a fajgyűlölő toposz antiszemita uszításait is megfogalmazta *Halálgyár* című számában: „Égnek a kazánok, füstölnek a kémények. Hullanak a zsidók, nők és gyerekek. Szögesdrót és aknamező, megszökni innen nem lehet. A szabadság felé az út csak a kéményen át vezet. Égig ér a hullahegy, zsidót élve nem látsz már. Égig ér a hullahegy, üzemel a halálgyár. Égig ér a hullahegy, zsidó állam nincs többé. Vesszen minden maradéka, jöjjön be a Zyklon-B. Elszenesedett gyermekek és megkínzott zsidó kurvák. A látvány gyönyörű, szívem melegség járja át. Hiába sírsz, zsidó fattyú, úgyis megdöglesz, A krema-

szimbólum: a német ábécé nyolcadik betűje a H. 88 egyenlő HH, azaz Heil Hitler.

²² <https://www.gugalyrics.com/lyrics-1563618/divizi%C3%B388-megd%C3%B6gletek-rom%C3%A1k%21.html> (letöltve: 2019. 03. 29.).

tórium emésztí el mocskos testedet.”²³ A szöveg nem szorul különösebb magyarázatra. Itt nem kell a szöveg mögöttes tartalmát kimutatni. Egyértelműek a szavak.

Hagyomány és kultúra?

Nemcsak a faji agresszióval kapcsolatos direkt kifejezések kerültek a hazai gyűlöletbeszédnek toposzai közé, hanem – rendeltetésével ellentétes felhasználásra – a kultúra és a hagyomány kulcsszavai is. Első látásra talán nem gondolná az ember, hogy az olyan szavak, mint a „hagyomány” és a „kultúra” a gyűlöletkeltés toposzaivá válhatnak, és váltak/válnak a magyarországi kormányzati és szélsőséges csoportok diskurzusában. Egy átlagembernek mi jut eszébe például a „hagyomány” fogalmával kapcsolatban? A magyar népviseletek, a kalocsai minta, a magyar táncok, a népi hangszerek, a disznóvágás, a magyar pálinka, a magyar bor, a húsvéti locsolkodás stb. A „hagyomány” szó jelentése: a „közösségben tovább élő (tudatosan ápol), szokás, ízlés, felfogás, ill. szellemi örökség”.²⁴ Sem az átlagember, sem a szótár nem úgy határozza meg a hagyomány fogalmát, hogy az valami, amit el akarnak tőlünk venni, valami, amit meg kell védnünk. A hagyomány nem olyan dolog, amivel kirekesztünk, és amelynek égisze alatt antiszemita vagy idegengyűlölő (xenofób) narratívát kínálnak fel az embereknek. A hagyománynak inkább össze kellene tartania a közösségeket, a hagyó-

mányt együtt kellene átélni, az iskolákban tanítani, közösségi élményként felajánlani. Ehelyett nálunk a gyűlöletbeszéd egyik toposzává vált, mégpedig az antiszemitizmus és az idegengyűlölet tartóoszlopává.

Nézzünk rá példát, a Betyársereg²⁵ egyik videójából²⁶. A videó szövegét kijegyzeteltem, mert nincs feliratozva, 2009-ben tették elérhetővé a világhálón, amikor a menekültválságot még hírből sem ismertük itthon. A Betyársereg videójában az idegen, aki a hagyományoktól országunkat meg akarja fosztani: a zsidó. A szöveg, mely súlyos helyesírási hibákat is tartalmaz, a következő: „Kevés népre hagytak ősei új nagymúltú kultúrát. Csodálatos országot, zöld erdőket, termékeny földeket. Hosszú-hosszú ideig védelmeztük hazánkat, ez az örökség, a Kárpát-medence, ma is adott nekünk. A betolakodó nemzetek, bujkáló idegenlelkűek megtesztéssel és aljas cselszövással mérgeznek minket. Az ősi jogtól fosztogatják az örökös nemzetet. Irgalmatlan gyűlölettel pusztítják a hagyományokat. Mindent megtesznek, hogy felejtünk, és adjuk fel ősi szent hitünk és örökségünk. De Árpád vezér vére nem veszett ki belőlünk. A folytonosság hitével biztat, azonosít. A betyárok bátorságát, kitartását megerősítette bennünk egy napforduló óta a csoda, hogy a holtakból a vér visszafolyt az élőkbe. A betyárok újra köztünk járnak. Így hívtuk életre Rózsa Sándor halhatatlan szellemét.

Újra talpra álltunk. A betyárok életre keltek. Nem várunk a hatalom csahos kutyáira. Megvédjük ma-

²³ <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/79073/divizio-88/halalgyar-zeneszoveg.html> (letöltve 2019. 03. 29.).

²⁴ Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

²⁵ A Betyársereg szélsőjobboldali szervezet 2008-ban alakult, vezetője Tyirityán Zsolt.

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=1TKBJKAQqhg> (letöltve: 2019. 04. 06.).

gunkat és visszaszerezzük azt, ami jogosan a miénk. Az örökségünk. A magyar méltóságot a Kárpát-medencében. Úgy legyen. Isten mindenben úgy segítsen.”

A szöveg fő kifejezései: betolakodó nemzetek, bujkáló idegenlelkűek, ősi jog, örökös nemzet, szent hit, Árpád vezér, Kárpát-medence, Isten segítsen. Igéi a fenyegetettség hangulatát idézik elő: mérgeznek, fosztogatják, pusztítják, felejtünk, adjuk fel. És vannak olyan ígék (kifejezések) is a szövegben (ezek külön-külön bekezdésben találhatók, tematizálják a szöveget), amelyek a Betyársereg mint védelmező szavai: talpra állunk, életre keltek, megvédjük, visszaszerezzük. A Betyársereg identitását Rózsa Sándorhoz²⁷ köti a szövegező. A szervezet mottója: „Ne bánts a magyart, mert póru jár sz!”

Érdemes erre a mondatra fölfigyelni, ugyanis a szóhasználatában a magyar kultúrkinccs becses eleméhez nyúl. Népieskedő, a szlogen stílusát meghatározó „póru jár sz” (állandósult szókapcsolat) ismert népmesei fordulat, amely hitelesíteni hivatott egy szélsőjobboldali szervezet diskurzuselemeit. Az idézett szövegben tehát konkrétan nincs megnevezve, hogy kitől kell Magyarországot megvédeni, kik az idegenlelkűek, de ez szolgálhatja a gyűlöletkeltés kiterjesztését is: általános félelmet, dühöt, indulatot tud kelteni, mert egy nemzethalál-víziót fest le.

²⁷ Rózsa Sándor az Alföld betyára volt. A 19. század elején született. Nevét, történeteit népballadák őrzik. Érdekes, hogy a szélsőjobboldali, radikális zenei együttesek szívesen veszik elő Rózsa Sándort és a betyártémát. Ilyen a Romantikus Erőszak *Betyárballadák* című albuma, az Oi-kor *Betyárballada*, *Cool head clan*, *Rózsa Sándor* című opusai. Terjedelmi okok miatt e zenekarokat nem mutatom be.

A gyűlöletbeszéd sokszor nem való veszéllyel operál, éppen ezért el lehet mondani, mint a Betyársereg esetében is, hogy a szöveg a manipuláció eszköze. Manipulál, félelmet ébreszt és gyűlöletet kelt. Mindezt a „hagyomány” fogalmának sajátos tartalmi bevezetésével.

Szélesebb, elfedő fogalmi hálóra helyezve, de hasonló elemekkel operál a kormányzati kommunikáció is. Itt van néhány részlet Orbán Viktor egyik beszédéből, amelyet a felújított Hagyományok Háza átadóján mondott.²⁸ „...a magyar nép mélyreható és erős gyökerekkel kapaszkodik a kulturális örökségbe. Ezért állhatunk mi is ma itt. És hozzátehetjük, ez a gyökérrendszer az egész Kárpát-medencét átszövi... a magyarság ma is kivételesen gazdag kulturális örökséggel büszkélkedhet... visszatértek a nemzeti felmentő csapatok... Mi, európaiak, tiszteletben tartjuk a más kultúrákat és képviselőiket, de senki sem kötelezhet minket arra, hogy ez a tisztelet saját kultúránk feladását és egy másik kultúrának való behódolást jelentse... ha hagyjuk, hogy kicseréljék a kulturális altalajt, akkor Európa kártyavárként dől össze. Ezért a magyarok szelíd, de rendíthetetlen módján kiállunk, és elmondjuk, kik vagyunk, mit gondolunk Istenről, hazáról, családról... Ha ezt nem tesszük, áldozatai leszünk egy lopakodó összeurópai kulturális önfeladásnak... ki a magyar?... az, akinek az unokája is magyar lesz... legyen úgy, mint régen volt!” (Jegyezzük meg, talán nem mindenki tudja,

²⁸ <http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-felujitott-hagyomanyok-haza-atadojan/> (letöltve: 2019. 04. 06.).

hogy a beszédsszöveg utolsó eleme – a „legyen úgy, mint régen volt” – nem pusztán a múlt vágya, hanem egy, a két világháború között irredenta inspirációival is jellemezhető korszak idején népszerűsített dalból való idézet. Utóbb Tolcsvai Béla is szívesen énekelte.)

Ha az Orbán-szöveg fogalmi szint tekintetében lényegesen el is tér a fentebb idézetektől, tartalmilag hasonló elemeket tartalmaz. Nem nevez meg ellenséget, de ellenségkép kreál. A szöveg arra figyelmeztet, hogyha nem vigyázunk, akkor a magyar kultúra elvész azáltal, hogy behódolunk az idegen kultúráknak. Ez már túlmutat a nemzethalál-vízió, a miniszterelnök egy összeurópai fenyegetettségéről, kultúrávesztésről beszél, e veszélynek a megfogalmazásával kelt félelmet.

A „tisztelet” fogalma és a „kultúra” mint toposz fontos elemei a kormányzati kommunikációnak, több kampányban is feltűntek. Bizonyára sokan emlékeznek még a migránshisztéria kezdetén kihelyezett plakátokra, amelyek magyar nyelven szóltak az idegen országokból érkezőkhöz: „Ha Magyarországra jössz, tiszteletben kell tartanod a kultúránkat!” Ehhez társították a kampány tervezői a létbizonytalanság toposzának megjelenítését: „Ha Magyarországra jössz, nem veheted el a magyarok munkáját!” Ez a mondat egy indirekt felszólítás, amelynek az a kijelentő mondat az alapja (előfeltevés), hogy aki Magyarországra akar jönni, az valószínűleg el akarja venni a magyarok munkáját. A későbbi Soros-plakátokon már konkrétan beszélnek azokról, akiktől félni kell, akik például a magyar kultúrát veszélyeztetik: „Soros mil-

liókat telepítene be Afrikából és a Közel-Keletről”.

A Soros-plakátok kapcsán vita folyt arról, hogy ezek antiszemita plakátok-e, vagy sem. Nos, a Soros-plakátok antiszemiták (is). Nem explicit módon fejeznek ki és gerjesztenek egyszerre antiszemita és idegengyűlölő indulatokat. De az nem sokat számít, hogy valami nyíltan antiszemita-e, vagy burkoltan az. A kormány plakátjain Soros György egy személyben testesítette meg a gonoszt, aki a keresztény, európai kultúra megsemmisítőjeként, a bevándorlás irányítójaként jelent meg. A plakátok üzenetei egyebek mellett attól váltak antiszemitává, hogy egy régi, a 19. századig visszanyúló, de folyamatosan életben tartott és mindig elővett toposszal élnek: a zsidó bankáréval. Ugyanez a toposz jelenik majd meg például a *Cion bölcsének jegyzőkönyveiben* is.

OIG

A nyelvészet szakirodalma a nyelvi agressziót vizsgálva különbséget tesz az úgynevezett trágárság és az obszcén beszédmód között. A kettő között leegyszerűsítve az a különbség, hogy míg a trágár szimplán a káromkodást jelenti, addig az obszcénnek funkciója van. Ez a funkció általában a társadalom folyamataira reagál, például társadalmi ellenállást fejez ki. Gondolni lehet itt egyrészt rapszövegekre, amelyek tele vannak obszcén kifejezésekkel, tükrözve ezzel a társadalom szisztémáival, működési sablonjaival szembeni fellépést vagy véleményyt. Példaként lehet idézni Ganxsta Zolee és a Kartel *A való világ* című szerzeményének refrénjét: „Isten hozott nálam, öcsém, ez a való világ. Pénz,

drogok, fegyverek, no meg a pinák.” Ebben az idézetben Ganxsta nem egyszerűen káromkodik, hanem annak a véleményének ad hangot, hogy a magyar társadalom alapjainak vagy tényezőinek a pénzt, a drogot, a fegyvereket és a nőket látja. Az obszcenitás persze nem legitim kifejezési mód, mégis elválasztja egy funkcionális momentum a trágárságtól.

A mai magyar közbeszédet kezdi elurálni a szimplán trágár beszédmód, erről már többen cikkeztek. Ennek az a következménye, hogy a közbeszéd szereplői, többek között az átlagemberek, természetesnek fogják venni, inkább már veszik is azt, hogy ez egy elterjedt kommunikációs stílus. Azt gondolják, hogy kifejező, megengedhető. Pedig a nyelvi agresszió ilyen megjelene- se nemcsak a magyar társadalom nyelvi agresszivitását növeli, hanem a társadalomban meglévő feszültséget is. Konfliktusokat legitimál, vagy újabb konfliktusokat idéz elő. Hamis megoldási stratégiákat ajánl fel a nyelvhasználaton keresztül. A helyzetet még súlyosabbá teszi az, ha a trágárságot, mint nyelvi viselkedésformát, a közszereplők is megengedik maguknak. Simicska Lajos²⁹ 2015-ben nyilatkozta a *Mozgó Világ* oldalairól is ismert Nagy József újságírónak, hogy „Orbán egy geci”.³⁰ Ez a kifejezés szimplán trágár. Talán nem is érdemes különösebben indokolni, hogy ez az indulat kifejezésének primitív formája, nem egy szofisztikált véleménynyilvánítás valakivel kapcsolatban, illetve

agresszív is. A szó Kövecses Magyar szlengszótárában³¹ is megtalálható, a „geci” címszó alatt olvasható: tabu. Azaz stilisztikai szempontból trágár, társadalmi tabu alá eső szóhasználat. Jelentései: „ellenszenves vagy tisztességtelen ember”. Ha valaki közszereplőként megengedi magának ennek a szónak a nyilvános használatát, akkor mások is azt fogják hinni, hogy ezt lehet.

Az OIG-vel is az a probléma, hogy hiába hivatkoznak használói arra, hogy Simicskától vették át, a nyelvi tevékenységet illetően nincs különbség a kifejezés forrása és felhasználása, idézése között. Ellenzéki tüntetéseken azt skandálják, „Orbán egy geci”. Vagy felrajzolják valahova, hogy OIG. Az ellenzék vonatkozásában ez a fajta nyelvi megnyilvánulás vagy nyelvi viselkedésforma azért kifogásolható, mert nem lehet arra hivatkozni, hogy ha ezt más találta ki, és én csak utánamondom, megismétlem, azzal én más vagyok, mint ő, vagy hogy csak idézek. Ez téves hozzáállás. Attól, hogy valamit nem én találok ki, hanem valaki más, és én csak idézem, attól az még a nyelvi megnyilvánulást, illetve ebben az esetben a funkciót is tekintve ugyanaz. Mindemellett nyelvi tevékenységünknek pont az az egyik jellemzője, hogy tudatos nyelvhasználók vagyunk. Eldönthetjük, hogy mit mondunk, hogyan fejezzük ki magunkat. Magával a szimbólummal, annak használatával ugyanez a helyzet. Miért lenne kevésbé elítélhető az, amikor az OIG-t valaki nem mondja, hanem lerajzolja? Hiszen mindenki, aki közélettel foglalkozik,

²⁹ Magyar üzletember. Korábban a Fidesz egyik legbefolyásosabb alakja volt.

³⁰ https://index.hu/belfold/2015/02/06/simicska_lajos_orban_egy_geci/

³¹ Kövecses Zoltán: Magyar Szlengszótár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2009.

és vélhetően az is, aki nem, tudja, hogy ez minek a rövidítése. Egészen triviális megközelítésben: a horogkereszt is szimbóluma valaminek. Nem látok különbséget aközött, ha valaki azt mondja, hogy dögöljenek meg a zsidók, vagy fölrajzol egy horogkeresztet.

Zárszó

A gyűlöletbeszéd lehet egyszavas, egymondatos, de lehet egy egész dalszöveg is. A toposzok valamelyike mindegyikben megtalálható. Az egyik legfontosabb dolog, hogy tisztán lássuk: a gyűlöletbeszédet előállítók szándéka, maga a gyűlöletkeltés, a társadalom dehumanizálása és demoralizálása. Mindegy, hogy ennek eszközeül a gyűlöletbeszéd nyílt vagy

implikált formáját választják-e. A gyűlöletbeszéd előállítása mindig direkt folyamat. Szövegek nem véletlenül születnek, azokat valakiknek elő kell állítani, meg kell úgymond „csinálni”. Azzal pedig, ha valamit mondunk, cselekvésre, tetterre sarkalljuk a befogadókat. Előbb vagy utóbb. A gyűlöletbeszéd, így a gyűlöletkeltés következménye pedig a xenofób, homofób, muszlimellenes, antiszemita, és úgy tűnik, hogy már nyelvileg is agresszív és trágár, értékét veszített közbeszéd. És a megvezetett, szorongó, gyűlölködő társadalom.

(Mindazoktól, akiket az idézett szövegekkel még így, egy alkalmi tanulmány szövetén keresztül is megbántottam, utólagos elnézést kérek. RS)



Rembrandt Harmensz van Rijn: Omval látképe

Toxikus vezetők hálójában

**Pódiumbeszélgetés Csepeli Györggyel,
Dessewffy Tiborral, Domány Andrással
és Lakner Zoltánnal, a moderátor Zentai Péter***

P. Szűcs Julianna A beszélgetés alapötletét Dessewffy Tibornak a *Mozgó Világban* megjelent régebbi dolgozata inspirálta, mely a toxikus vezetőkről szólt. A Toxikuson azt értem (illetve Dessewffy azt értette), hogy több mint vezér és több mint karizmatikus figura. Toxikus ebben az esetben azt jelenti, hogy a karizmatikus vezér az általa irányított közösség szempontjából rosszra, pusztítóra, károsra használja hatalmát. A világban elharpózó efféle személyiségek ihlették mai összejöveteleünk témáját. Hogy e személyiségek akciórádiuszának érvényessége meddig tart? Magam számára e kérdésre választ egy másik olvasmányélményemből merítettem. Nemrég a kezembe került Christopher Duggan *A bódult nemzet* című munkája, amely a Mussolini-imádat anatómiájáról szólt. Ebből idéznék, mielőtt átadnám a szót: „Minden tömegmozgalomra jellemző, hogy egyetlen ember köré gyűlik, neki szenteli, rábízza magát. Hite antropomorf, vedd el az embert és a hit elenyészik.”

Zentai Péter *Az Európai Unió bizottságának megbízásából egy tu-*

dóscsoport nemrég felmérést készített arról, hogy a kanyarójárványra miként reagál az európai közvélemény. Kiderült, hogy az európaiak fele úgy gondolja, hogy a védőoltás teljesen felesleges. És ebből a tudóscsoportnak a politikával foglalkozó része összefüggést épített föl a populizmus terjedése és eme gondolkodásmód között. Hogy tudniillik a populizmus tulajdonképpen a tudományellenesség megnyilvánulása, és a tudományellenesség egyfajta megoldási kulcsa, hogy miért is tudnak ma a toxikus vezetők ennyire előrejutni. Az első, amit körül kellene járnunk, hogy tulajdonképpen egy korszellem kialakult sok-sok oknál fogva, ez a korszellem kitermeli a vezetőket, és aki ügyes, rátermett, rafinált, ezt az egész kanyarós problematikát, ami egy szimbólum, tudja kezelni. Ezt a kérdést vetném tehát föl, hogy itt a személyiség-e a lényeg, vagy pedig a korszellem?

Dessewffy Tibor A nyáron Ungvári Tamás temetésén voltam sokakkal együtt, Hegedűs D. Géza mondott beszédet, ami őszintén megrázott. Az utókorról, a továbbélésről, a gondolatokról, az ideákról beszélt, hogy meghaladjuk a fizikai testünket. Nekem ez nagyon idegen volt és nagyon távoli. Engem nem érdekel, hogy mi lesz az én szellemi teljesítményemmel, hogyha van olyan. És erről egyszer Csepeli Gyurival egy közös au-

* A beszélgetésre a Szakszervezetek Házában Budapesten, a Benczúr utcában került sor 2019. szeptember 18-án. A résztvevők: Dessewffy Tibor szociológus, Csepeli György szociálpszichológus, Lakner Zoltán politológus és Domány András újságíró.

tóúton hosszan vitatkoztunk. Neki például fontos, hogy mi lesz az utókor számára az üzenete, és annak, hogy ez engem nem izgat, a generációs ellentét lehet az oka. Most mégis érvként hozom fel, hogy talán azért sem érdekel engem, mert teljesen kiismerhetetlenek a szellem útjai. Amikor megírtam a toxikus vezetőkről szóló munkát – 2014-ben jelent meg –, 2013-ban voltunk. Nem kell hozzá zseninek lenni, hogy az ember kitalálja, a szöveg egy pszichológiai gyászmunka része volt. A *gonosz szociológiájában* kapott helyet, ahol a politikai realizmusról, a gonosz jelenvalóságáról, a toxikus vezetőkről, a bizalomhiányról és a kockázatvállalás-képtelenségről volt szó. Arról az általános szorongásról, ami meghatározza a késő modernitást. Azért írtam, hogy valahogy feldolgozzam a traumát, ami az évezred, évszázad első tíz évében ért engem a politikai involvációval, avval, hogy közlőből, belülről láttam ennek a színháznak a működését, és az abból való kikeveredés nem volt egyszerű lelkileg. Van egy rokondarabja a könyvnek, *A hatalom anatómiája*, Csepeli írta meg ugyanezt az élményt egészen más szempontból, gördülékenyebben. Miért mondom ezt el? Azért, mert a politikai traumatizáltság mögött az áll, amit a 2010-es hatalmas bukás okozott. Mindenét elvesztette a felvilágosodást képviselő oldal, az intézményeit, az ideáit, a szlogenjeit, az értékeit. Minden, ami politikával kezdődik, odalett, a politikai újság, a politikai médium, mind elvesztettük, és nem is tudom, hogy mikor fogjuk visszaszerezni. A hatalmas lelki teher mellett volt még egy inspiráció, ami mindig nagyon izgatott intellektuálisan. Hogyan

lehet valaki a politikában eredményes, és hogyan tudja a morális integritását megőrizni? Van ennek klasszikus előzménye, Webernek a politika mint hivatás tételét cincáltuk Gyurival már a kilencvenes évek közepén jobbra-balra, és próbáltuk megkeresni, hogy a teljes naivitás és az a fajta hétköznapi tudat, hogy a jóból jó fakad, a jézusi szeretet, ezeket az elveket kell követni, nyilvánvalóan nem működik a politikában egyfelől, de másfelől nem lehet az elvetemült, gátlástalan, cinikus machiavellisztikus gonosztságot sem alapul venni. Hol van az a határ, amit meg lehet haladni? Ez volt a motiváció az írás meg tulajdonképpen az egész könyv mögött. Magáról a toxikus vezető fogalmáról valamit. A szociológia egyik nagy alap gondolata, hogy társadalmi csoportokban gondolkodunk, a vezetés, a személyiség, a karizma megjelenik, de periferikusan. A toxikus vezetőkről volt már szó bőven, Nérótól Bocassa császárig tele van velük a történelem, de ezeket mind elhárítottuk magunktól, vagy azt gondoltuk, itt az európai modernitás csúcspontján, hogy ezek távoli történetek, minél modernebbek leszünk, minél intézményesebbek – fékek és ellensúlyok rendszere! –, annál kevésbé valószínű, hogy megjelennek nálunk is az ilyen típusú vezetők. A lényeg, hogy már Trump előtt is többen foglalkoztak a toxikus vezetéssel, azt látjuk, hogy nincs önmagában csak a személyiség, mindig kellenek követők, mert nincs vezető követők nélkül. Kell egyfajta motivációs tér is. Miért követi a vezetőt az alávetett vagy kollaboráns támogató közeg? És kell még hozzá sok minden más is. Érdeemes elgondolkoznunk a veze-

tő személyén, karizmáján, hatalomvágyán, gyerekkori traumáin, mert olykor van ott eléggé látványos és fájdalmasan passzoló motívum – itt most arra az emberre célok, akire szerintem mindannyian gondolunk. Vannak aztán a csatlósok, a bérencek, az alattvalók, a konformisták, a követők és az értékvesztés, a szorongás, az elidegenedés kontextusa. Ebből a hármából le lehet vezetni azt, hogy hogyan képződik a toxikus vezető fogalma.

***Zentai** Lehetne konkrétabban a toxikus vezetők kapcsán arról is beszélni, hogy ma a toxikus vezetőn azt értjük, egy adott országban kialakulhat olyan rendszer, amelynek a vezetője, rendkívüli képességeivel élve, képes rá, hogy ragályosan terjessze a kórt vagy politikát, amit képvisel. Itt tehát arról van szó, hogy Magyarország határain kívül is tud orbánizmus kialakulni ugyebár. Az én tulajdonképpen kérdésem az, hogy miért éppen most tud Orbán ilyen mértékben toxikus lenni, mert ez nem vitatható, és az, hogy ha Orbán-jelenség van, és másutt is van, miért éppen ebben a korban és ebben a térségben tud működni?*

Csepeli György Még mielőtt a konkrétumokba belemennék, azért az örökkévalóság perspektíváját nem hagynám figyelmen kívül, mert alapvetően ez a tünetegyüttes, amiről beszélünk, Arisztotelésznél egy az egyben megvan. Arisztotelész a demokráciát nem tartja olyan nagy becsben, mint ahogy mi szoktuk emlegetni. Ő a politeiát tartja becsben, kombinálja a különböző politikai rendszereket, és ilyen értelemben a demokrácia csak egy a komponensek

sorában. És ha bármelyik túlsúlyra jut, akkor abból, ha úgy tetszik, toxikus rendszer keletkezik, és ez fontos dolog, visszautalva az első kérdésre, hogy nem lehet elválasztani egymástól a toxikált rendszert, a toxikált társadalmat és a toxikált vezetőt. A kettő között nyilvánvalóan kell legyen szinkron, ez a tyúk-tojás probléma, hogy melyik szüli melyiket, ez a fajta demagóg, demokratikus szisztéma szüli-e a demagógot, vagy pedig a demagóg hozza létre közönségként. Mérei Ferenc egyértelműen azt mutatja, jóllehet óvodásokkal végezte a kísérleteit, de szerintem lehet generalizálni, hogy kell lennie valaminek a vezetettekben, ami bizonyos vezetőket vezetői pozíciókba juttat, nem a véletlenül múlik. De azt is látjuk a Mérei-féle kísérletekből, hogyha egyszer a szociálisan penetráns gyerek vezető szerepbe jut, akkor utána már azt a legitimitációt megkaparintva, amit az ő közönsége számára biztosított, mint a viaszt tudja formálni tovább a közönséget, ha úgy tetszik, toxikus irányba, aminek, azt hiszem, következménye, hogy voltaképpen maga alatt vágja a fát. Tehát ilyen szempontból a toxikus vezető önmagának is ellensége, nemcsak annak a társadalomnak, amely hatalomra juttatja. És még egy gondolat, szintén az örökkévalóság miatt. A közösségi társadalmakban a toxikus lehetőség azért nem jön létre, mert a vezetés és a hatalom szinkronban van egymással. A vezetés elsődlegesen menedzsel, logisztikai feltételeket biztosít, ha úgy tetszik, hadjáratokban a katonai vezetést biztosítja, és ha elválík tőle a hatalom, lesz belőle valami egészen borzasztó, hátborzongató élmény, a semmivel való találkozás

élménye. Aki ebbe belelép, úgy érzi, hogy neki valami különleges hivatása van, neki a rendet kell a kaósszal szemben fenntartania. Ehhez magába szívja a vezetői funkciókat is, de a vezetői funkcióknak nem tud megfelelni, mert aki a semmivel társalog, már nem tud odafigyelni olyan alapkérdésekre, hogy egy kórházban ne ölje meg az embereket, vagy hogy a vonatok menetrendszerűen járjanak, hanem Istennel kezd el társalogni. Most a mi vezetőnk is épp belépett ebbe a kommunikációs sorba. És ekkor jön létre a vezető inkább már vérmérgezéses állapota, megszűnik a vezetés, csak maga a hatalmi mákony marad, amely magától nem múlik el. Csak akkor múlik el, hogyha jön a hatalmas válság, az elsöpri, mint a falevelet a szél. Erre a magyar történelemben is láttunk példákat.

58

Zentai *A toxikusság önmagában véve negatív konnotáció. De ez nem szükségszerű. Tehát ha mondjuk az 1920–30-as évek elejét nézzük, a világ számos gondolkodójánál nem valami rosszként jelenik meg a nyilvánvalóan borítékolhatóan toxikus Adolf Hitler vagy azt megelőzően Mussolini és Sztálin, hanem valamilyen megváltóként tekintettek rájuk. Ma épp azért erőltetem ezt az aktualizálást, mert ha elmegyünk Kelet-Németországba, el tudom képzelni, hogy ha tíz embert megszólítunk, abból hat azt fogja mondani, hogy irigyl benünket Orbán miatt. Másutt, mondjuk, Nyugat-Németországban ez úgy vetődik fel: hogy bírunk együtt lenni egy ilyen diktátorral? Tehát a narratívák a mai világban ezekről a személyiségekről erősen különböznek, de a világ négy nagyon népes országában,*

Indonéziában, Kínában, az Egyesült Államokban és Brazíliában olyan vezetők vannak most, Orbánnal párhuzamosan – Salvini közben kikerült a játékból –, akik toxikusak, és rendkívüli egyéniségnek látszanak az adott térségben, nagy a befolyásuk, tudnak terjeszkedni. Én is arra vagyok kíváncsi, hogy miért most. Minek a reakciójaként jött ez létre? Vagy pedig arról van szó, hogy valahol bevált egy befolyásos országban, és aztán mások azt mondják, miért nem úgy csináljuk, ahogy ez az Orbán csinálja. Vagy úgy csináljuk, ahogy annak idején Berlusconi csinálta?

Lakner Zoltán Én ezt a fajta drámai újdonságot, amit most fölvetettél, nem látom. Szerintem az effajta vezetők megítélése korábban is rendkívül eltérő volt. Aztán hogy ők mennyire voltak sikeresek, hogy a saját országukban maguk alá tudták-e gyúrni az egész társadalmat, az kérdés. De mondjuk Hitler megítélése meglehetősen ellentmondásos volt a húszas-harmincas évek Európájában. És igazából itt inkább arról van szó, hogy a második világháború tanulságai vezettek a liberális demokrácia intézményrendszerének megerősödéséhez. Nem véletlen, hogy aztán az ehhez később csatlakozó demokratikus hullámok ezeket az intézményeket látták biztosítéknak ahhoz, hogy ne alakulhasson ki személyi túlhatalom, és az intézmények jelentették a biztosítékot a hatalommegosztáshoz. Illetve az ehhez kapcsolódó, ezt működtető és tartalommal megtöltő szabadságjogok jelentették azt a biztosítékot, hogy a személyi túlhatalmi törekvéseket korlátozni lehessen. Itt most arról beszélünk, és ez a válasz arra, hogy

miért éppen most, hogy a mi vezetőink bizonyos értelemben játszmaváltást hajtanak végre. Itt most nem a hetvenes évek adócsökkentő vagy adóellenes svéd pártjának populistái állnak szemben a hagyományos pártokkal, hanem olyanok, akik a játszmaváltásban magát a liberális demokrácia intézményrendszerét akarják tudatosan és ezt egyre nyíltabban hangoztatva lebontani. És az ahhoz kapcsolódó vagy az azzal szerintük összefüggésben álló mindenféle érték megkérdőjelezésében gondolkodnak. Mi, akik itt vagyunk, feltehetően mindannyian a liberális demokrácia talaján állunk, még hogyha ennek árnyalataiban lehet is köztünk vita, de azt nyilván együnk sem gondolja, hogy tökéletesen működik. És kritikát is meg lehet fogalmazni azzal kapcsolatosan, hogy ezek az intézmények vagy az ezt működtető személyiségek mennyire válnak be. Itt a játszmaváltás abban áll, hogy egy liberális demokrácia elleni narratívába mosnak bele ezek a személyiségek mindenféle olyan bírálatot, amit akár jogosan is meg lehet fogalmazni. Azért fontos ez, mert kifejezetten azzal a céllal is teszik, hogy amennyire lehet, a hatalom abszolutizálására tudjanak törekedni, és minél inkább korlátatlan hatalmat tudjanak megvalósítani. Miért pont most? Szóba került, hogy ezeket a vezetőket a társadalmi traumák, válságok tudják elsöpörni. Jelzem például, hogy ilyen dolgok tudják őket fölemelni is. Ha a magyar történelmet kellene citálnom, az jutna eszembe, hogy mi viszonylag rosszul viseljük a traumákat, és egy újabb társadalmi trauma mindig hozzáíródik az előzőhöz, ezért én a traumák megelőzését javasolnám,

de erre valóban nincs sok esély. Talán csak most jutottunk el oda, hogy felmérjük saját harminc évvel ezelőtti várakozásainkat, és ennek során sokféle csalódottság elkönyvelésére került sor. Mindenki tudja, hogy mennyi munkaerőpiaci státusz szűnt meg, hogyan alakultak át az életviszonyok, és hogyan nem tudták milliók megtalálni ebben a maguk számítását. Közben eltűntek a hagyományos értékrendbeli kapaszkodók, ezt sokan bizonytalanságként, a megközelítmódbeli orientációvesztésként élik meg. Egy olyan világot látnak maguk körül, amelyben nem tudnak tájékozódni. És ekkor jönnek a toxikus vezetők, akik látszólag kapaszkodókat kínálnak. Ez nagyon régi trükk: egyszerre kínálok újdonságot, és egyszerre mondom, az én újdonságom az, hogy a tradíciót helyreállítom. Aztán lehet, hogy olyan tradíció sosem volt.

Dessewffy Ehhez kapcsolódik, hogy a globalizáció a hagyományos nemzetállami kereteket teljesen fel lazította. A rendszerváltás folyamatát sokan egyéni traumaként éltük meg, de élt bennünk a mély hit a liberális államban. A megélt tapasztalat azonban sokak számára az volt, hogy lemaradnak, kimaradnak, nem részesülnek. Nyitottá váltak egy politikai vállalkozó által megjelenített retorikára. Szerintem ez történt.

Lakner Ez részben magyarázat a tovaterjedésre is. Mert nyilván butaság volna párhuzamot vonni az amerikai meg a magyarországi rozsdáövezet között, de hát azért mégiscsak valami hasonló élményük van az egykor a szénbányászatban és az acéliparban dolgozóknak.

Azoknak, akiknek Közép-Angliában szűnt meg harminc évvel ezelőtt a munkahelyük, és veszítették el azt a kiszámítható életpályát, amelyre korábban nemzedékeken keresztül számíthattak, akiknek Észak-Magyarországon, esetleg Pennsylvániában kellett ugyanezt elszenvedniük. Ma már tapasztalatunk van arról, hogy ezek a szavazói csoportok választásokat tudnak eldönteni, akár úgy, hogy nem vesznek részt a politikai közéletben, akár úgy, hogy hatalmas tömbökben leszakadnak a hagyományos baloldali szavazóbázisról, és egészen máshol, például ezeknél a vezetőknél, a populisták, a nacionalista ígéret hirdető vezetőknél keresik a politikai megváltás lehetőségét. A mai vezetők, a 2010-es évek populista figurái sok tekintetben az egy évtizeddel ezelőtti gazdasági válság leszármazottai, még ha a különböző társadalmak különböző módokon termelik ki őket magukból. Maguk a politikus személyiségek is figyelik egymást, és tanulnak egymástól. Ez nagyon érdekes, mert pont ezek a vezetők vádolják azzal a civil szervezeteket, hogy a „há-lózatuk” hogyan adja át a tudást arra vonatkozóan, hogy mindenféle lázongásokat generáljanak. Ezzel szemben tudjuk a Freedom House internetes szabadságról szóló jelentéséből, hogy például Kína hogyan alkalmazza az internetszabályozás know-how-ját, hogyan terjeszti az ez iránt érdeklődő rendszerek hatósági személyiségei vagy állami funkcionáriusai között. Ezek az emberek olvassák egymást, találkoznak egymással, legitimációt nyernek egymásból, és egymás sikereiből is tanulnak. Van aztán még itt más is. A gazdasági válság tíz évvel ezelőtt

főlerősített egy olyan folyamatot, amely a második világháború után kezdődött az erőteljes szavazatkoncentráció fokozatos lebomlásával. Magyarországon a 2006-os választáson a két legnagyobb párt a szavazatok 85 százalékát szerezte meg. Ez a fajta szavazatkoncentráció mondjuk a német politikában a hetvenes és nyolcvanas éveket jellemezte.

Ehhez képest ma ott tartunk, hogy egy német kereszténydemokrata párt valahol 30 százalék körül tanyázik, ami korábban elképzelhetetlen volt. A hagyományos szavazóbázisok leszakadnak az úgymond régi pártokról, és egyebek mellett az említett toxikus vezetők vadászterületévé válnak. Ez nyilván összefügg a nyilvánosság szerkezetének változásával is. A kérdés az, hogyan válik szórakoztatóipari eszközzé a hírcsinálás, hogyan változik meg a tényekhez való viszonyunk, hogyan kerül át a tévés személyiségek elvárásrendszere a politikában, és hogyan fejeződik ki a társadalom élmények iránti vágya a korábbtól eltérő módon egy-egy személyiségben vagy véleményrendszerben. Ez is oka annak, hogy összesűrűsödik egy-egy ilyen vezetőben a politikai nézetrendszer vagy csak a politikai akarat, szándék, amit végül itt toxikusként jelölünk.

Zentai *A nagyon erős, nagy tekintélyű és ma már toxikusnak nevezhető vezetők mindegyike abból indul ki, az a fő üzenete, hogy ami eddig volt, az rossz, és annak tagadásaként akar valami olyasmit nyújtani, amit az előzők azért nem tudtak, mert kisajátították úgymond a hatalmat, övék volt a kultúra, a média, és ezek leegyszerűsítetten liberálisok.*

Bolsonarótól Trumpig és Orbánig nagyfokú baloldal-, Soros- és liberálisellenességet látunk, és ebben benne foglaltatik az egész úgynevezett elitellenesség. Mindegyik valamiféle elitre mutogat, miközben ők maguk is, ha úgy tetszik, tagjai az elitnek. Domány András, aki Lengyelországhoz nagyon ért, azért van itt, hogy az ottani helyzetet megvilágítsa. Ha most szétnézzünk a világsajtóban, hogy kiket neveznek veszélyes vezetőknek, Orbán mindig ott van, Erdoğan mindig ott van, de Kaczyński soha nincs ott. És amikor arról beszélünk, hogy korrumpálják a társadalmat, és Netanjahutól Orbánig rengeteg korrupciós történetet hallunk, Lengyelországról nem halljuk ugyanezt, holott az lenne számomra a kényelmes, hogy azt mondjam, Lengyelország ugyanaz, mint Magyarország, ugyanolyan, mint amit az olaszok csinálnak, és így tovább. Mondd el, hogy van!

Domány András Nem véletlen, hogy a bemutatáskor én voltam az egyetlen, akinek a neve után semmiféle -lógus nem hangzott el, én nem vagyok tudós, kutató, földhöz ragadtabb vagyok. Mindjárt rátérek Lengyelországra, de előbb megjegyzem, hogy azért vannak toxikus vezetők, mert a népek is toxikussá váltak, amelyek őket támogatják, megválasztják. Na most ez nem minden ország népére és semelyik országban sem az egész népre, de számos ország népének jelentős részére igaz. És azért igaz, mert ami eddig volt, azzal elégedetlenek. Hogy miért pont mostanra vált ilyen erőssé az elégedetlenség, azt nem tudom megmagyarázni, de elhangzott, hogy rozsdáövezetek mindenhol

vannak, és ugyanazok választották meg Trumpot, akik megszavazták a Brexitet, és a volt NDK-tartományokban ugyanolyan típusú lakossági rétegek támogatják az AfD-t, és ugyanúgy elégedetlenek. Itt be kell vallanom egy nagy tévedést és csalódást, ami engem ért. Azt gondoltam annak idején, hogy a szociáldemokrácia Blair-, Giddens-féle átalakítása okos dolog, mert hiszen a hagyományos gyári munkásság eltűnik, az pedig megmenti a szociáldemokráciát mint eszmét, hogyha átalakul polgári párttá. Na most kiderült, hogy a hagyományos proletariátus tényleg eltűnőben van ugyan, de van egy jelentős proletárszerű réteg mégis csak nagyon sok országban, amely simán átment ettől a túl polgárivá vált baloldaltól a radikális jobboldalhoz, vagy akárhogyan nevezzük. Na most Lengyelországról annyit, hogy Kaczyńskiról azért esik kevesebb szó, mert kevésbé diabolizálható figura, bár most a mi helyi választásunkkal egy időben, október 13-án lesz parlamenti választás, és ezért rengeteget szerepel, de afféle Kádár János-szerű szerepet játszik abban az értelemben, hogy semmiféle alkotmányos állami tisztséget nem tölt be. És most ki is jelentette, hogy ő nem akar miniszterelnök lenni, megfelel neki a pártelnöki tisztség, magyarul alkotmányos felelőssége nincs, de ő irányítja az országot. Született erről egy politikai vicc. Egy frakcióülésen az egyik képviselő szerénykedik, hogy ő, hát én nem ülök ki oda a fő helyre, mert én csak egyszerű képviselő vagyok, mire rászólnak, hogy vigyázz, az egyszerű képviselő tisztsége nálunk be van töltve. Tehát Kaczyński habitusát tekintve van ugyan különbség, de nézeteit

tekintve és abban, hogy mit akar, nincs különbség.

Dessewffy Különbség mi között?

Domány Orbán és Kaczyński között, mondjuk. *(Közbeszólás: Nem lop!)* Ő tényleg nem, de mások igen. Sokszor hivatkozik arra, hogy csináljunk Budapestet Varsóból, vegyük át Orbántól az állítólagos sajtókamaratervektől kezdve a szuper- vagy hipermarketadón át a mit tudom én mi mindent. Van olyan huszonöt dolog, amit innen vett át, vagy próbál átvenni, de ő maga nem akar nemzetközi hírnevet, utál külföldre járni, nem beszél nyelveket. Szerintem azért sem akar miniszterelnök lenni, mert halálosan gyűlölné, hogy neki állandóan Brüsszelbe kelljen rohagálni. Nem való neki, inkább otthon szövi a hálót a háttérben.

Zentai *De hát populistá.*

Domány Ez igaz. Na most arról, hogy nem lop. Itt azért nem kell el túlozni az egyéniség jelentőségét. Tehát ő személy szerint – itt most megint lehetne kicsit bután a Kádár-példát használni – igen puritán ember, nincs vagyona, nem is akar, nem érdekli. Ugyanott lakik, ahol évtizedekkel ezelőtt, agglegény, nincs családja, a beteg mamáját ápolta évtizedeken át, amíg meg nem halt. Tehát neki személyesen nem kell vagyon. De azért rokonai neki is vannak, az unokatestvérekről érdekes történeteket lehet olvasni. És ha már ennél a párhuzamnál tartunk, Kádár sem szerette azokat a megyei titkárokat, akik loptak, meg akik disznóságokat követtek el, de szüksége volt rájuk, ezért utálkozva eltűrte

őket. Kaczyński is utálkozva túri a pártjában azokat, akik nem olyan puritánok, mint ő, mert szüksége van rájuk. Tőle személy szerint idegen az elvakult bigott vallásosság, de abszolút gátlástalanul hirdeti és vonzza maga mellé a püspököket meg a Mária Rádiót. Tőle személy szerint rendkívül idegen mindenféle rasszista, szélsőjobboldali, focihuligán- stb. ügy. De gátlástalanul kihasználja, felhasználja, bevonja a focihuligánokat meg a szélsőjobboldali csoportokat. Ezt tudom róla elmondani. Egyébként pedig ugye van egy kedvenc kifejezése, amit én magyarra úgy fordítok, hogy tehetetlenkedés. Szép latin eredetű, lengyel szó, de mindenki számára érthető: imposzibilizmus. Ez jelenti a jogállam szabályainak tiszteltben tartását, meg a kisebbségi társadalmi csoportok érdekeinek vagy véleményének a figyelembevételét. Az elődeink állandóan tehetetlenkedtek, hát mi megmutatjuk, hogy kell.

Zentai *Most ugye kulcsmozzanathoz érkezünk. A demokrácia eddigi gyakorlati megvalósulását a nagyon erős mai vezetők mind ilyesfajta prezentációval mutatják be a népnek, és azt mondják, hogy határozottságra, döntésekre van szükség. A népek így gondolkodnak, ahogy ezek a vezetők, azt mondják, igen, Trump végre megcsinálja. És tudja szállítani a dolgokat, ahogy Adolf Hitler csinálta '33 és '39 között hihetetlen sebességgel, szociális oldalról is, igazságossági, társadalmi igazságossági oldalról is, ahogy Mussolini is tudta. Itt most mindenki abból indul ki, hogy az előző elit lopott, korrupt volt. Mi nem leszünk korruptak, mondják. A korszaknak megfelelően elégedetlenek*

a különböző népek az eddigi vezetőikkel, Németországban kevésbé, de Olaszországban nagyon, és állandóan azt látták Brazíliában, Argentínában, Venezuelában is, hogy újabb és újabb garnitúrák jöttek, akik szétlopták az országot. Miért baj az, hogy az emberek természetes erővel megadják az esélyt annak, aki tabula rasát hirdet? Aki azt mondja, hogy nem engedjük tovább az országkirablást. Ha Lengyelországban erre van szükség, és a pasi nem lop, akkor ez egy jó rendszer.

Domány Ismétlem, ő személy szerint nem lop, de az unokatestvére már igen, meg a pártjának egy csomó képviselője is.

Zentai Szeretném megtudni, hogy ami most történik a világban, arról szól-e, hogy itt és most az Orbán-féle vezetők cinikus módon magukhoz ragadják a propagandaszöveg eladásával a hatalmat, hogy aztán ők maguk és klientúrájuk meggazdagodjon, és szó szerint szinte örökké ők vagy az utódaik, az örököseik legyenek hatalmon. Tehát egy világrend elleni puccskísérletnek vagyunk-e tanúi, vagy pedig arról van szó, hogy ha Salvinit ki lehetett penderíteni a hatalomból, Orbánnal is meg lehet ugyanazt csinálni, mint Berlusconi vagy Netanjahuval. Mert végeredményben ezek a rendszerek rafináltan vannak összeeszkábálva, de nem véres diktatúrák. Hogy látjátok ezt?

Lakner Én például egyáltalán nem gondolom, hogy Trumpot abból a szempontból meg tudjuk érteni, hogy megold dolgokat. Azt gondolom, hogy ő érzelmi igényeket elégít

ki. Éppenséggel az a kérdés, hogyha majd összevetjük a 2020-as kampányban a 2016-ban tett ígéreteit, mondjuk az emlegetett rozsdaovezetben a hatalmas infrastrukturális beruházásokat, szerintem nem fogunk semmi konkrétumot találni. És mégis esélye lesz arra, hogy újraválasszák. Tehát a dolgot teljesen máshonnan kell szerintem nézni. A másik kérdés, hogy lopnak-e, vagy sem. Igazából sok esetben a lopás átkeretezése zajlik. „Amit korrupciónak neveznek, az a Fidesz legfőbb politikája.” De ez egészen más narratívában jelenik meg, amikor a lelkes erdélyi fiatal arról beszél az Index tusványosi videójában, hogy tulajdonképpen Mészáros Lőrinc gazdagodása is nemzetépítés. Ha van, aki ezt elhiszi, akkor ez máris nem lopásként definiálódik. Igaz, mindig felmerül a tabula rasa iránti igény, meg az elitellenesség, de ha a populizmus irodalmát tanulmányozzuk, azt látjuk, hogy valójában a populisták újra föltalálják, hogy barát-ellenség viszonyok vannak a politikában, ezt élezik ki. Megint azt mondom, hogy erről sokáig azt gondoltuk, vagy azt gondolták a nyugati társadalmak, nagyon helyes, hogy ezeket megpróbáljuk társadalmi konszenzusépítéssel meg intézményi garanciákkal valamilyen módon visszaszorítani. Na de hogy? Ha például a demokratikus átmenetet a társadalmak kudarcként élik meg, és a gazdasági válságokon keresztül, több évtizeden át nem tudja földolgozni a traumát egy társadalom, akkor a fönnálló viszonyok megkérdőjelezése magától értetődően megtörténik. Ha pedig akad olyan kelőképpen felelőtlen politikus, aki a hatalom megragadása érdekében eb-

ből úgy kíván tőkét kovácsolni, hogy megváltoztatja a játékszabályokat, én ebben nem látok új társadalmi jelenséget, volt már ilyen a történelemben, persze másféle eszközökkel, s én inkább csak azt látom, hogy ezek a mostaniak is felismerték a lehetőséget, hogy ezt kihasználják.

Csepeli Nem teljesen osztom a járvány metaforát, mert az európai parlamenti választások arról győztek meg, hogy nincs járvány. Tulajdonképpen a mi szeretett, kedves vezetőnk bizonyos értelemben megbukott, és ez hozzájárul ahhoz, hogy a toxikózis fokozódott benne. Emlékezzünk a most Istennel való társalkodására, hogy hegyre helyezi az országát. Ez minőségi változás, ami végbemegy benne. Ami fontos: Brazíliát nem lehet Magyarországhoz hasonlítani, Kínát, Amerikát sem lehet. Európában kell gondolkodnunk, és európai méretekben nem működik a toxikus vezetőről alkotott séma. Magyarországon viszont hosszú ideig működni fog, mert Orbán bizonyos dolgokat nagyon megérezett a magyar társadalom mérgezettségéből. Ez arra megy vissza, hogy nem emésztettük meg sem a nemzeti identitással, sem a holokauszttal összefüggő problémánkat. Két olyan trauma, ami, ha kimondjuk, ha nem, önmagában mérgező. Az is összefügg ezzel, hogy a történelem során az elittek egyszerűen eltűntek. 1944-ben lefejezték a polgári középosztályt, '45–46-ban a keresztény középosztályt; '56-ban eltűnt a modern értelmiség, amelynek tagjai Nyugaton később fantasztikus karriert futottak be. És a Kádár-érában létrejött kontrasztelektált elit átvette ugyan a hatalmat a rendszerváltás után, de

képtelen volt elitként mutatkozni, elitként viselkedni, és képtelen volt példát mutatni. Ilyen értelemben véve hozzájárult a 2010-es fordulathoz. Azt kell mondjam, hogy Orbán leleményes módon ráérezett a magyar társadalom traumáira, a veszteségekre, és még egy dologra, amire most figyeltem fel igazán. Nemrég megvettem a Kosztolányi hungarista korszakáról szóló könyvet, elolvastam a Pardon rovat cikkeit, amelyeket Kosztolányi írt, és egy világ dőlt össze bennem. Komolyan mondom, ilyen silány, alattomos, aljas antiszemita szövegeket még soha életemben nem olvastam. És bizonyos értelemben véve az döbrentett meg, hogy ezek a szövegek elképesztően aktuálisak. Ma ezekkel választásokat lehet nyerni. Szerencsére nem olvasnak a fideszesek Kosztolányit. De ha elkezdenék olvasni, az végzetes lenne. 1918–19–20 táján vettük be az első méregadagot, sem Trianon, sem az attól elválaszthatatlan holokauszt esetében nem tisztultunk meg. Amíg nem fogunk megtisztulni ettől, addig nevezhetjük az országunkat Magyarországnak, népköztársaságnak, királyságnak, Mária országának, tulajdonképpen a méreg itt lesz, és csak mérgezett vezetőknek lesz esélyük arra, hogy labdába rúghassanak.

Domány Ez nagyon fontos. Trump USA-jára így ez nem áll meg, Brazíliát, a Fülöp-szigeteket nem ismerem eléggé, de Lengyelországot igen, és erős a párhuzam Magyarországgal, már ami a múltfeldolgozást illeti. A mérgező populista politikusok leegyszerűsített, hazug, de nagyon érthető képet kínálnak önnön történelmükről és nemzetükről, elítélve azokat,

akik ezt árnyaltabban próbálták és próbálják megoldani. A lengyel népet is éppúgy űzte vagy tépte a balsors, mint minket – lásd Gábiel arkangyalt a Szabadság téren –, ők is mindig ártatlanok voltak, őket is mindig bántották, pedig mindig valami jót képviseltek, a gonoszok bántották, üldözték, megtámadták őket – és ez olyan jól hangzik. Még ha valakinek kilóg is a fenéke a nadrágból, akkor is jólesik hallania, hogy az én nemzetem mégiscsak hős ezer éve. És amikor a franciák bírálják valamit, akkor azt képes mondani egy lengyel államtitkár, hogy Valois Henrik, aki másfél évig király volt nálunk (1573–74-ben), Varsóban tanulta meg a villa használatát az étkezésnél, úgyhogy a franciák csak ne dumáljanak. Egyébként állítólag tényleg ott látta először a villát. Aztán mikor megürült a francia trón, mégis jobbnak látta hazasöpörni. A lengyel közvélemény erősen Amerika-barát, ez is nagyon régi hagyomány. De mégis megtörtént Obama idején, hogy valami demokráciát érintő amerikai bírálatra valamelyik nem a legfelső vezetők közül való, de azért rangos politikustól az volt a válasz, egy kétszáz éves ország ne akarjon egy ezeréves nemzetet kioktatni. Jól hangzott.

Dessewffy Visszatérve Péter eredeti kérdésére, engem az érdekel, amikor demokratikus viszonyok között beszélünk toxikus vezetőről. Ha pedig demokratikus viszonyok között beszélünk róla, akkor nyilvánvalóan nem egy személyiségről beszélünk, hanem arról a kölcsönhatásról, hogyan találja meg a sebezhető pontokat, érzékenységeket, amelyekkel játszik. Arra is válaszol-

nunk kell, hogy miért most lépnek színre. Szoktunk beszélni a globalizációról és sok minden másról, de valamiről nem beszélünk. Mediatizált térben élünk, az információk, az identitások, a kollektívumok mediatizált módon épülnek fel, és ennek struktúrája brutálisan megváltozott. Az, hogy Trump elér egy tweettel harmincmillió embert, nagy dolog, de még nagyobb dolog, hogy ezt harmincmillió ember meg is tudja beszélni. Magyar példával: a *Népszabadság* hétvégi melléklete maga volt az álom, ha az ember egyszer oda bekerült, senkiből valakivé vált egy pillanat alatt. Vörös T. Karcsi, a főszerkesztő eldöntötte a minőségelv alapján, lehet-e valamit közölni, vagy nem lehet. Na most ez megszűnt. Nem azért, mert Vörös T. Karcsi hátrább lépett, hanem azért, mert a nyilvánosság szerkezetéből a mikrocelebek, a trollok, a fontos influencerek öngerjesztő módon emelkednek ki. Ilyen médiatúlsúly demokratikus viszonyok között sehol nincs a világon, mint nálunk, de az állami médián túl ott van az a közösségi mediatelevény a buborékjaival, amikben a központ által sugallt értékek megfogalmazódhatnak, ez az újdonság. Könnyebben artikulálódnak, és ilyen módon könnyebben elérhetők azok a csoportok, amelyek korábban is megvoltak, de marginalizáltak, úgy érezték, hogy ott van a mainstream, a népszabadságos rovat, benne az elit által megfogalmazott világrenddel, és nem volt nyelvük, nem volt elérhetőségük, nem voltak gondolati kereteik arra, hogy megkérdőjelezzék, szétrobbantsák és kifejezzék az utálatukat ezzel a világrenddel szemben. Most ezt megadta nekik a

közösségi média. És egy plusz megjegyzés, mert azt mondtad, Péter, hogy jelenleg általános a múlttal való szembefordulás. Ez igaz, azzal a kiegészítéssel, hogy úgy fordulok szembe a közelmúlttal, hogy valójában a távolabbi múltat mint egy tiszta, valódi ősforrást emelem meg, és az ahhoz való visszatérést tűzöm ki célul. Tehát visszaszerezzük a kontrollt, nemcsak a liberálisoktól, hanem az egész világtól. Újra úgy fogjuk élni az életünket, amikor még hajtottuk a gulyát a fokossal és a karikás ostorral.

Csepeli Egy dolgot elfelejtettem mondani a magyar specialitások sorában, és ez szerintem egészen zseniális húzás. Állandóan a magyar szuverenitás van középpontba állítva, ezt védelmezzük éjjel-nappal, ennek nevében gyarapítjuk a nemzet forrásait, miközben alapvetően föladjuk a nemzeti szuverenitást. Ennek még neve sincs, szerintem politológiailag ezt a sajátos társadalmat nem lehet elnevezni. Talán csak Szelényinek van rá jó kifejezése: járadéktársadalom. Nem a haszonelven alapul, hanem azon a járadékelosztási szisztémán, hogy végül is te kapsz egy családi házat, te egy vitézi telket, te meg egy elkobzott informatikai céget. Tehát mindenki, aki benne van a sorban, kap valamit. De alapvetően miből van az osztogatás? Az Európai Unió pénzéből. Tehát ez egy fantasztikus függőség, amely függőséget úgy stilizál, mintha függetlenség lenne. Látni kell, hogy a magyar politikai rendszerek mindig úgy tudtak csak fönnmaradni, hogy miközben eljátszották, hogy ők a janik, valójában külföldről voltak támogatva, és most megint ez a hely-

zet. Az Orbán-rendszer alatt nagyon fölerősödött ez a függőség, és ezzel párhuzamos látszólagos ellentmondásként a függetlenségi retorika. De ez kamu.

Zentai *Jöhetnek a hozzászólások.*

Kardos Julianna Kémikus vagyok, szeretnék egy súlyos tévedést kijavítani. A kanyaró, az fertőzés. A méreg mérgez, a kanyaró meg fertőz, ez nagyon nagy különbség. Az ónbányákban, szénbányákban, ólombányákban lehet mérgezést kapni. Meg lehet mérgeződni a felrobbant atomreaktoroktól, a radioaktív szennyeződéstől. A dolog lényege, ahogy Csepeli Gyuri kezdte mondani, hogy ez kumulálódik, nem tűnik el. A radioaktív szennyeződés ott van, nem fog eltűnni. Tehát magyarul, mi az, ami nem tűnt el a magyar közéletből? Nem tűnt el az a sok sérelem, a feldolgozatlan múlt, és az a szerencsénk, hogy ami itt '90-ben volt, bárszonyos volt. Nevezhető, ahogy akarjátok, nem volt feldolgozva a korábbi múlt. De a közelebbi múlt sem lett feldolgozva. Ha a történelmi megmérgeződéstől eltekintünk, vannak más mérgeződések. Elszoktunk például attól, hogy beleszóljunk abba, mi lesz velünk... De a fertőzésre is mondanék példát. Nincs sertéshús az országban, ezt talán észreveték. A mondás az, hogy azért, mert Kínában sertéspesztis járvány van, és a kínaiaknak kell szállítanunk sertéshúst. Na mármost Magyarországon is sertéspesztisjárvány van, különösen a kis településeken, ahol a természeti környezet és a művelt környezet egymással találkozik. Le kéne ölni ezeket a sertéseket, de ki van adva a parancs, hogy október

13-ig nem lehet leőlni a sertéseket. Na, ez is egy mérgeződés, pedig a járvánnyal függ össze. Meg lehet tenni.

Lánczos Vera Világátrendeződés tanúi vagyunk. Olyan korszakban élünk, amikor olyan országok, olyan hatalmak emelkednek fel gazdaságilag, és lehetnek versenytársai az euroatlanti világ gazdaságának és politikai rendszerének, amelyek nem ilyen társadalmi rendben élnek. És akkor, amikor például Trump kijelenti, hogy Amerika az első, és utána nyilvánvalóan rossz lépéseket tesz. A kérdés, hogy a világ tud-e választ adni erre úgy, hogy megőrizi a liberális demokráciát. És ennek a kihívásnak kellene megfelelni, ennek a farvizén van a magyar probléma, kicsit a periférián, sokkal kiélezettebben. De az, ami Angliában zajlik most, ami Amerikában történik, ami Olaszországban van, nekem ezt üzeni. Én most nem látok olyan világvezetőt, aki erre jó választ tudna adni ebből a világrendből, amiben élünk.

Andor Mihály Engem is az izgat, hogy miért pont most. Megváltozott, és nemcsak Magyarországon, hanem Amerikában, Európa országaiban is a munkahely biztonsága. Angol barátom apja onnan ment nyugdíjba, ahol az egyetem után elkezdett dolgozni Angliában, pedig ott soha nem volt olyanfajta langyos biztonság, mint nálunk a szocializmusban, ahol ez természetes volt, lehetett onnan nyugdíjba menni, ahol dolgozni kezdett az ember. De azért ez nagyjából így volt még a nyugati világban is, még ha az egész mobilabb volt is. Tehát tulajdonképpen nem az emberek biztonságérzete veszett el, hanem

a biztonság veszett el, ahogy a gazdaság átalakult az elmúlt harminc-negyven évben. Ma egyáltalán nem lehet biztos az ember abban, hogy onnan megy nyugdíjba, ahol elkezdett dolgozni, hanem az is bizonytalan, hogy egyáltalán holnap lesz-e állása, ha ez megszűnik. Tehát a bizonytalanság nagyon nagy lett, és nemcsak a rozsdáövezetekben és bányászok és vasmunkások között, de a középosztályi foglalkozásokban is. Tény, hogy nem a biztonságérzet, hanem a biztonság veszett el. És ez táptalajt nyújt arra, hogy a bizonytalanságot meglovagolva az ilyen toxikus vezetők felemelkedjenek.

Vörös T. Károly Csepeli György említette a Trianon- és holokausztraumát. Népszabadságos főszerkesztői létem egyik utolsó dobása volt, hogy Romsics Ignác erről írt nagycikkét közölte az újság. Nem csak ezzel a kettővel kellene szembenézni. A baloldali liberális értelmiségnek szisztematikusan végig kellene elemeznie az elmúlt harminc évet, tudnunk kell, hogy mi történt. Mélyen bennem van, ami az 1990-es választásokon történt, amikor az MDF és a Szabad Demokraták Szövetsége nagyot nyert, a Szocialista Párt viszont 8 százalék körül kapott. És akkor volt egy mérgező pillanat, amikor Vitányi Iván kéznyújtását Kis János nem fogadta el. A bizalmatlanság a liberális baloldali társaságban egészen idáig megy vissza. Végig lehetne elemezni az 1994-es választást, azt, hogy miért bukott meg a Horn-kormány, és lehetne folytatni egészen a 2014-es választásig, ahol mindenféle árulások történtek. Arra is választ kell adnunk, hogy nem a Jóisten hozta ide nekünk

ezt a helyzetet, mi magunk voltunk azok, akik a téves döntéseinkkel, féllelmeinkkel, gyűlöleteinkkel, gyávagságainkkal megteremtettük Orbán Viktort, és most nehezen tudunk tőle szabadulni. Én ebbe a mérgezés-lélektanba nem akarok belemenni, egy tisztázó beszélgetés használna az önismeretünknek.

Kéri László Az itt lévő harminc ember abban a hihetetlenül sokszínű magyar társadalomban él, amelyik teljesen szétesett szellemileg, politikailag, de ez itt egy baromi homogén csoport. Szóval mi ezrelékekben mérhetően homogének vagyunk a magyar társadalom többsége számára. Vannak, akik nyitottak egy nagyon távoli globális értelmezésre, hogy az egész világban vannak gondok. Vörös T. Karcsi bezárta az egészet egy szigorúan magyar problematikába, minthogyha ez magában lenne, és akkor jön az a vízió, hogy az a helyzet, mint 1912–13–14-ben volt, mintha a világ teljesen megőrült volna. Akkor volt ilyen a század elején a francia, német, osztrák, magyar, politika, hogy elrugaszkodtak mindenféle realitástól, és őrültségeket hirdettek saját nemzetükről, jövőjükről, a vége az első világháború lett, aminek a következményeiből máig nem keveredtünk ki. A fő probléma, hogy mi mindannyian egy olyan racionális társadalmi diskurzusnak a társadalomtudományi nyelvét szoktuk meg, ami a régi világhoz alkalmas volt, ennek az új világnak annyira szét-esett és annyira sok dimenziója van, hogy az a fajta fogalmi apparátus, az a gondolkodásmód és elemzőkészség, amihez mi hozzászoktunk, és amelyet tanítottuk évtizedeken át, most alkalmatlannak tűnik. Bocsánat.

Radnóti Sándor Ami a magyar helyzetet illeti, demokratikus úton ez csak akkor változtatható meg, ha egy hatalmas földrengés jön, amit még mindig el lehet csalni, de akkor itt megjelennek a tereken az emberek, és megbuktatják a rendszert, világos. Arra kell berendezkedniük, hogy nincs – már nagyon régen, nem most, hanem öt, hat, hét, nyolc évvel ezelőtt sem volt – már más alternatívájuk, mint a hatalomban maradni. És tegyem azért hozzá az európai politikának egy elemét, hogy ugyan kétségtelen, megnyugtató volt a választások eredménye abban a tekintetben, hogy az Orbán-féle szélsőség az ő reményei ellenére nem kapott domináns helyet, de a másik oldalon viszont az látható, hogy a közép, a nem szélsőség viszont kezd asszimilálódni. Ursula von der Leyen elnevezi a migrációs biztonsági posztot az európai életmód védelmére posztjának. Ez nagyon hasonló szöveg és nagyon hasonló gondolat.

P. Szűcs A közös beszédeitekből és hozzászólásaitokból az szűrődött le, hogy igenis létezik egy pusztító társadalmi jelenség, amely globális méretűvé bővült. Természetesen nekem is – mint legtöbbszörnek – van világmagyarázatom a jelenség minéműségének elhelyezésére. Ezúttal egy korábbi „toxikus vezetőt”, Mao Ce-tungot idézek. Egyszer egy újságíró megkérdezte tőle, hogy mi a véleménye a francia forradalomról. A válasz az volt: „Nem tudom. Nem volt az még olyan régen. Még ugyanabban a korban élünk.” Véleményem szerint neki akkor, az ötvenes-hatvanas években még igaza lehetett. Akkor még mindannyian

nemcsak hogy a jaltai világrend-
szerben éltünk, de abban az Új Kor-
ban is, amely maga mögött hagyta
a vakhitekkal tarkított törzsi, vala-
mint tudatlanságra épülő középkor-
i világot. No most, az ezredforduló
után mintha megváltozott volna a
helyzet. Mintha a felvilágosodással
kezdődő és háromszáz évig tartó
korszak leketyegőben lenne, mintha
a racionalitásba vetett hitet, a hala-
dásba vetett reményt, a szekulari-

záció korszakát kezdenénk magunk
mögött hagyni. Mintha a toxikus
vezetők terjedésének jelensége erről
a félelmetes megtapasztalásról is
beszélne. Jó lenne bízni abban, hogy
az ilyesféle, minél több és gyakoribb
kibeszélések – úgyszólván mint ráolva-
sások – oszlatnának valamennyit a
rossz varázslatból. Bár, ha jól bele-
gondolok, már az efféle ígéhirdetés
sem látszik éppen racionális és fel-
világosodott műveletnek.

páratlan oldal

69

www.es.hu



IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Hónapló

Dalos György

Történelem és baleset

Berlin, 2019. szeptember 11.

Borzasztó szövegeket olvasok, nem mazochizmusból, hanem megbízásból. Egy felnőttképzésre szakosodott erfurti kiadó időről időre népszerű történelmi brosrákat kér tőlem. Felajánlottam nekik, hogy jövőre elbeszélem Trianont az okulni vágyóknak. Erre azt mondták: inkább írjak mind az öt Párizs környéki békéről összehasonlító tanulmányt, vagyis számoljak be arról, miként bánt (el) az antant Németországgal, Ausztriával, Magyarországgal, Törökországgal és Bulgáriával, a vesztes központi hatalmakkal. Közhely, de így van: mind az öt szerződés „imperialista rablóbéke” volt (copyright Lenin), máig ható politikai és érzelmi következményekkel. A váltakozó helyszínek (Versailles, Saint-Germain, Neuilly, Trianon, Sèvres) között bóklászva újra meg újra visszajutok a palotához, amelyben a magyar küldöttség aláírta az ominózus diktátumot. Pedig a történet nem ott kezdődött, ott már csak lecsengett.

70

Hazánkra, mint a sorrendből kitűnik, szinte utolsóként került sor – csak az Oszmán Birodalom maradt el mögötte. Ebben nyilván az is közrejátszott, hogy az antant sem a Károlyi-kormányt, sem pedig a Tanácsköztársaságot nem tekintette partnernek – az utóbbit már a vörösteror miatt sem. A magyar delegáció végül 1920 januárjában indulhatott Párizsba, hogy átvegye a kész béketervezetet. Érdemi tárgyalásról szó sem lehetett, de egy formális meghallgatáson Apponyi Albert gróf, a küldöttség vezetője elmondhatta a tervezettel szembeni érveit. Idehaza a többnyelvű beszéd a szenzáció erejével hatott, és jó ideig táplálta azt a reményt, hogy diplomáciai úton enyhíteni lehet a drasztikus feltételeken. Maga Apponyi is bizakodhatott még, és többek között emiatt növekvő aggodalommal figyelte a világsajtóban megjelenő magyar vonatkozású anyagokat. Márpedig ezek jobbára a különítményesekről, a fehérterrorról – Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolásáról – és az antiszemita kilengésekről szóltak. A gróf, egyébként intranzigens ellenforradalmár, tapintatos hangnemű levelet írt a kormánynak, amelyet Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök a nemzetgyűlés március 17-i ülésén fel is olvasott.

„Mind sűrűbben érkeznek hozzánk olyan hírek – panaszkolta Apponyi –, amelyek arról számolnak be, hogy hazánkban egyéni vállalkozások felekezeti szempontokból a polgároknak a köztörvények által biztosított szabadságát és az egyének életét veszélyeztető módon erőszakoskodnak. [...] Méltóztatnék haladék nélkül minden erővel és az államhatalom teljes súlyának latba vetésével intézkedni, hogy a törvény uralma az egész vonalon mielőbb helyreálljon.” Nyomatékként feltette a kérdést: vajon ha Magyarországon

„a legrovidebb idő alatt” nem áll helyre a jogbiztonság, egyáltalán lehetünk-e abban a helyzetben, „hogymegbízatusunkban továbbra is eljárunk”.

Maga a történet ismert, és szubjektíve szóra sem volna érdemes, ha az Apponyi-levél e drámai lezárása után felhagynánk a Nemzetgyűlési Napló továbbolvasásával. Mert ami a levél ismertetését követi, azt olyannyira mainak, már-már személyesnek érzem, mintha ma történné. Gondolok itt a közbekiáltásokra, amelyekkel a T. Ház tagjai nem a levélben jelzett bajokra, hanem az ország jó hírét csorbító sajtóhangokra reagálnak: „A zsidó sajtó terjeszti!”, „Zsidó manőver! Becsapják Nyugat-Európát a zsidók!”, „Apponyi is félre van vezetve!”, „A legjobb dolguk volt a zsidóknak Magyarországon!”, „Zsidók által fizetett bérencek!”. A sarokba szorított miniszterelnök pedig a jegyzőkönyv által is rögzített hangzavarban ekként mentegetőzik: „Legnagyobb feladatunk tulajdonképpen a békekötés. [...] Tessék elhinni, a zsidógyűlölet, a zsidók elleni antipátia nem ér annyit, mint Magyarország épsége.” És így tovább – abban a jegyzőkönyvben alighanem a „zsidó” szó fordul elő leggyakrabban. Száz évvel utóbb úgy hat rám ez a vita, mintha az interneten találtam volna: józan, mérséklő szándékú üzenetet őrzöngő kommenthullám fullaszt bele a gyűlöletkultúrába. Maga a tét – „Magyarország épsége” – addigra területi értelemben réges-rég elveszett, nem menthette meg sem Apponyi retorikája, sem pedig a nemzetgyűlés önmérséklete. A hivatalos Párizst sem a vörös-, sem a fehérterror, jószerivel Magyarország sem érdekelte. Mi hát a fontosabb: az ország vagy az országimázs?

*

71

SUV = sport utility vehicle, sportcélú haszongépjármű, utcai terepjáró, szabadidő-autó – így oldják fel a szótárak annak a gépkocsinak a rövidítését, amely a múlt hét vége óta riadt közbeszéd tárgya Berlinben. Múlt pénteken este hét óra tájban az Invalidenstrasse és az Acker-Strasse sarkán egy ilyen kocsni a megengedett sebességet túllépve nekiütközött egy közlekedési lámpának, ledöntötte, majd ráfordult a gyalogjáróra. Ott elütött egy hatvannégy éves asszonyt, annak hároméves unokáját, egy huszonnyolc éves spanyol és egy huszonkilenc éves angol férfit – mind a négyen meghaltak. A SUV vezetője, egy negyvenkét éves berlini vállalkozó súlyosabb, hatéves kislánya és hatvanhét éves édesanyja könnyebb sérüléseket szenvedett. Az eseményt sokféleképpen meg lehet közelíteni: a rendőrség gondatlanságból elkövetett emberölésként vizsgálja, eddig ötven szemtanút hallgatott ki. A vezető állítólag lábgörcs vagy epilepsziás roham miatt veszítette el a kontrollt a Porsche Macan fölött – de pontosan nem tudható, mert az orvosokat köti a titoktartás. A lakosság mécsesek és virágok közt gyászolja a négy áldozatot, mások felháborodásuknak adnak hangot: egy petíció a 30 kilométeres sebességkorlátozást követeli, a kerület zöldpárti polgármestere magát a járműtípust tiltaná ki: az ilyen tankszerű járműveknek nincs mit keresniük a városban – klímagyilkosok, baleset nélkül is veszélyesek. A szakértők azon spekulálnak, hogy vajon egy kisebb kocsni a lámpaoszlopnál megakadva talán kevesebb bajt okozott volna.

Ezen az útvonalon gyakran megfordulok, A.-val, kis méretű autóban, könyvtárba, szupermarketbe tartva, máskor villamoson, autóbuszon a pályaudvar

vagy a tegeli repülőtér felé menet. Átlagos körülmények között pénteken estenként akkora itt a dugó, hogy a gyorsajtás, az előzés, a sávváltás szinte elképzelhetetlen. Ahhoz, hogy épp itt történjék az utóbbi évek legnagyobb berlini közlekedési balesete, óriási véletlen kellett. Ezen tűnődöm múlt péntek óta, és meditáción akarva-akaratlan ifjúkorom egyik legnagyobb hatású olvasmányát, Thornton Wilder *Szent Lajos király hídja* című regényét juttatja eszembe. A 18. századi Peruban egy függőhíd zuhan a mélybe, öt embert sodor magával. Az ő sorsukat nyomozza Juníper, a ferences barát, mint valami csuhás mesterdetektív, mégpedig abból az előfeltevésből kiindulva, hogy a hídon, amelyen addig naponta több száz ember haladt át mindkét irányban, miért épp ez az öt személy tartózkodott azon a napon, abban az órában. Terjedelmes dolgozata miatt, amelyben a tragédiát isteni rendelésre vezeti vissza, az egyház eretneknek nyilvánítja, és Juníper máglyán végzi.

Utána lehetne-e menni annak, próbálok tovább haladni a wilderi szálon, hogy azon az estén miért éppen ez a négy gyanútlan áldozat, négy különböző korú, nemű és nemzetiségű ember tartózkodott a pár négyzetméternyi helyszínen, és a sofőrnek miért ott és akkor kellett rosszul lennie. Tetten érhető-e valami sorsszerűség, „Isten ujjá” ebben a megrázó történetben? Ha istenhívó volnék, erre a kérdésre csakis igennel felelhetnék, hiszen mi más történhet a világban, mint amit a legfőbb hatalom akar? Csakhogy ezzel szabályszerűen, még csak nem is gondatlanságból, hanem előre megfontolt szándékból elkövetett többszörös emberölés gyanújába fognám a Teremtőt – az Őrizetbevehetetlent, a Kihallgathatatlant. És őt kellene okolnom mindazért a milliányi szörnyűséges balesetért, amely terepjárók, ledőlt közlekedési oszlopok és épp ott tartózkodó járókelők nélkül is nap mint nap bekövetkezik.

*

Rendőrségünk, mely szolgál és véd, behatolt Pikó András kampányirodájába, és elvitt onnan két laptopot meg egy halom papírt. Az eljárás mintha miniatűr mása volna az Alekszej Navalnij pártirodáiban egyidejűleg tartott tömeges házkutatásnak. A különbség egyfelől az arányokban van. Nagy országokban minden nagyobb szabású – a kormányfő is. Fontosabb eltérésnek tartom a nyilvánvaló indokot: Putyin elnök bosszút áll az ellenzéken a Moszkvában elveszített szavazatokért, Orbán Viktor pedig fél, hogy szavazatokat fog veszíteni. Fél Józsefvárostól, attól a kis irodahelyiségtől, a két laptoptól és a papíroktól. Fél Udvarhelyi Tessza kampányfőnöktől és Pikó Andrástól.

Hirtelen valamiféle részvétet érzek miniszterelnökünk iránt, szinte szeretném megnyugtadni a harminc évvel ezelőtti tegező formában. – Viktor – mondanám –, szedd össze magad! Józsefváros nem olyan nagy – ha befutnak, több is vészett Mohácsnál! Az az iroda semmi a Várhoz képest. A két laptop nem éri meg – ha van is rajta új infó, mi az a te titkaidhoz képest? És ne félj Tesszától, Andrástól – őt különben személyesen ismerem, és garantálom: jó ember. Ezt mondanám neki, de én is félek, hogy ezzel még jobban megijesztem.

A pitiánerségükbe fognak belebukni.

Foci és tank

Orbán Viktor magyar kormányfő az idén (is) az Adrián nyaralt, ezúttal a Molat szigeti falucskában, Brguljében túnt fel. A helybéliek beszámolója szerint egy 12 méteres vitorlásra érkezett, s a Janko nevű étteremben reggelizett. A tulaj zadari maraschinóval kínálta meg, ivott is egy kis kortyot a hírneves likőrből, majd a helyi boltban kenyeret vásárolt, és papuccsal a kezében, mezítláb sétált a parton, utána megpihent egy műanyag széken, és távozott. A helyieknek nagyon imponált, hogy a közelében nem láttak őrző-védő testőröket. Elismerem, a kormányfő értően választotta a Zadar közelében levő apró, csendes és nyugodt szigetet. Ismerem azt a környéket, mivel a hatvanas években eleget csatangoltam arrafelé. A szigeteket különösen kedveltem. Abban az időben arrafelé nem zárták a kapukat, hiszen tolvajok nem jártak a szigetekre, ahol a lakók általában nagy szegénységben éltek. Lekapkodtam a fáról a fügét, nem kellett érte fizetni, a kiadós adag finom sült tintahal pedig olcsóbb volt, mint Újvidéken egy szardíniakonzerv. Friss füge és tintahal – sokszor ez volt az ebédem meg a vacsorám is.

Eljártam az Adriára – takarékoskodni.

Azóta alaposan megváltoztak az árviszonyok, főleg a szigetekre, ahol az éttermek is drágábbak, mint a partvidéken. Minél kisebb a sziget, annál drágább! Ezenkívül az egykor olcsó hajójegyek is méregdrágák, úgyhogy főleg a kisebb szigeteket kénytelen vagyok kerülni, az Adria azonban továbbra is nagy élményem maradt, miként erről a fiumei utamról szóló írásomban beszámoltam éppen a *Mozgó Világban*.

Az *Egy makró emlékiratai* című regényem szereplői a nyomasztó újvidéki légkörből az Adriára menekültek, aztán később, közvetlenül a háború kitörése előtti években a spliti riván, a mediterrán eget szemlélve kénytelen voltam belátni, hogy mégis közép-európai ember vagyok. A *Hontalan esszék* című kötetemben erről be is számoltam. Az Adriát a mai napig nem felejttem, s nagyon fájlalom, hogy egy évből legalább négy hónapot nem töltök ott. Ezt azonban ódzkodva hangoztatom, mert a bácskai főfoglalkozású magyarok rossz néven veszik az Adria-szeretetet. „Minek nekünk az Adria, van nekünk Balatonunk” – ezzel sütötték az emberre a nemzetidegenség pecsétjét. Orbán Viktor rendszeres adriai nyaralásai után azonban remélem, hogy csillapodnak a nemzeti szenvedélyek, sőt, hazafias tettek számát nyaralni az Adrián.

Joggal várom a hangváltást, hiszen Orbán Viktor gyakran megfordul az Adrián. A helyi sajtó azt is tudja, hogy kedvenc úti célja a Mljet sziget. Ez is kiváló választás, sajnos drága, úgyhogy hanyagolom. Egyesek szerint drágább, mint Hvar szigete, ahol már a szocializmus idején villákat vásároltak a jobb módúak, mert állítólag az egész Adrián ott ragyog legtöbbet a nap. Hvar mindig is a gazdagoké volt, kerültem, ha afelé vitt az utam, inkább

Korčula felé vettem az irányt. Volt úgy, hogy Lastovóra is elmerészkedtem, ez a sziget esik legtávolabb a partoktól, és a szigetlakók csodálkozva néztek rám, amikor megtudták, hogy a Vajdaságból jövök, és magyar vagyok. Akkoriban – a nyolcvanas évekről van szó – ritkán lépett a szigetre idegen. Sokáig katonai központ volt, úgyhogy csak a szigetlakók éltek ott. Amikor megtudták, hogy vajdasági magyar vagyok, elárulták, hogy vajdasági kiskatonák, köztük magyarok is, a szigeten öngyilkosok lettek, ezért a főparancsnokság megtiltotta, hogy Lastovón töltsék le a sorkatonai szolgálati idejüket.

Igaz, Szerbiában nem ildomos a horvát tengerparton nyaralni. Aleksandar Vučić államelnök a Szerb Haladó Párt egyik értekezletén nyilvánosan megbírált az egyik elnökségi tagot, mert Hvaron és Brionin nyaral. Mit keres ott, amikor Szerbiában is vannak pihenésre alkalmas helyek? Ehhez tudni kell, hogy Horvátországgal egyre feszültebb a viszony, sehogyan sem lehet a múltat lezárni. Nemcsak a háborús bűnök kerülnek újra napirendre, hanem a kisebbségi viták is. Szerbia elégedetlen a horvátországi szerb kisebbség helyzetével, Horvátország viszont a szerbiai horvátok jogait kéri számon. Újabban a bolgárok a szerbiai bolgár kisebbség, Romániában pedig a szerbiai román kisebbség jogait emlegetik. Egyedül Magyarország elégedett a magyar kisebbség helyzetével! Szijjártó Péter éppen a napokban jelentette ki a nyugat-balkáni politikusok bledi találkozóján, hogy ne merje senki Szerbiát bírálni nemzeti kisebbségpolitikája miatt, hiszen példamutatón rendezi a magyar kisebbség helyzetét. Ezek a mondatok nagy visszhangot váltottak ki a szerbiai kormánysajtóban. Kiderült, hogy Magyarország Szerbia legjobb szomszédja, s majdnem olyan meghitt viszony épült ki vele, mint Putyin Oroszországaival. Nem nehéz kitalálni, hogy ez a szerbközpontú magyar Balkán-politika milyen visszhangra talál Horvátországban, Macedóniában vagy Boszniában.

Szijjártó szavait hallgatva megnyugodtam, hirtelen megnőtt az önbizalmam. Ezentúl nem veszem tudomásul, hogy Újvidéken lassan teljesen eltűnnek a kétnyelvű utcatáblák, magától értetődő, hogy a postán, a vasúton, a közhivatalokban nincsenek magyarul tudó tisztviselők, hogy a tartományi végrehajtó tanácsban csökken a magyar alkalmazottak száma. Igaz, egyre több angol nyelvű felirat jelenik meg, úgyhogy azt javaslom, hogy a vidékről Újvidékre utazó János bácsi, aki bár tud szerbül, de nem tanulta meg a cirill betűket olvasni, tanuljon meg angolul.

Hogy valamelyest megvigasztalódjak, elsétáltam az újvidéki Felszabadulás sugárúton lévő OTP-fiókba, ahol a zöld szín dominál. Ebből arra következtettem, hogy legalább ott megszólalhatok az anyanyelvemen. Sajnos, nem volt rá lehetőségem. Abban bíztam, hogy ez csupán a véletlen műve, a következő sétautamon is beléptem oda. Hiába!

Mindez azonban nem töri meg az anyaországi politikusokba vetett bizalmam. Érthető gyanakvással olvasom a hírt, hogy a nagybecskereki elemi iskolába az idén két magyar elsős lesz, szerencsére a másodikban van három, úgyhogy az összevont osztályban lesznek öten. A statisztika szerint az öt évvel ezelőtti adatokhoz képest az idén 14,3 százalékkal, vagyis 1360-nal kevesebb magyar elsősünk van. Szörnyű statisztika, de annál rosszabb a

statistikának, mondaná Fichte. *Fake news*, gondolom, azokat a tanárokat hallva, akik arról suttognak bizalmasan – mert ezt nem kell nagydobra verni –, hogy tovább zsugorodik a magyar tanulók létszáma. A jelenlegi magyar kisebbségi exodusról pedig hallani se akarok, s messze elkerülöm azokat a magyar településeket, amelyekben rengeteg ház ablakába kirakták a feliratot, hogy „ez a ház eladó”. Az a fontos, hogy soha nem volt jobb dolgunk. Úgy látszik, igazam volt, amikor a *Vremének* adott interjúmban elmondtam, hogy a magyarság lélekszáma a nagy exodus folytán olyan vészesen csökken, hogy a szerb kormánynak gondoskodnia kell majd arról, hogy maradjunk legalább dísznek.

Kísértet járja be a Balkánt: a múlt kísértete. Tekintélyes jogászprofesszorok hiába bizonygatták, hogy voltak bűnösök az egyik oldalon is, meg a másikon is, ne gondoljunk erre, hanem tervezzük a jövőt. Ezzel a mondattal azokat a gáncsoskodókat állítják félre, akik kifogásolni merészelik, hogy a Hágában elítélt háborús bűnösök Szerbiában egyre nagyobb elismerésben részesülnek, vagy pedig a boszniai genocídiumot kéri számon. Olyasmit merészelnek követelni, hogy a szerb állam kérjen bocsánatot. Miféle bocsánat az, amikor a háborús bűnösök az emlékirataikat írják, és a kiadás költségeit a hadügyminisztérium állja? A szerb–horvát viszonyban a múlt továbbra is eleven seb. Időnként Montenegróval is heves viták robbannak ki, Macedónia is fájlalja, mert a szerb sajtó álhíreket terjesztett Zaevről, az új (baloldali) elnökről, és sokkal inkább szimpatizált a Putyin-párti és NATO-ellenes Nikola Gruevskivel, aki Szerbián áthaladva a magyar diplomaták kíséretében Magyarországon talált menedékre, ahol élvezi a menekültstátust. Politikai menekült lett, mert a bíróság korrupció miatt börtönbüntetésre ítélte.

Ki hol nyaral – ez még Szerbiában politikai kérdés. De nemcsak ez, hanem az urizálás is. Vučić pártelnök megrótt a vezető beosztásban levő párthölgyeket, akik divatos, drága, márkás női táskákkal flangálnak és kampányolnak. Újabban a szerbiai sajtóban egyre többen állítják párhuzamba a szerbiai és a magyarországi politikai viszonyokat. Az Autonómia portálon magyarul is megjelent egy cikk, amely azt teszi szóvá, hogy Szerbia orbánizálódik. Az urizálásban azonban érezhető a különbség. Természetesen több a hasonló vonás, sokak szerint Vučić államfő nagyon tanulékony. A közelgő választás előtt bejelentette, hogy a nyugdíjasok 5000 dinárt kapnak. Ez 40 eurót tesz ki. Magyarországon a nyugdíjasok a választások előtt csak 9000 forintot kapnak. Vučić tehát többet ígér. Stadionépítésben viszont Szerbia utol akarja érni Magyarországot. Vučić elnök bejelentette, hogy a közeljövőben Szerbiában hat, az UEFA-szabályoknak megfelelő 20 ezer férőhelyes focistadion épül. Minden egyes stadionra 20 millió eurót szánnak.

Szerbiának azonban nincs szerencséje a fociban. Legutóbb az a hír borzolta a kedélyeket, hogy a Crvena Zvezda labdarúgóklub Rajko Mitić Stadionja elé a szurkolók tankot helyeztek. A közvélemény felháborodott, Stefanović belügyminiszter magyarázkodott: ez pusztán egy makett, nem érti a felháborodást. A focihuligánok szerint egy a vukovári csatában részt vevő kiselejtett tankról van szó, amelyből kiszerezték a motort, tehát majdnem makett.

A horvátok tiltakoztak és gúnyolódtak. A vitába beleszólt Vučić államelnök is. A sajtókonferencián egy tankot ábrázoló papírlapot mutatott fel, és azt állította, hogy a dortmundi Borussia futballklub stadionja előtt is egy tank díszeleg. Az N1 televízió azonban kinyomozta, hogy a Vučić által bemutatott fotó egy német kaszárnyában levő tankról készült. A történettel foglalkozott a nemzetközi sajtó is, ami rossz fényt vetett az elnökre. Mindezek után nincs semmi meglepő abban, hogy Miroslav Lajčák szlovák külügyminiszter szerint ha Szerbia az Európai Unió felé vezető úton akar maradni, akkor ennek szellemében kell tevékenykednie. Lajčák arra célzott, hogy Szerbia szabadkereskedelmi megállapodást írt alá az Eurázsiai Unióval. Nem lehet egyszerre két széken ülni, bizonygatta Lajčák. Nem lehet egyszerre Putyin karjaiba borulni és Angela Merkel ölében dorombolni. A szerbiai politikai elit felháborodott. De ennél is keserűbb pirula volt az, hogy a lengyel kormány nem hívta meg Vučićot a II. világháború kitörésének 80. évfordulójára rendezett megemlékezésre. Nem hívták sem őt, sem Putyint. Így járt a visegrádi négyek két állama. A magyar kormányt azonban mindez nem zavarja, Szijjártó Péter magyar külügyminiszter kinyilvánította: „Fel kell gyorsítani a csatlakozási tárgyalásokat Szerbiával, és lehetővé kell tenni az ország számára, hogy még 2025 előtt az EU tagjává váljon.”

Azt nem tudni, hogy NATO-tagsággal vagy nélküle.

Vadat, s halat

Ülünk a stégen a közeli baráttal – egykori osztálytárs –, előttünk a Duna-ág. A nap épp lemegy, nincs kapás, de a látvány varázslatos. Ameddig a szem ellát, végig a parton a horgászok apróbb-nagyobb házikói, emlékek egy letűnt korból. A víz fölött vadkacsák húznak el, és ahogy sötétedik, a távolban néha fölmordul egy szarvas. Baglyok huhognak kórusban (tényleg, mióta csapatos állat a bagoly?), aztán lövés dördül, egy, majd még egy, egész sorozat. A baglyok elnémulnak, a kacsák meghúzzák magukat a nád között, minden elcsöndesül.

„Becsületes ember már nem nagyon vadászik Magyarországon” – ez a politikailag inkorrekt gondolat ötlük az eszembe. Nyomban utána beugrik a hír is, miszerint „hithű kommunista”, egykor szt-tiszt szerzőt igazolt a Fidesz által viszonylag frissen elfoglalt vadászújság, és máris oda a béke meg a viszonylagos jókedv, ami a péntek délutáni zsinórátzatást addig körbelengte. Pedig periferikus ügy – főleg ahhoz képest, hogy mi mindent anektáltak már; nem ettől fog végképp elporladni a demokrácia, meg nem is attól, hogy kedvenc Balaton-parti településemen előbb megvette, majd pár év alatt lerohasztotta, végül hamarosan egy újabb településnyi luxuslakóparkkal és szállodával építi be az egykori kempinget mindannyiunk Mészáros Lőrince –,

mégis, mint egyetlen cseppnyi mocsár a pipettában: benne van szinte az egész ökoszisztéma, a tápláléklánc legaljától a csúcs alatti szintig. Még a szaga is olyan.

A vadászat egy időben az én életemben is jelen volt, ha nem is központi, de fontos szereplőként. Ez még jóval a rendszerváltás előtt történt: bizonyosan vadásztak akkoriban a korabeli elit tagjai is, de velük én soha nem találkoztam azon a kis Nógrád megyei vadászterületen, ahová rokonai kapcsolat révén diákként hajtani jártam. Meg magaslest építeni, cserkelőutat tisztítani, télen etetni, nyáron itatót mélyíteni és tölteni – egyszóval dolgozni. Ha tárgyyszerűen nézzük, viszonylag kemény fizikai munka volt – még a hajtás is –, visszatekintve viszont kiváló szórakozás, meg némi bepillantási lehetőség a világ működésébe. Néhányszor életveszélyben éreztem magam, nem azért, mert lőttek rám – olyan eset szerencsére nem fordult elő; fegyelmezett, kizárólag helyi erőkből álló, szabálykövető vadásztársaság szolgálatában álltam, nem emlékszem rendkívüli eseményekre –, hanem azért, mert a túlzás nélkül hajkefe-sűrűségű bozótot szigetekre szabdaló, keskeny ösvények labirintusában nem volt hová félreugrani, akkor sem, ha szarvasok vagy vaddisznók robogtak ugyanazon a kitérő nélküli vágányon, ahol a hajtó is tartózkodott. Meg azért, mert amikor az esti szürkületben, de azért még tűrhető látási viszonyok között halad az ember szakadékok és vízmósások között a les felé, az nem ugyanolyan, mint amikor visszafelé koromsötétben, mindössze egy csehszlovák elemlámpa halványsárga fényére hagyatkozva próbál lejönni a hegyről. Hiába ugyanaz az út, nem ugyanakkora a rizikó.

A vadászat az én fejemben úgy maradt meg, mint olyasféle elfoglaltság, amivel az ember olykor a bőrét is kockára teszi, és rengeteg, az erdőben (némi túlzással az erdőért) végzett munka árán, ócska ruhában, tüskék szaggatta gumicsizmában, az otthonról hozott eleséget zsebből majszolva, ritka kivételként néha lehetőséget kap rá, hogy láthassa, amint elejtenek egy állatot. Leginkább selejtezni való bakot vagy bikát, mert a szebbeket a fizetős külföldi vendégvadászoknak tartogatták. Ne szépítsük: jellegzetesen proli dolog volt, mindenféle úri allűr nélkül.

A következő „vadászemlékem” másfél évtizeddel ezelőtti, amikor már újságíróként, munka közben szembesültem azzal – Polt Péter legfőbb ügyész esete kapcsán –, hogy az immár demokratikus, nem pártállami, a nyilvánosság által sokkal szorosabban ellenőrzött, egyértelmű és számonkérhető szabályok szerint működő Magyarországon mit is jelent a vadászat. Például azt, hogy az állam ilyen-olyan vezető tisztségviselői ingyenesen használják az állami erdőgazdaságok vadászterületeit és infrastruktúráját (az ott dolgozókat is az infrastruktúra alatt értve), azaz meglehetősen hézagosan vezetett vagy tudatosan meghamisított vadásznaplók alapján, többnyire mindenfajta adminisztratív és hatósági kontroll nélkül vadászgatnak a közösen, nem fizetnek semmiért, az olykor százezres vagy milliós értékű trófeákat (illetve magát a hasonló anyagi értéket képviselő vadászati részvételt) pedig nem tüntetik föl a vagyonyilatkozatukban. Egyszóval a sajátjuknak tekintik az állami vagyont, alkalmazottaiknak nézik az állami vagyon kezelőit és őrzőit, és ezt a rendszer összes szereplője természetesnek tekinti.

Ha még emlékszünk rá, a Polt-ügyből egyedül az esetet feltáró Keller László államtitkárnak lett baja. Ide kívánczik a minden ízében jellemző idézet egy akkori *Index*-tudósításból: „Polt Péter kedden nyilvánosan lemérette az általa elejtett »selejtika« agancsát, ezzel bizonyítva, hogy a trófea értéke nem éri el azt a határt, amely felett szerepeltetni kellene vagyonnyilatkozatában az ingóságok között. Polt Péter azt is bejelentette, hogy több, vadászaton részt vevő parlamenti képviselő nyilvános vagyonnyilatkozatát is megnézte és egyikben sem tűntettek fel trófeát [...] Géczi József Alajos, a mentelmi bizottság szocialista elnöke szerint a bizottság és Keller László összeveti a Polt által bemutatott agancsot azzal, amelyet egy videofelvétel tanúsága szerint a legfőbb ügyész ejtett. A felvételen Polt Péter beavatása látszik, a rituálé szerint a legfőbb ügyész élete első szarvasbikáján áthajol, eközben a rangidős vadász, esetünkben az Alkotmánybíróság volt elnöke, Németh János a fenekére suhint egy nádpálcával. Géczi szerint az agancs kisebb karácsonyfa méretű.” Azután, már a 2010 utáni időszakból felrémlik egy kivételesen becsületes és felkészült minisztériumi munkatársa, akit azért távolítottak el a hivatalából, mert megpróbálta keményen betartani és betartatni a védett állatfajok (és trófeáik) kereskedelmét, illetve behozatalát tiltó nemzetközi egyezményt, amelynek előírásai miatt rendszeresen fennakadtak a reptéri ellenőrzésen a külhoni szafarikról a zsákmánnyal hazafelé tartó magyar potentátok. Így érkezünk meg a közelmúlthoz és a jelenhez, amelyben a saját szavai szerint jávorszarvasra (a valóságban rénszarvasra, ami sikeresen háziasított, az emberrel együtt élő jószág az északi országokban) minden szabályt megszegve, egy rendszeresen állami megbízásokat nyerő vállalkozó pénzén helikopterrel vadászó Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes tűnik föl. Segíti őt áldásos munkálkodásában a nemzet fővadásza – tényszerűen az Országos Magyar Vadászati Védegylet elnöke; a szervezet célja „a vadászat népszerűsítése, ezen tevékenységgel kapcsolatos törvények és rendszabályok végrehajtásának ellenőrzése és támogatása, a célszerű vadóvás és vadtenyésztés támogatása, az orvvadászat meggátolása”. De vadászik az önmagában a vadászati szakíróként frissen felfedező s azon nyomban a *Nimród* vadászújság főszerkesztői székébe ejtóernyőző Kovács Zoltán kommunikációs államtitkár – v. ö. akinek az Isten hivatalt adott, bizonyára észt is ad hozzá –, az átmenetileg részlegesen kegyvesztetté vált, máig nem tisztázott finanszírozásban az európai arisztokrácia színe-javával együtt lődöző Lázár János, és természetesen az első szomszéd, Mészáros Lőrinc is, aki a vadászterületek elszerzését lehetővé tevő közelmúltbeli törvénymódosítás óta rendszeresen kerül konfliktusba a területüket évtizedek óta gondozó, az oligarchák nyomulását fékezni próbáló becsületes „kisvadászokkal”.

A vadászat tehát politikailag annektált, az állami korrupció által erősen fertőzött szféra lett Magyarországon, és egyre inkább azzá válik a hozzám amúgy sokkal közelebb álló horgászat is. De míg a vadászat önmagáért érdeklő a rezsimet – Orbán Viktor kevés jó tulajdonsága közé tartozik, hogy nem lő agyon állatokat, a hierarchiában közvetlenül alatta lévők viszont láthatóan a felkapaszkodás, az elithez tartozás és a beérkezetttség szimbó-

lumaként tekintenek a vadászatra –, a horgászat leginkább azért, mert a bő háromszázezer horgász már túlságosan nagy társadalmi csoport ahhoz, hogy csak úgy magára hagyják. A fentiek miatt a vadászat szabályozásában azért történik minden, hogy a NER-nemességnek jó legyen, a horgászatban viszont azért, hogy az intézkedéseket szavazatokra lehessen váltani. Hosszan lehetne elmélkedni azon, hogy a balatoni halászat betiltása hasznos-e. Horgászból sokkal több van, mint halászból, a két tábor évszázados rivalizálása közismert, és a horgászok örülnek, hogy nem kell a halászokkal osztozniuk a halon. Ellenben a halászat állományfenntartó, például a túlságosan nagyra nőtt ragadozókat vagy a faunaidegen busapopulációt szelektáló szerepét most nem pótolja semmi a tóban, ami egyszer még visszaüthet, illetve a tavaszonként partra vetődő fatörzsnyi döglött harcsák illetve az ismétlődő busapusztulások formájában rendre vissza is üt.

Arról viszont fölösleges vitát nyitni, hogy a folyóvízi halászat betiltásának több a kára, mint a haszna. A folyóparti városok gasztronómiájából azóta hiányzik a helyben fogott hal, családok generációi által űzött kismesterségek kerültek végveszélybe a hozzájuk tartozó nyelvi és tárgyi örökséggel együtt – de a horgászok örülnek, amit a pártközpontban egy algoritmus biztosan át tud számolni voksokra (ha valaki konkrét példát keres rá, hogy mi a különbség a nemzeti konzervativizmus és a nettó populizmus között, ennél plasztikusabb példát a közvetlen közelségünkben valószínűleg nehezen talál). És persze a horgászatnak is megvan a maga Semjénje a szakmai és pénzügyi botrányok tépázta teniszszövetség vezetője, a fideszes Szűcs Lajos személyében. Szűcs minden bizonnyal horgászik – sokan vagyunk így vele az országban –, ez a hobbi azonban olyannyira nem fontos mozzanat az életében, hogy még a saját honlapján („dr. Szűcs Lajos Hírportál”) sem utal rá egyetlen betű, egyetlen képkocka sem. Hogy hogyan keveredett az országos horgászszervezet élére, az olyan rejtély, amelyből az Orbán-rendszerben rengeteg van, de a megfejtés mindig olyasmi, hogy valaki, talán éppen a főhős, Orbán Viktor fülébe súgott valamit.

- Megszerezsem magának a horgászokat, főnök?
- Szerezd meg, fiam.
- Vihetem a horgászszövetséget?
- Viheted, fiam.

Egyszóval ülünk a stégen, fülelünk. Nem csattan több lövés, talán hazamentek a vadászok. Vagy mit is mondok – nem mentek azok sehova. Otthon vannak; itthon vagyunk.

Isten és a lopott pénz

Nagyon messziről gomolyog be Erdélybe a magyarországi önkormányzati kampány. Most nincs erdélyi mozgósítás, nincs erdélyi propaganda, így nem nagyon éri el az ingerküszöböt, mi folyik „odaát”. Ha kicsit komolyabban vennénk a nemzeti összetartozás programját, amelyről egyébként oly sokat hallani, akkor persze nem lenne egyértelmű ez a távolságtartás, oda nem figyelés az erdélyiek részéről. Ha lenne bármiféle nemzetkonceptió (riasztó ez a fogalom, próbáljuk megtölteni az üres kongást valami tartalommal), akkor lenne csak tétje Sepsiszentgyörgyön, hogy milyen Budapest vezetése. Meg annak is, hogy Szeged vagy Debrecen sorsa hogy alakul. De hát ilyen koncepciók, kapcsolatok nincsenek, mindent a propaganda határoz meg. Most a magyarországi önkormányzati választás nem „nemzeti érdek”, majd ha az lesz, szólnak. És akkor majd lesz érdeklődés, akár voksolás is.

A magyarországi olvasó most bizonyára felkapja a fejét: vajon miért érdekelné az erdélyit, hogy hogyan szavaznak a magyarországi választásokon? Ne szóljon bele, nem az ő ügye, ne éljen vissza a kettős állampolgárságával és szavazati jogával!

80

Ha tényleg madártávlatból nézzük az eseményeket, akkor a magyar önkormányzati választások alatt tapasztalható visszaélések, erőszak nem pusztán a határon innen és túl élő magyar közösség számára tanulságos, fontos és figyelmet érdemlő jelenségek, de a teljes európai közösség számára riasztó jelek sorozata. Nemzetközi szinten a magyar válság jelentősebb, országos tüneteit sem sikerül tematizálni kellő hatékonysággal, ezek a kis helyi szimptómák végképp láthatatlanok, feldolgozatlanok és következmény nélküliek maradnak. Pedig alapvetően ez tartja fenn a rendszert, ez az országos, kontroll alatt tartott, a legapróbb részletre kiterjedő, a legtávolabbi falut is behálózó rendszer. A fokozott magyar-magyar érdeklődés, egymásra figyelés talán segíthetne mindennek megértésében: ha az erdélyiek reagálnának, szolidárisak lennének, beszélnének ezekről az eseményekről – vagy tanulnának belőlük, elhatárolódnának – akkor mehetnének másképp a dolgok „ideát” is, „odaát” is. Ilyen szolidaritásról azonban szó nincs. Nem tudom eldönteni, hogy azért-e, mert észre sem veszik, mert nem értik, vagy azért nem, mert észreveszik, de hallgatnak róla, esetleg helyeslik.

Szeptemberben jelentette be Kelemen Hunor, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, hogy indul a romániai államelnök-választáson. „Tanulni kell Orbán Viktortól” – nyilatkozza a bejelentés kapcsán. Ez alapján nagyon valószínű, hogy ő (és a mögötte álló RMDSZ) mindenképpen tud arról, hogyan alakul Magyarországon a demokrácián és jogbiztonságon túli állapot. És helyesli, statisztál hozzá, és a maga módján kiveszi belőle a részét a politikai kapcsolatok ápolásával, fenntartásával, a propagandában való részvétellel, a nemzetközi porondon vállalt szerepével. Mikor mire van szükség.

Ámbár az államelnöki kampány teljesen az ellentéte annak, ahogyan a Fidesz-kampányok zajlottak, zajlanak. Akárcsak a többi romániai jelölt, Kelemen Hunor is barátságos, konszenzusereső és konfliktuskerülő módon szól a választóihoz. Az emberek belefáradtak az ellenségképekbe. Még az olyan sokak által támogatott és kedvelt konfliktussorozatba is, mint a „korrupció-ellenes” harc. Most – épp akkor, amikor a volt korrupcióellenes főügyész, Laura Codruta Kövesi uniós biztosi kinevezésre aspirál – senki sem harcol a korrupció ellen. Legalábbis a választási szlogenek nem erről szólnak.

Az egyik államelnökjelölt „boldog” Romániát, a másik „normálisat” akar, Kelemen Hunor pedig minden választójának „tisztetletet” ígér. Miközben Magyarországon verőlegények jelennek meg a választási lakossági fórumokon, lemegafonozzák, leordítozzák az ellenzéki jelöltet, míg a rendőrségi megfélemlítés tart, addig Romániában az államelnök-választás úgy zajlik, mint egy pszichoterápiás tréning. Mosolygó, szimpatikus jelöltek járják a vidéket, ölelgetik a fiatalokat, öregeket, bárkit megölelnének ezek, akiktől szavazatot remélnek. A háttérben, persze itt is zajlik a fogak csikorgatása, a politikai konfliktusok nem szűntek és nem oldódtak meg, csak minden szereplő rájött, hogy az egymással való nyíltszíni leszámolással ebben a társadalomban, az elmúlt évek feszültségei után nem lehet választást nyerni. Trendforduló van, megváltozott a társadalmi hangulat, más lett az ingerküszöb. Amíg Kelemen Hunor saját kezűleg süti a kürtőskalácsot a jól megrendezett, bevilágított, interneten élőben közvetített, közösségi hálózatokon nyakló nélkül posztolt tradicionális, székelymagyar kürtőskalácssütő versenyen, addig a másik politikai példakép, etalon, mintaadó, Netanjahu majdnem elveszíti a választásokat Izraelben. Pedig az évtizedek óta jól bevált etnikai, vallási konfliktuskeltéssel kampányol most is, de most valahogy nem működik úgy a recept, mint eddig. Magyarországon pedig zavartalanul zakatol a leszámolás.

Ha közelebb lépünk a viszonyokhoz, történetekhez, láthatóvá válik, hányféle szállal kötődnek egymáshoz az erdélyi-magyarországi önkormányzatok. Jelentős következményei lesznek az erdélyi önkormányzati választásoknak Magyarországon is. Nem csak elvileg káros a magyar demokrácia felszámolása, de a gyakorlatban is érezhető annak közvetlen hatása. Ha Kelemen Hunor igazán őszinte akart volna lenni, valószínűleg azt mondja: „Látjuk, hogy mit csinál Orbán Viktor, tehetetlenek vagyunk, és nagyon félünk.” Ilyen őszinteséget Kelemen Hunor egyedül, hajnalban, a fürdőszobájában sem enged meg magának, az általános félelem azonban így is mindennap kiütözik Erdély-szerte.

Az egyik – a legnépszerűbb – csíkszeredai sportakadémián például azét tört ki botrány, mert kitiltottak a lelátóról egy sportfotóst. Az akadémia vezetője többek között arra hivatkozott, hogy a fotós egy szóváltás során szidalmazta a magyar kormányt. Egészen a Diszkriminációellenes Tanácsig jutott a történet – elvégre Románia területén korlátoztak egy újságíró, ott, ahol a (román) kormány „szidalmazása”, kritikája majdhogynem munkaköri elvárás-kötelezettség a szakma számára. Sok-sok ilyen apró történet bukkan fel naponta. A nyakló nélkül érkező magyarországi „támogatások”, és

azok elszívargása, visszacsatornázása is megannyi feszültséget szül. Kinek jutott, kinek nem jutott, ki lopta el, ki nem adta oda, kinek nem adta vissza – primitív, de megkerülhetetlen kérdések. Fel is teszik ezeket az emberek egymásnak, maguknak. „Én istenfélő, református ember vagyok, de ami sok, az sok” – hallottam egy hasonló vitában. A református egyház pénzügyi támogatottsága kiemelkedő, ennek ellenére, úgy látszik, már itt sem kielégítő, meggyőző az egyházza, a vallásra, Istenre hivatkozni.

A magyarországi kampánnyal párhuzamosan Romániában is megkezdődött az önkormányzati választásokra való felkészülés. És ahogy nem mindegy Sepsiszentgyörgyön, hogy ki lesz Budapest főpolgármestere, úgy annak is van jelentősége Budapesten, ki lesz Kolozsvár, Nagyvárad vagy Marosvásárhely vezetője. Rengeteg, ezeken a helyeken dolgozó, élő, tanuló magyarországi sorsa függ ettől, magyar-román beruházások jövője dőlhet el. De hát nyilván nem az dönti el az önkormányzati jelöltek személyét, hogy ki látja ezeket a városokat térségi összefüggésben. Hanem az, hogy „tanuljunk Orbán Viktortól”. Az RMDSZ-en belül átláthatatlanul, követhetetlenül zajlik a jelölési folyamat. A jelöltek személye elsősorban attól függ, kinek milyen a magyarországi hátszele, támogatottsága. Másodsorban hogy mennyire lojális, szabálykövető a jelölt az RMDSZ-en belül. A „Kelemen-éra” bebetonozódott. Autoriter, kézi vezérléssel irányított szervezetté vált a szövetség. Amilyen barátságos az államelnökjelölt a választóknak szóló kalácsos videókon, olyan kíméletlenek a belső viszonyok a szervezeten belül. Nyoma sincs a rendszerváltás utáni ernyőszervezetnek, a kis erdélyi magyar parlamentnek, a belső vitáknak, a platformoknak. Az önkormányzati választások jelöltjeit is aszerint választják ki, ki az, aki megfelel a Fidesznek (nem a határon átnyúló együttműködések, hanem a magánmutyik, párton belüli seftelések szempontjából). És aszerint, hogy ki az, aki be tud tagozódni az autoriter RMDSZ-be, amely régóta úgy működik, akár egy anyagi haszon maximalizálásra berendezkedett, nagyon szűk körű kereskedelmi társaság. Mindezek fényében a „pacifista”, választóbarát kampány, amit most Romániában láthatunk, rémisztően hat: mit rejt el ez a látszólagos, újszerű politikai habitus?

Van még egy szempont, amelyet érdemes lenne figyelembe venni az erdélyi jelöltállításkor, s amely szempont Magyarországon is megszívlelendő, tanulságos lehetne. Az önkormányzati ciklus végére a regnáló hatalom eddigi politikusai egyrészt rendkívül hiteltelenné váltak, másrészt pozíciójukhoz ragaszkodva rendkívül elszántak, gátlástalanok is. Be vannak ágyazódva a helyi struktúrákba, intézményekbe. Azok az erők, amelyek az októberi magyarországi választásokat ellehetetlenítik, az a típusú zsarolás és megfélemlítés, amit Erdélyben még nem akarnak tudomásul venni, Romániában most érik. Most feni a fogát, élesíti a körmeit ez a típusú hatalom. Időben elejét kellene (kellett volna) venni a szétesésnek. Olyan jelölteknek van erre esélyük, akik legalább ennyire ismerik ezeket a struktúrákat, intézményeket, s akik így tudnak szembefordulni az eddigi hatalommal. Ezekben az önkormányzatokban mit sem számít a magyarországi kormányhoz való viszony, vagy az, hogy milyen a párton belüli lojalitás. Azok a szempon-

tok, amelyek alapján jelölteket állítanak, tulajdonképpen nem jók semmi-
re. Nem használható, sőt kifejezetten káros az a nacionalizmus, etnicizmus
is, amelyben az erdélyi magyar politika immár jó ideje pácolódik: etnicista
alapon ma önkormányzati választást lehetetlen nyerni. Ha elég is lenne ez
a mozgósításhoz (nem elég), az etnikai arányok már nem olyanok, hogy így
legyen meg a választási győzelemhez szükséges többség. Szóval – megint –
nem tanulni kell Orbán Viktortól, hanem épp annak az ellenkezőjét kellene
tenni, mint amit a magyar politika Magyarországon képvisel. Látja-e, érti-e
bárki a közép-európai rendszerek válságának lényegét? A mikroszinten, kis-
közösségekben is érvényesülő jogfosztottságot, méltánytalanságot, esélyte-
lenséget? Ki tudja. Az egyetlen reménykeltő mondat, amit az utóbbi időben
hallani lehetett, ez volt: „Istenfélő, református vagyok, de ami sok, az sok.”



Rembrandt Harmensz van Rijn: Holland ház erős fény-árnyékban

Búcsú a baráttól

Gyurival utoljára 2019. augusztus 22-én találkoztam. Tudtam, nagyon beteg: többnyire úgy tűnik, mintha aludna, de néha felébred, és beszélget is. Lakner Jutka és Lánghe Juli is mondták, ilyenkor többször emlegetett, és mondta, hogy szeretne beszélgetni velem. Augusztus 22. volt a kiválasztott nap, amikor Jutka azt gondolta, hogy meglátogathatom Gyurit Hegymagason. Taxiba ültem, s már ott is voltam. Mikor odaértem, Gyuri még szunnyadozott, de vagy negyven perc után Jutka úgy gondolta, bemehetek hozzá.

Megismert, beszélgettünk. Ő inkább szavakat mondott, mint teljes mondatokat. Én viccelődve kezdtem. Gyuri évek óta próbált rábeszélni, vegyek én is házat Hegymagason. Nekem elég volt a pesti ingatlanjaim gondja, de most beszélgetésünket azzal kezdtem, „Gyurikám, jöttem házat venni Hegymagason”. Tudta persze, hogy bolondozom. Elmosolyodott, s többször is büszkén mondta: „Ez az én szobám.” Itt volt valamikor a zsidó kocsmá (a tulajdonos valószínűleg elpusztult Auschwitzban), illő hely a nagy író dolgozószobájának, aki a világ anynyi nyomorúságát vállalta magára, de időnként egy pohár bort vagy kupica pálinkát sem vetett meg. Nem maradtam sokáig, úgy láttam, örül a látogatásomnak, de hamar elfáradt. Búcsúzva elérzékenyültem (nem szoktam), gondoltam, utoljára látom az életében. Megsimogattam a homlokát, s azt mondtam: „Szeret-

lek. Te vagy a legjobb barátom.” Ő válaszolt (ezek voltak számomra az utolsó szavai): „Te vagy a barátom.”

Értettem. Nekünk, amerikaiaknak rengeteg „legjobb barátunk” van. A barátból csak egy vagy legalábbis nagyon kevés van. Én pontatlan voltam. Nekem Konrád Gyuri a barátom (az egyetlen barátom) volt, ezért ez az írás búcsú Konrádtól, a baráttól.

Utolsó könyvét idén tavasszal így dedikálta: „53 éves barátságunk emlékére”. S valóban, először 1966-ban találkoztunk. Ez barátság volt az első pillanatra, s roppant intenzív barátság maradt a következő nyolc évben. Ezt 39 év távollét követte, amikor különböző földrészen éltünk, s csak néha találkoztunk. Gyuri az ilyen találkozások alkalmával sokszor buzdított: „Gyere haza, van szép lakásod a Balzac utcában, miért nem jobb neked itt?” Végül 2014-ben rászántam magam a hazaköltözésre. Sokan csóválták a fejüket: „Meg vagy te bolondulva, Orbániába költözni?” Nekem erre a válaszom mindig az volt: „Én az Újlipótvárosba költözöm, nem Orbániába.”

Egyébként Gyurinak is volt több meghatározó élménye az Újlipótvárosban. Berettyóújfalusi gyerek volt (rendkívül erős magyarságtudatán túl volt benne egy kis újfalusi identitás is). Csodával határos módon élte túl ő is, szülei is, nővére is a holokausztot. Évát és Gyurit a szülők idejében (egy nappal a get-

tóba költöztetés előtt) Budapestre mentették, s Gyuri az Újlipótváros egy védett házában élte át a vészidőket. Egy ideig egy Szent István parki házban bujkált. A ház éppen a Dunapark kávéházzal szemben található (valamikor a hatvanas-hetvenes években a szomszéd házban lakott Heller Ági, de Aczél György is). Gyuri mesélte nekem, hiába volt a ház védett, egy nap nyilasok jöttek, s mindenkit leparancsoltak a lépcsőházba. Pontosan tudták, mit szoktak csinálni a nyilasok a Dunaparton, ezért a többi sráccal azon tanakodtak, hogyan menekülhetnek meg. „Ha a Duna felé indítják el a menetet, akkor fussunk el, a Dunaparton úgyis lelőnek, de így lehet egy esélyünk, hogy nem talál el a golyójuk, talán eltűnhetünk.” Erre azonban nem került sor, mert megjelent két német tiszt. Gyuri úgy emlékezett rájuk, hogy furcsán néztek ki, mintha túl bő vagy túl szűk lett volna az egyenruhájuk, de nagyon erőiesen elkezdtek kiabálni a nyilasokkal. „Mit képzeltetek, azonnal zavarjátok vissza a bűdös zsidókat a lakásaikba.”

Kik lehettek ezek a rejtélyes német tisztek? Gyurinak ezzel kapcsolatban volt egy feltételezése. Arra gyanakodott, a két „német” nem volt más, mint Major Tamás és az akkor még színészkedő Aczél György. Ha így volt, jól alakítottak. Gyuri mesélte: egyszer találkozott Aczéllal (még amikor Aczél a kultúra cárja volt), s akkor Aczél megkérdezte tőle: „Konrád, maga terjeszti rólam, hogy én megmentettem az életét?” Gyuri, úgy emlékszem, azt mondta nekem, hogy erre a kérdésre nem válaszolt. Vajon mi járhatott Aczél fejében? Elismerést szeretett volna

begyűjteni, vagy éppen tagadást várt, nehogy valaki azzal vádolja, ő felelős, amiért ez az egyre gyanúsabb ember életben van? Gondolom, inkább az előzóról van szó, s Gyuri nem akart ehhez asszisztálni. A lényeg, hogy ez az egész valószínűleg csak legenda – ami azért akár igaz is lehetett.

A háború után, de még 1945-ben, Gyuri családjával együtt megkísérelt visszaköltözni Újfaluba (erről gyönyörűen ír az *Elutazás és hazatérés* című önéletrajzi regényében, ami nekem *A látogató* mellett Gyuri irodalmi munkásságának a legkedvesebb darabja). A táborokból vagy bujkálásból hazatérőkkel együtt a Konrád családnak is meg kellett tapasztalnia, hogy nem igazán várták őket. Gyuri úgy emlékezett, minden zsidó osztálytársa odaveszett. A házukat kirabolták. Édesapja, Konrád József, aki Újfalú jómódú vaskereskedője volt, azt is felismerte, itt új világ kezdődik, s az nem a magánkereskedők világa lesz (hamarosan államosították is az üzletét). Budapest lett a túlélés lehetősége.

Az alig két éve meghalt Makk Karcsi – korunk egyik legnagyobb magyar filmrendezője – szintén újfalusi gyerek volt, az ő édesapja a község filmszínházának volt a tulajdonosa és igazgatója. Egyszer Karcsi egy jót nevetett. „Tudod, Gyurikám, mi lett volna belőlünk, ha nincs fasizmus és kommunizmus? Akkor te lennél az újfalusi vaskereskedés büszke tulajdonosa, én pedig a mozi igazgatója.” Bölcs történetpszichológiai megfigyelés.

Gyuri Pesten a Madách gimnáziumba, a VII. kerület sűrűjébe került. Mesélte nekem, volt egy tanárunk, aki szerette a szép lányokat, s

Népszínház utca táján a negyvenes évek vége felé akadtak még számos hely és alkalom a lányokkal való találkozásra. Mesélte, tudták, hogy a tanáruk hova szeret látogatni, óra kezdete előtt odamentek, s bekiabáltak: „Tanár úr, tessék jönni. Hamarosan kezdődik az óra.” Jó előképzés volt a későbbi „csikágói” szociális munkához, no meg *A látogató* élményanyagához.

Az ELTE-n az Orosz Intézetbe vették fel (nagyon ismerte is, szeretete is az orosz irodalmat), de amikor azt átkeresztelték Lenin Intézetnek, akkor eltanácsolták. Egyetemi diplomáját úgy szerezhette meg, hogy beletanult a francia nyelvbe és irodalomba (nem is akárhogy).

1956-ban csatlakozott az egyetemi nemzetőrséghez is, még egy géppisztolyhoz is hozzájutott. Mesélte nekem, hogy valahol az ELTE székháza (akkor az „egykori piarista gimnázium”) mellett sétálgatott a géppisztolyával, amikor egy nemzetőrtárs azt mondta neki: „Az oroszok ott vannak a Gellért-hegyen, oda kellene lőni.” Gyuri ezen elgondolkodott: „S nem gondolod, hogy akkor visszalőnek?” Bölcs kérdés volt, s ezzel be is fejeződött Gyuri „pesti srácok”-korszaka. Bár többen kérdezték volna, hogy visszalőnek-e! Talán kevesebben haltak volna meg. Én ebben messze túltettem Gyurin. 1956. október 23-án – ahelyett, hogy megostromoltam volna a rádió székházát – moziba mentem a szerelmemmel, a későbbi feleségemmel. De Gyuriban volt és maradt is egy kis aktivistaság (ami belőlem hiányzott, és a mai napig hiányzik), tehát a különbség indokolt és autentikus.

1956 után Gyurinak nem volt könyű – egykori hős nemzetőrként –

elhelyezkedni. Végül „Csikágóban”, vagyis a Keleti pályaudvar mellett – Pest talán legszegényebb társadalmi gettójának nevezhető – körzetében lett szociális munkás, s ebből született *A látogató* című, nyomban világsikert arató remekmű.

A látogató még csak előkészületben volt, amikor Gyuri 1965-ben a VÁTI-nál (azaz a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetnél) mint „szociológus” kutatói állást kapott. Én magam is városszociológiával kezdtem foglalkozni, így találkoztunk, s 1966 elejétől fogva kezdtünk szorosan együttműködni. Az 1966 és 1974 között született közös munkáink tartalmáról itt inkább nem írnék, azt megtettem másutt részletesebben, inkább barátságunk néhány részletéről szólok.

Sokat jártuk az országot kutatómunkának álcázott társadalom-megismerési céllal. Empirikus munkát végeztünk, s ebben az időben a fő ellenséget a pártvezetés a revizionista marxizmusban látta, a higgadt, analitikus hangra törekvő empiria sokáig kevesebb ingerültséget váltott ki. Idővel kiderült, a tények elemzése is vezethet kínos eredményekre. Mi magunk is radikalizálódtunk, élesebben fogalmaztunk (még politikai ügyekben is exponáltuk magunkat, így a Haraszi-perben és a Lukács-iskola elleni hadjárat ügyében), s idővel a margóra szorultunk. Gyurit hamarosan kirúgták a VÁTI-ból, az én szárnyaimat is nyesegették, és 1972-ben megvonták tőlünk a kutatási és publikációs lehetőségeket. Gyuri ettől kezdve egyre inkább a regényírásra koncentrált, de elhatároztuk, hogy empirikus munkánk elméleti következtetéseit valami-

lyen formában le fogjuk vonni. Ekkor vonultunk „belső emigrációba”. Tartottunk attól, hogy a munkánk iránt a rendőrség túlságosan érdeklődni fog, ezért elrejtőztünk. Csobánkán kibéreltük a harangozóházat, s ott írtuk meg második közös könyvünket, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című, könyvnyi terjedelmű esszét, amelynek egyik fontos inspirációja a várostervezőkkel való korábbi – egyébként békés és baráti – együtt dolgozás volt. Gyuri éppen befejezte második regényét, *A városalapítót*, amit akár úgy is lehet olvasni, mint az értelmiség-könyvünk regényváltozatát. 1973 szeptembere és 1974 szeptembere között – ez életem legizgalmasabb korszaka volt – hetente akár három napot is töltöttünk Csobánkán munkával, de nem csak azzal.

Amint már említettem, 1966–74 közötti barátságunk rendkívül intenzív volt, és sok szempontból a Magyarországra késve megérkező hatvanas évek szellemisége árnyalta. Majdnem több időt töltöttünk egymással, mint a feleségeikkel, gyermekeinkkel. De akár azt is mondhatnánk, jóformán egy család voltunk. Egy ideig nagyon közel laktunk egymáshoz, én a Tanács körút 3.-ban, a Filmmúzeum házában, Gyuriék a Városház utcában – öt perc sétára egymástól.

Gyerekeink is a legnagyobb barátságban voltak. Lilla lányom leg-

jobb barátnője Konrád Dorka volt, Balázs fiam pedig sülve-főve együtt volt Konrád Mikivel. Balázs és Miki kalandjain – volt belőlük néhány – Gyurival jókat mulattunk. Most csak kettőt idéznék fel ezekből. Balásznak és Mikinek nagyon megtetszett az újságárusítás. Egyik nap lementek valamelyik mozi elé, és



a kis zsebpénzükből vettek néhány *Esti Hírlapot* az újságárustól, ami, ha jól emlékszem, akkor egy forintba került. Leálltak a mozi elé, és elkezdtek kiabálni: „Itt az *Esti Hírlap*, nyolcvan

fillér az *Esti Hírlap*!” Úgy vitték az újságot az emberek, mint a cukrot. A fiúk nagyon büszkék voltak a sikerükre, s mi is nagyon büszkék voltunk rájuk. Egy másik csínytevésük: Miki nálunk töltötte a délutánt a Tanács körúti, harmadik emeleti lakásunkban. Icuka (ha jól emlékszem a nevére), a bejárónőnk palacsintát sütött nekik. Aztán amikor eljutott a huszadik darabig, elcsodálkozott, hogy tud ez a két hétéves gyerek ennyit megenni. Kiderült, Balázs és Miki kiálltak az erkélyre, s várták az ígéretes pácienseket, akiknek aztán megpróbáltak a fejükre dobni egy palacsintát. Icuka 1990-ben bevallotta nekem, hogy jelentenie kellett rólunk a III/III-nak (a palacsintadobálás fontos nemzetbiztonsági információ lehetett, talán még a KGB-vel is megosztották). Valahogy így éltünk a hetvenes évek elején mi „disszi-

densjelöltek” Budapesten. (Gyuri egyébként – helyesen – mindig tiltakozott a „disszidens” szó ellen, ő „másként gondolkodó, autonóm ember, antipolitikus” volt).

De mit jelentett mindez politika-ilag? A mai kategóriákkal nehéz jellemezni. Néhány hete Jutka, Gyuri felesége elszörnyedve vagy legalábbis megdöbbenve azt kérdezte: „Iván, te folyton baloldalinak mondod magad. Hogy tudtatok Te és Gyuri valaha is együtt dolgozni?” Ez 2019-ben jogos kérdés (gyűlölöm a „ballib” kifejezést – összemossa a baloldalt és a liberalizmusnak azt a formáját, amely a piaci fundamentalizmussal kacérkodik). És néhány hónapja Gyuri is azt mondta nekem: „Ivánkám, az értelmiségi-könyvünk liberális írás volt”, mintegy jelezve tehát, hogy *nem* baloldali. Azt hiszem, az ilyen megkülönböztetésnek a hetvenes évek elején sok értelme nem volt. Arról, hogy mi a liberalizmus, volt (halvány) fogalmunk, de abban biztosak voltunk, hogy mi a Kádár-rendszerből és az államszocializmus más fajaitól „balra” voltunk. Persze szabadság- és piacpártiak voltunk, de nagyon nem piaci fundamentalisták.

Még egy a korra jellemző történet. Liska Tibor jó barátunk egyike volt annak a „szociológus”-csapatnak, amelyet Gyuri a VÁTI körül kialakított. Tibor érdekes figura volt: egy magát szocialistának tartó piaci fundamentalista (mintha Bokros Lajos is ilyesmi lett volna az MSZP pénzügyminisztereként). Kicsit viccesen, de Tibor tényleg mondott ilyesmiket. Egyszer mintha azt mondta volna, hogy a férjnek le kell tennie a megfelelő árat az éjjeliszekrényre, ha szerelmeskedni sze-

retne a feleségével. Egy alkalommal Tiborral éppen az országot jártuk, s valami szociálpolitikai kérdésről beszélgettünk. Mi Gyurival úgy gondoltuk, a piacnak lehet társadalmilag pozitív, akár az egyenlőségeket segítő hatása is, de azzal érveltünk, hogy szükség lehet az állam kiigazító szerepére, amikor a piac nem működik. Tibor irtózatos dühbe gurult, vezetni se volt hajlandó tovább, megállt az autójával. Szerencsénkre éppen egy vasúti átjáró előtt. Abban a pillanatban egy vonat haladt el előttünk. A piac és az állam szerepe miatti nézetkülönbségünk az életünkbe kerülhetett volna.

Gyuri még a hetvenes évek vége felé is inkább volt „baloldali”, mint piaci fundamentalista liberális. Amikor egy ideig Németországban élt, leginkább a szociáldemokratákkal szimpatizált, sőt még a „demokratikus szocialista” jelzőt sem találta elfogadhatatlannak (bár az én mérsékelt szimpátiámat az eurokommunizmussal kapcsolatban már nagyon nem szerette).

És még egy történet. 1974 nyarán kiváló olasz várostervező barátom, Paolo Ceccarelli látogatott meg minket Csobánkán. Tinédzsergyerekei is vele voltak. Paolo eurokommunista volt, a gyerekei fel-alá rohagáltak a harangozóház kertjében, és azt üvöltözték: „Comunisti avanti!” Kínos volt (vajon mit gondol szegény Zsigmond atya, a házigazdánk), sőt, ez még nekem is sok volt. De őszintén szólva, 1974-ben az eurokommunista olasz kommunista párt nemcsak jobban, hanem ha úgy tetszik, hitelesebben volt baloldali, mint a kádárista MSZMP (nem is beszélve a Szovjetunió munkásnyúzó kommunista pártjáról).

Azt hiszem, ez állt még a korai SZDSZ-re is. Mintha valahol Kis Jánostól olvastam volna nem túl régen: az SZDSZ alapértéke a szabadság és a szolidaritás volt, s kár, hogy később több hangsúly került a szabadságra, mint a szolidaritásra. Szerintem is így van. Egy a szolidaritást kellőképpen fontosnak tartó SZDSZ-re a mai politikai palettán is nagy szükség lenne.

De amint már említettem, ez a korszak a Magyarországra későn érkező hatvanas évek volt. Ebbe sok minden belefért. Az is, hogy kipróbáltuk a kábítószereket. Ez idő tájt a velünk foglalkozó vámosok azzal voltak elfoglalva, hogy megakadályozzák gyanús kéziratok kicsempésését, a kábítószer egyáltalán nem érdekelte őket. Jött a fű, de jött még az LSD is (kiváló professzor barátom a Harvardról, Phil Stone volt az egyik szállító). Mi mindent kipróbáltunk, amit a hatvanas évek szellemében kipróbálni illett. Rám sem a fű, sem az LSD nem tett semmi hatást – egy próbálkozás után ezeket abbahagytam. Gyuri úgy mesélte nekem, hogy számára az első (s azt hiszem, egyetlen) LSD-adag izgalmas élményt jelentett. Úgy érezte, hogy egészen zseniális dolgok jutnak az eszébe. Gondolta, ezt azonnal le kell írnia, de amikor megszűnt a kábítószer hatása, a jegyzeteiben csak mindenféle értelmetlen ákombákomot talált. Úgyhogy visszatért a műalkotás ha nem is izgalmas, de termékeny módjához. Ha jól tudom, valami ilyesmi történt a Beatlesek sárga tenger-alattjárója esetében is.

Azután 1974 őszén nagy próbának tettek ki bennünket. A politikai rendőrség a Gyorskocsi utcai ötcsil-

lagos szállójában egy hétre vendégül látott bennünket. Búcsúzásul mindkettőnk kihallgató tisztje (az enyém egy Burka, az övé egy Fejér nevű alezredes volt) szó szerint ezt a szöveget mondta: „Önök megsértették az értelmiségi-könyvünkkel a magyar törvényeket, most ezt ügyészi figyelmeztetéssel lezárjuk. Ha még egyszer ilyen tesznek, hosszú időre itt tartjuk magukat. De fel vagyunk hatalmazva a legmagasabb helyről, hogy felajánljuk maguknak, ha a törvényeket nem tudják vagy akarják betartani, akkor családjukkal külföldre távozhatnak.” Gyurival meghánytuk-vetettük ezt, s közösen arra az elhatározásra jutottunk, akkor jobb szabadon külföldön, mint kontroll alatt idehaza. Kéz a kézben végig is jártuk a követségeket, és kértünk befogadóvizumot (kaptunk is mindenütt, bár messze a leglassabban – már akkor is – az USA-tól).

1974 végén volt egy drámai beszélgetésünk valahol a Várban. Gyuri elmondta, Aczélon keresztül azt ajánlatot kapta, hogy egyelőre maradjon Magyarországon, egy-két éven belül a családjával együtt kap rendes magyar útlevelet, azzal majd jöhet-mehet. Ő ezt elfogadta. Nagy tesztje volt a barátságunknak, de a barát és a barátság ezt is túlélte. Néhány napi gyötrődés után rájöttem, mindkettőnknek ez a jó megoldás. Gyuri magyar író, soha nem fog tudni németül, franciául vagy angolul regényt írni, ráadásul világhírű. Bármit ír, az sok nyelven fog megjelenni, megmarad a hatása (és a megélhetéshez szükséges jövedelme). Én csak egy balfácán szociológus voltam, akit bezárnának egy másodrendű könyvtárba éhbérért

dolgozni, empirikus kutatás nélkül viszont soha semmit sehol sem fogok tudni publikálni. Ötven év távlatából nézve világos, hogy mindketten helyesen döntöttünk.

S vegyük hozzá még ehhez az egyenlegszámításhoz a politikát is. Gyuri meghatározó szerepet tudott vállalni a rendszerváltásban. Nem szerette a disszidens szót, de mégis disszidens lett. Én erre képtelen lettem volna. Ha én 1975-ben nem keveredek ki Nyugatra, már régen halott lennék. Kacérkodtam azzal, hogy Gyurival együtt felvállalom a „public intellectual” szerepet, de az nem nekem való volt. Ezt egy fontos érvvel tudom igazolni. Gyuri szerette a kalandot, számára 1974-ben a napról napra valószínűbbé váló lecsukásunk egy ilyen kaland volt. Áttanulmányozta a börtön szabályait, börtönviselt barátaitól ismerte a Gyorskocsi utca rituáléit. Előre tudta – például –, hogy először kinyitnak egy vasajtót, beengedik az autót egy térbe, amit a másik oldalon egy új vasajtó zár le. Ha a mögöttünk levőt lehúzzák, akkor nyílik ki az előttünk levő, s akkor

már benn is vagyunk a börtönben. Majdnem azt mondhatnám, várta az élményt.

Én rettegtem. Amikor már közelinek látszott a lebukásunk, este kimentem megnyugodni. Sétáltam a városban. Hazaérve teljesen ki voltam akadva magamtól. A félelemtől sírógörcsöt kaptam. Feleségemnek, Katinak ki kellett hívnia Füredi Jani pszichiáter barátunkat, aki adott egy injekciót – az én heves tiltakozásom ellenére –, amitől aztán megnyugodtam. Számomra az az élet, ami a hetvenes évek végétől Konrád Gyurira, Haraszti Mikire, Rajk Lacira, Demszky Gáborra várt, élhetetlen lett volna.

Ezért becsülöm mindannyiukat, és restelkedem magam miatt. Gyuri pedig hazafiságból (szégyellje magát az a magyar kultúrpolitikus, aki merészelte őt „a csak külföldön magyarnak tartott író”-nak nevezni) és állampolgári bátorságból jelesre vizsgázott. Mi lehet nagyobb (ha nem is minden szempontból megérdemelt) megtiszteltetés valakinek, ha egy ilyen ember azt mondja róla, „ő a barátom”.

A csimpánz jobban tudja

A világhelyzet konstruktív és hatékony szemléletének két feltétele van. Az elégedettség és az elégedetlenség. Az egyik a reális, a másik a konstruktív megközelítés feltétele. Ez a kettő csak akkor fér össze egymással, ha sikerül összeegyeztetni az elégedettséget az elégedetlenséggel. Miként lehet?

Van egy korszakalkotó könyv, amelynek az a legfontosabb szerepe, hogy ezt a kérdésfeltevést megalapozza, és az a legnagyobb fogyatékosága, hogy ezt a kérdést maga nem teszi fel. Hans Rosling és szerzőtársai, menyé és fia, Anna Rosling Rönnlund és Ola Rosling művéről van szó (*Tények*, Libri Kiadó, 2018, 300 oldal).

A könyv alaptézise az, hogy az embereknek jellemzően és túlnyomó többségükben teljesen hamis képük van a világról. Sokkal rosszabbnak látják azt, mint amilyen. Nem hajlandók szembenézni azzal a nehéz igazsággal, hogy a helyzet sokkal, de sokkal jobb, mint ahogy azt a túlnyomó többség véli. Ennek a tudatlanságnak az oka nem a tudatlanság. Azoknak sincsenek reálisabb ismeretei a világunkról, akik nagyon képzetek, tele van a fejük mindenféle tudománnyal. Több esélyük lenne helyes válaszokat adni a világ jelenlegi állapotára vonatkozó kérdésekre, ha nem élvonalbeli értelmiségiek lennének, hanem csimpánzok.

Hans Rosling svéd orvos, statisztikus, akadémikus, világjáró és a legelittebb helyekre hívatott sztárelőadó, aki fiatalabb korában Afrika mélyén,

a legnyomorultabb körülmények között gyógyította a föld legszegényebb közösségeit, életének utolsó két évtizedét az irreális és irracionális peszsimizmussal folytatott harccal töltötte. Világszerte tesztelte különböző közegekben az emberek tudását a világ állapotáról, és megpróbálta reálisabbá tenni. Erre 2005-ben intézetet is alapított, a Gapmindert. Hans és rokonai 2015 őszén határozták el, hogy ezt a fölvilágosító munkát egy könyvvel koronázzák meg. Pár hónappal később Hans Roslingnál hasnyálmirigyrákot diagnosztizáltak, s mire a könyv elkészült, a (fő) szerző élete is véget ért.

A világ lakosságának a többsége nem alacsony, hanem közepes jövedelmű országokban él, de a lányok 60 százaléka az alacsony jövedelmű országokban is elvégzi az általános iskolát; a szélsőséges szegénységben élők aránya az elmúlt húsz évben a felére csökkent; a várható élettartam a világban 70 évre emelkedett; az ENSZ számításai szerint 2100-ban ugyanúgy kétfélmilliárd 15 év alatti gyerek él majd a világon, mint most; nem gyerekből, nem is 75 év felettiekből, hanem 15–74 éves felnőttekből lesz csak több, amikor a népességnövekedés megáll; az elmúlt száz év alatt a természeti csapásokban meghalt emberek száma kevesebb mint a felére csökkent (miközben a világ lakossága a négyszeresére nőtt); a ma élő egyéves gyermekek 80 százaléka már kap védőoltást; a 30 éves férfiak és nők iskolában töltött éveinek szá-

mában alig van különbség (10, illetve 9 év); 1996 óta nem súlyosbodott sem az óriáspanda, sem a keskenyszájú orrszavú, sem a tigris veszélyeztettségének mértéke; a világ lakóinak 80 százaléka hozzájut valamilyen mértékben az elektromos áramhoz; viszont az átlaghőmérséklet a következő száz évben a klímaszakértők szerint emelkedni fog.

Ezek lettek volna a helyes válaszok arra a 13 tesztkérdésre, amelyet Rosling – három választható felelettel – a könyv elején feltesz az olvasónak, miként feltette húsz éven át (közvélemény-kutató intézetek közreműködésével is) sok hasonló kérdéssel együtt számos különféle csoportnak jó néhány országban.

Döbbenetesen rossz eredményeket kapott. Azt például, hogy a szélsőséges szegénységben élők aránya az elmúlt húsz évben a felére csökkent, tizennégy válaszadóból átlagosan egy (7 százalék) találta el. Magyarországon 2 százalék! A megkérdezettek 13 százaléka tudta, hogy a gyerekek túlnyomó többségét ma már beoltják.

2017-ben 14 ország 12 ezer polgára a 13 kérdésből átlagosan kettőre adott helyes választ! A kettőből az egyik túlnyomó többségük esetében az az egyetlen kérdés volt, amelyben a legkedvezőtlenebb válasz volt a helyes. Az emberek 86 százaléka tudta, hogy az átlaghőmérséklet emelkedni fog. A reprezentatív minta mellett Rosling előadásainak közönségét is tesztelte (előzetesen), és azt az eredményt kapta, hogy magasan képzett kutatók, egyetemi oktatók, menedzserek, újságírók, aktivisták sem igen értek el a reprezentatív minta átlagánál jobb eredményeket. Az emberek következetesen tévedtek, a valóságosnál majdnem mindig rosszabbnak

véltek a helyzetet. Ha csimpánzoknak kell három válaszlehetőség, A, B és C banán közül választaniuk, akkor a nagy számok törvénye alapján 13-ból átlagosan 4-5 esetben jól választanak. Kétszer olyan jól teljesítenek tehát, mint az emberek, akik átlagosan csak két esetben választottak jól. Jobban szerepeltek volna, ha – akárcsak a csimpánzok – semmit sem véltek volna tudni, ha már a kérdést sem értették volna. Az információözönben élő embernek feleakkora esélye van rá, hogy eltalálja a tényszerű igazságot a valóságos helyzetről, mint a semmilyen információval nem rendelkező csimpánznak. Ezek szerint tehát az információözön nem javítja, hanem rontja esélyünket a valóság megismerésére. Ezen pedig Rosling szerint pusztán a valóságos tények terjesztése nem segít, mert a hamis világnak az emberi természetben rejlő okai vannak, és a könyv ezeket az okokat veszi sorra. (Én a 13 kérdésből kilenben a helyes választ jelöltem be, de bevallom, ez nem a zsenialitásomnak köszönhető, hanem annak, hogy olvastam a könyvről, mielőtt belekezdtem volna, tudtam, mi az alaptézis, és sejtettem, hogy általában a legkedvezőbb válaszok lesznek a jók.)

Azt mondja Rosling, hogy agyunk működésének sajátosságaiból következik a túldramatizált világnakunk. Ez a rosszra való készenlét növelte az ezer veszélynek kitett kis vadászógyűjtögető csoportok túlélését, mert ez a készenlét segített gyorsan reagálni a vészhelyzetekre. A gyors reagáláshoz le kellett egyszerűsíteni a világot, ellentétpárokból kellett gondolkodni. Ez a késztetés konzerválja azt a világról alkotott képet, miszerint vannak a szegény országok meg

a gazdagok, és közöttük a szakadék. Holott ez ma már nem így van. Így volt a hatvanas években, de ma már nincs így.

Az emberek 9 százaléka él szegény országokban, háromnegyed része pedig közepes jövedelműekben. A fejlett–fejletlen, Észak–Dél ellentétpárok értelmüket veszítették, mert négy emberből hármat nem lehet bennük elhelyezni. Az sem igaz már, hogy vannak azok az országok, amelyekben sok gyerek születik és sok is hal meg egy-egy családban, és vannak azok, amelyekben kicsik a családok, kevés gyerek születik, és kevés is hal meg, mielőtt felnőne. Az utóbbi fél évszázadban igen gyorsan csökkent a családméret, az egy-egy nő által szült gyermekek száma és a csecsemőhalandóság ott, ahol korábban magas volt. Ez a folyamat sokkal gyorsabban ment végbe, mint korábban a fejlett világ országaiban, például Svédországban. Már csak a világ lakosságának 6 százaléka él abban a 13 országban, amelyre még mindig a magas gyerekszám és gyerekhalandóság jellemző. Az emberiség 85 százaléka olyan országokban él (beleértve Kínát és Indiát), ahol már többnyire kicsik a családok, és kevés gyerek hal meg.

Semmilyen statisztikai adatgyűjtés nem tökéletes, de annál jobb és átfogóbb nincs, mint amelyeket Rosling használ. Ezek nagyrészt az ENSZ intézményeinek adatai. Rosling állításait csak ott lehet kikezdeni, ahol az adatokat általa alkotott kategóriákban rendezi el. Négy jövedelmi szintet határozott meg. A legalsóba azok tartoznak, akik napi két dollárnál nem keresnek többet. Aki három–négy dollárt megkeres, az már a második jövedelmi szinthez tartozik. A napi

két dollárnál többet és 32 dollárnál kevesebbet kereső embereket sorolja Rosling a közepes keresetűek közé. Ennek alapján állítja azt, hogy az emberek háromnegyed része olyan országokban lakik, amelyekre az ilyen közepes jövedelmi helyzet jellemző.

A jóléti olvasót ez a kategorizálás fejbe kólintja. Közepes jövedelmű lenne már az is, aki havi kb. 25 ezer forintból él és neveli a gyerekeit? Felsőről nézve ez teljességgel elfogadhatatlan, s magam sem hajlok rá, hogy elfogadjam, de azt azért meg kell hagyni, hogy Rosling az olvasóinál jobban tudja, miről beszél, mihez képest közepes az a jövedelem, mert elég sokat dolgozott orvosként Mozambikban, Zairében, Tanzániában a legszegényebbek között, ahol mezítláb tapogatózott az éjszakában a harmadik faluból érkező bába, hogy a vaksötétben segítsen a földön fekvő anyának világra hozni a gyermekét.

Rendelkezésünkre áll egy érzékelés leírás az első és a második jövedelmi szint közötti különbségről: „Ön az 1. szinten kezd, ahol napi 1 dollárt keres. Öt gyermeke van, akik mindennap órákat töltenek azzal, hogy mezítláb elgyalognak az egyórányi járásra lévő sáros vizesgödörhöz, ahonnan vizet hordanak haza a család egyetlen műanyag vödrében. Hazafelé jövet tűzifát gyűjtögetnek, ön pedig elkészíti ugyanazt a szürke kását, amit élete minden egyes étkezésekor evett – kivéve azokban a hónapokban, amikor a silány talaj egyáltalán nem adott termést, és éhesen kellett lefeküdnie. Egy nap a legkisebb lánya csúnyán köhögni kezd. A kunyhóban égő tűz füstje meggyengítette a tüdejét. Nincs pénze antibiotikumokra, így a kislány egy hónappal később meghal.” Ehhez képest, aki

eljutott a második szintre, és napi 4 dollárt is megkeres, a pénzéből „már olyan ételt is vehet, amit nem saját maga termesztett, és tarthat pár tyúkot is, hogy tojást ehessen. Némi pénzt félretéve szandált vesz a gyermekeinek, beszerez egy biciklit, és még néhány műanyag vödröt. Most már naponta csak fél órába telik a vízfordás. Vásárol egy gáztűzhelyet, hogy a gyerekei a fagyújtógetés helyett iskolába jár hassanak. Amikor van áram, a villanykörte fényénél körmölik a házi feladatukat. De az áramszolgáltatás túlságosan megbízhatatlan ahhoz, hogy egy hűtőszekrényt is meg merjen engedni magának. Inkább matracra gyűjt, hogy többé ne kelljen a döngölt földpadlón aludniuk.”

Ki merné azt állítani, hogy a két szint között nincs minőségi ugrás?

Ezzel együtt sem hajlok arra, hogy ezt a második szintet, amely napi 8 dolláros jövedelemhatárig tart, elfogadjam alsó-közepesnek. De ha nem fogadom el, akkor is ott vannak a csecsemőhalandóságra és a családonkénti gyerekszámra vonatkozó adatok, amelyek valóban olyan világot mutatnak, amelyben nincs szakadék egy kisebb jóléti és egy nagyobb rosszleíti világ között, hanem van egy hatalmas többség kevés gyerekkel és ritka gyerekhalállal, és van egy rohamosan csökkenő kis része a világnak, amely még nem jutott el ideig. Ezt objektív adatok bizonyítják, itt nem lehet kategóriákkal trükközni. Az első jövedelmi szint fölött már megszűnik a totális elszigeteltség, van mozgási lehetőség, elérhető orvos, iskola, védőoltás, tanácsadás, valamilyen egészségesebb és változatosabb táplálkozás, nagy áldozatok árán gyógyszer is.

Az abszolút számok és az arányok – két torzító tükör. Rosling az egyik torzítást nagyon érzékletesen bemutatja, a másikét viszont nemigen veszi tekintetbe.

Van a könyvben egy szép grafikon, ami azt mutatja, hogy a fent (persze csak egyik változatában) bemutatott 1. jövedelmi szinten, ma már extrémnek nevezhető szegénységben élt 1800 körül az emberiség túlnyomó többsége, 85 százaléka, és még 1966-ban is a fele, ma pedig már csak a 9 százaléka. Ez így nagyon kifejező. Csak hát a Föld 1800-as népességének 85 százaléka és a Föld mai népességének 9 százaléka majdnem ugyanannyi szenvedő embert jelent. Az 1960-as 50 százalék pedig sokkal többet, mint az 1800-as 85. A túlnyomórészt nyomorban élő és túlnyomórészt nem nyomorban élő emberiség két nagyon különböző emberiség, és ez lényeges dolog. Azonban nagyjából ugyanannyi ember szenved el a nyomort, mint kétszáz évvel ezelőtt, s ráadásul úgy, hogy ezt az életet nem tekintheti normálisnak, nem osztozhat vele az emberek túlnyomó többségével, mint egykoron, hanem megalázó kisebbségi helyzet is járul hozzá. És ez is fontos tény, enélkül nincs „ténytudatosság”, amelyet Rosling oly eltökélten és persze jogosan szorgalmaz.

Miközben az arányok torzító hatását nem érzékelteti, az abszolút számokét annál drámaibb módon: 4,2 millió halott kisgyerekkel.

Az UNICEF adatai szerint 2016-ban 4,2 millió egy évnél fiatalabb kisbaba halt meg. Ez borzalmas. Egyrészt. Csodálatos. Másrészt. „Ki képes egyáltalán elképzelni 4,2 millió halott kisbabát. Ez felfoghatatlanul szörnyű, és csak még rosszabbá teszi a tudat, hogy szinte mindegyi-

kük olyan betegségbe halt bele, ami könnyen megelőzhető lett volna.” Csakhogy ez a szám „nem óriási, hanem csodálatosan kis szám”. Minden korábbinál alacsonyabb. 1950-ben 97 millió gyerek született és 14,4 millió halt meg egyéves kora előtt. 2016-ban 141 millió baba született, és közülük halt meg 4,2 millió. A csecsemőhalandósági ráta 15 százalékról 3 százalékra csökkent.

Rosling óva int a magányos számoktól, amelyek eltakarják a tendenciákat és az arányokat. Nem int azonban óva a magányos arányszámoktól.

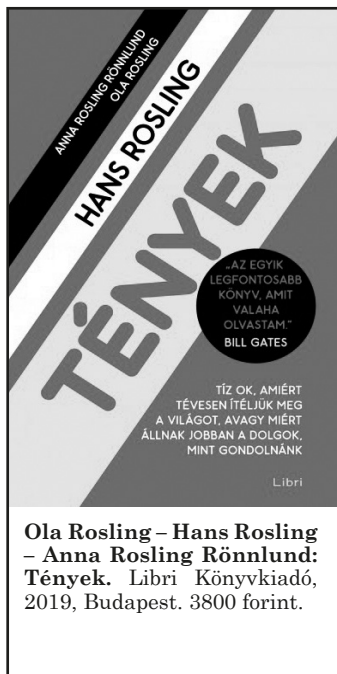
Viszont teljes joggal hangsúlyozza a média torzító hatását, amely torzító szándék nélkül is jelen van. Ki ítélné el azt az újságot, amely riportokat közöl a megelőzhető betegségekben meghalt kisbabákról; megjeleníti a szülők fájdalmát, kiváltja az olvasók együttérzését? És miként néznék arra a szerkesztőre, aki a riportert azzal korholja, hogy elhallgatja a pozitívumokat, s utasítja, hogy írja bele a cikkébe – s minden hasonló tárgyú cikkébe –, mennyivel jobb ma már a helyzet, mint volt egy-két emberöltővel ezelőtt? Képzelnék el, mennyi igaz és megragadó cikket lehet írni 4,2 millió halott babáról! És mennyire keveset lehet arról a négyszer annyiról, aki a világ rohamos fejlődése következtében nem halt meg! Én speciel írtam egyet a saját lányomról, aki 1950-ben még szinte bizto-

san meghalt volna, négy évtizeddel később pedig már 50 százalék esélye volt az életben maradásra, amit ki is használt (Révész Sándor: 1991, *Beszélő*, 2001/2., 76. o.). De még egy újságíró apa is csak arról a lányáról

írhat ilyet, akinek volt esélye a csecsemőhalálra. A négyszer annyi élő baba túlnyomó részének azonban szerencsére nincs. A többi lányomról eszembe sem jutott, hogy évtizedekkel azelőtt még megkaphatták volna azokat az életveszélyes betegségeket, amelyek azóta kiestek az életünkben.

Rosling szándéka szerint teljes képet ad azokról a természetünk és világunk sajátosságaiban rejlő okokról, amelyek miatt a valóságérzékelésünk annyira távol áll

a valóságtól, és annyival negatívabb annál: a túldramatizálásra és a bináris gondolkodásra való hajlamunk; a rossz könnyebb észlelése a jónál, a média tudósításainak szelektivitása; a múltra vonatkozó tudásunk és emlékezetünk torzulása és szelektivitása, amellyel megszépítjük a múltat, és ahhoz képest megcsúnyítjuk a jelent; az automatikus előrejelzési képesség, amely a túlélésünket segíti, de amelyből az következik, hogy a negatív tendenciákat egyenes vonallal meghosszabbítjuk akkor is, ha a reális előrejelzések mást mutatnak; a félelem ösztöne, amely a valószerűtlen és viszonylag keveseket érintő veszélyeket felnagyítja; az álta-



Ola Rosling – Hans Rosling
– Anna Rosling Rönnlund:
Tények. Libri Könyvkiadó,
2019, Budapest. 3800 forint.

lánosítás ösztöne, amellyel a rossz tapasztalatokat, rossz történeteket kiterjesztjük egy kategória egészére; a sors ösztöne, mely szerint népek, országok, vallások, kultúrák, emberek sorsát eredendő és megváltoztathatatlan tulajdonságaik határozzák meg, azért a sorsuk is megváltoztathatatlan és nem mutathat javuló tendenciát; a leegyszerűsítés ösztöne, amely egyetlen szempontra szűkíti a gondolkodásunkat; a hibáztatás ösztöne, mely azt diktálja, hogy a rossz dolgok mögött rossz emberek vagy embercsoportok állnak, s mivel eredendően és sorsszerűen rosszak, sem ők, sem az általuk okozott rossz dolgok nem fognak javulni; a sürgősség, a „most vagy soha” ösztöne, amely az ősembert valóban segítette a túlélésben, hogy üstöllést reagáljon, amint megjelenik a látókörében a kardfogú tigris, de a bonyolult, fölöttébb összetett világunkban nem segíti a veszélyek valóságos mértékének és jellegének felmérését.

Ez szép kollekció, tanulságos is, de hiányzik belőle éppen az, amely nem ősi ösztöneinkkel, hanem világunk fejlődésével függ össze, és amelynek hatása a világunkra nem egyértelműen negatív, hanem pozitív is, tehát ambivalens. Ez pedig a kritikus gondolkodás, a problémacentrikus beállítottság.

Ez a beállítottság előre hajtó erő. Az elért haladás szemlélete helyett az előttünk álló bajokra, veszélyekre összpontosít, és azokkal szemben aktivizál. Ez az összpontosítás, figyelemeltolás kétségtelenül olyan tényező, amely a fentiekhez hasonlóan rosszabbnak mutatja a világot, mint amilyen. Alighanem már a vizeletünket és a vérünket is így vizsgáljuk. A normális tartományba tartozó szá-

mokkal nem foglalkozunk, a kilógó értékekkel igen. Ezáltal egyrészt rosszabbnak érzékelhetjük az állapotunkat, mint amilyen, másrészt viszont azzal foglalkozunk, amivel kell, amivel teendőink vannak. Nem azzal visszük haza a leletünket, hogy pont annyi vas van a véremben, amennyi kell, örvendünk és ünnepelünk, hanem azzal, hogy magas a koleszterinszintem, a sok tézta helyett ehétenék több főzeléket, a nokedli helyett lehetne párolt zöldség a köret.

Tartok tőle, hogy Rosling könyvének kritikus olvasása sokakat nem a mű nagyon fontos és erős igazságának árnyalásához, hanem hatóerejének elvételéhez vezet. Rosling használ egy-két kétes kategóriát, vannak hiányosságok a ténytudatosságtól távol tartó okok sorolásában és értékelésében. Azt ugyan nem mondanám, hogy a szerző az aufklérista illúziók foglya lenne, de azért nem is teljesen mentes tőlük. A szórakoztató és hatásos előadásmódra való törekvés engem éppen nem, de többeket arra indíthat, hogy a könyvet ne vegyék komolyan.

Pedig jó lenne, ha a kritikus olvasás nem elvenne a mű inspirációjának erejéből, hanem hozzáadna; ha a kritikus olvasás konstruktívan lenne kritikus, mondanám, ha ennek a kifejezésnek nem lenne olyan rossz a történelmi konnotációja.

Rosling elvezeti a progresszív értelmiségit egy olyan dilemmához, amelyhez nemigen szokott eljutni, s amelyhez maga Rosling sem jutott el, legalábbis a könyvében ennek nyoma nincs.

A progresszív értelmiség számára nemigen létezhet fontosabb érv az igaza mellett, mint hogy van progresszió, vagyis haladás. Ez a haladás

történelmi léptékkal mérve gyors, gyorsul, sok összefüggő eleme van, adatok tömegével bizonyítható, és azóta éri el az egy-egy generáció életében is érzékelhető sebességet, amióta a progresszív értelmiség a 16–18. században történelmi tényezővé vált.

A progresszív értelmiségi Pangloss antitézise, megkülönböztető jegye a status quóhoz való kritikus viszony. Mindig ahhoz a status quóhoz, amely az addigi fejlődés eredményeként kialakult. Kiváltképp kritikus a viszonya ahhoz a status quóhoz, amelynél haladottabb állapotot is láttunk már a magunk mögött hagyott időben. Ez gyakran előfordul, hiszen a haladás nem folyamatos, nem visszaesések nélküli semmilyen tekintetben, sem időben, sem térben, sem területek és szempontok szerint. A progresszív-kritikus értelmiségi tehát akkor a legkritikusabb, akkor használja a legdrámaibb, legerősebb hatású beszédmódot, amikor a helyzet romlásával szembesíti kortársait.

A progresszív és konzervatív értelmiségiek nem azonos módon és mértékben erősítik az általuk képviselt irányt. (A konzervatív jelzőt itt egyszerre szűkebb és tágabb értelemben használok, mint ahogy szokták. Nem jelölöm vele azokat, akik a haladás sebességének és módszereinek a kérdésében különböztetik meg magukat a progresszív értelmiségiektől vagy a progresszív értelmiségen belül, de jelölöm vele mindazokat, akik a leghaladottabb – a legnagyobb jólétet, hatékonyságot, leghosszabb távú fenntarthatóságot és legmagasabb szabadságfokot biztosító – társadalmi rendszerrel szemben valamely kevésbé haladottabbat preferálnak, legyen az bármely totalitárius – kommunista, fasiszta, náci –, autoriter,

feudális rendszer, avagy a kapitalizmus valamely korábbi változata.)

Az ilyen értelemben konzervatív véleményformálókat a sajátjuknak érzett rendszerekkel, rezsimekkel szemben apologetikus, az azt elutasítókkal, azt veszélyeztetőkkel szemben korlátlanul kritikus hozzáállás jellemzi. Ily módon a hozzájuk közel álló és a velük szemben álló nézetek és politikai törekvések bemutatásának hangvételében, stílusában hatalmas különbséget alakítanak ki.

A progresszív – tehát kritikus – értelmiségiek esetében ez a különbség sokkal kisebb, mert a hozzájuk közel állókhoz való viszonyban sokkal gyengébb az apologetikus és sokkal erősebb a kritikai elem. A progresszív értelmiséget a körkörös kritikai készenlét jellemzi. Ily módon összességében az előremutató politikai törekvések erősebb kritikai nyomás alatt állnak, mint a visszafelé haladók. Ezt a hátrányt bizonyos körülmények között kiegyenlíti a körkörös kritikus, következképpen nyitottabb és hitelesebb orgánusok nagyobb népszerűsége és szélesebb olvasótábor, de ezek a bizonyos körülmények nem mindig állnak fenn.

E sorok írója a heti *Beszélő*-nél töltötte újságírói pályafutásának első és legszebb éveit. Ez a hetilap volt a körkörös kritikai készenlét ethoszának legpregnansabb képviselője a magyar sajtóban. Talán a magyar sajtó egész történetében. A legérzékenyebb és legélesebb kritikus volt a haladásellenes törekvések minden változatának, és ugyanakkor az egy párt (a *Beszélő* esetében az SZDSZ) iránt nyíltan elkötelezett lapok közül kimagaslóan a legkritikusabb a saját pártjával szemben. Ha valaki összehasonlítja az SZDSZ-es *Beszélő* és az

(akkor még) MDF-es *Magyar Fórum* 1990–1991-es évfolyamait, érzékelni fogja azt a különbséget, amelyről beszélünk.

Ebben a tekintetben a *Népszabadság* összetettebb képlet volt. A szerkesztőség nagyobb és (többnyire) fiatalabb részét ott is a körkörös kritikai készenlét jellemezte. Az MSZP–SZDSZ-kormányok működésének tizenkét évében kormánykritikus cikkek és vezércikként olvasott publicisztikák tömege jelent meg, de azért az állagvédő kádári konzervativizmus beidegződései és – önmagukat tévesen progresszív értelmiséginek vélő – képviselői is jelen voltak. A szerkesztőségben is, de az olvasótáborban még sokkal inkább. Olvasói levelek tömegében tiltakoztak az ellen, hogy a „mieinkkel” úgy viselkedjünk, ahogy az ellenséggel szemben kell, követelték, hogy az ellenség politikusait, szószólóit, hirdetéseit ne engedjük be a lapba, és abban a harci szellemben támadjuk őket és védjük a sajátjainkat, ahogy azt az „ellenség” sajtója teszi. Ezek a levelek túlnyomórészt a kádári konzervativizmus képviselőitől érkeztek, akik számos levélben fejtegették, mennyit romlott a helyzet a kádári szocializmus felszámolása óta.

Pályámat és pályatársaim pályáját Rosling ihletésére végiggondolva, azt kell mondanom, hogy a konzervatívokkal szemben ugyan igazunk volt (és van), de önmagunkkal szemben nem egészen. Miközben a militánsan pártos újságírással szemben a kritikusán elkötelezett újságírásban és az elégedetlenség hajtóerejében hitünk, nagyon keveset tettünk azért, hogy megtörjük – nemcsak a társadalomban, de magunkban is – azt a nagyon mély, nagyon általános, sok

atavisztikus ösztöntől támogatott tudatlanságot, amely elnyeli az emberi haladás tényezőjét. Éppen azokat a tényeket, amelyek a progresszív törekvések értelmét és hatalmas lehetőségeit igazolják.

Ezzel a mulasztással nem állunk egyedül, hanem a Rosling által hivatkozott felmérések szerint együtt haladunk a világgal. De ez egyrészt nem mentség, másrészt azért a tudatlan nagyvilágon belül is a tudatlannabbak közé tartozunk.

Rosling dührohamot kapott, amikor optimistának nevezték. Ő nem optimista, mondta, hanem lehetőségista (possibilist). A könyvében elég erős hangsúlyt kapnak azok a tényezők, amelyek tekintetében nem javul, hanem romlik a helyzet (klímaváltozás, terrorizmus), és „az öt globális kockázat, amelyek miatt tényleg aggódnunk kellene”: világiárvány, pénzügyi összeomlás, III. világháború, klímaváltozás, szélsőséges szegénység.

A lehetőségizmus, amely – le merném fogadni – posszibilizmusként ver majd gyökeret a magyarban, ha egyáltalán, korunk legretrográdabb hiedelmével áll szemben, amely az (egyébként) progresszív értelmiség jelentős részét is megfertőzte, és népszerűvé tette Huntington éppoly kártékony, mint amennyire téves elméletét a „kultúrák harcáról”. Tények tömegével bizonyítható, milyen gyorsan változik minden, a családformáig, a családon belüli viszonyokig bezárólag, amit kultúrák állandó elemének szoktak tekinteni. Mások lehetőségeinek a tagadása, a saját lehetőségeink tagadását alapozza meg. Az arabok, a muszlimok, az afrikai társadalmak stb. olyanok, amilyenek, sohasem lesznek mások,

modernizáció, demokrácia, közjólét nem egyeztethető össze az ő hagyományokkal. Ugyanezzel a logikával mondhatjuk és mondják egyre többen Nyugaton és Keleten, hogy magyaroknak (lengyelnek, csehnek, romának, bolgárnak, oroszoknak stb.) nem való a demokrácia, a liberalizmus, az EU, nem kell neki, kár belé.

Egy edinborough-i úr szépen végighallgatta Rosling előadását, látta az általa bemutatott tényeket, és az előadás végén kijelentette: „Egy hógolyónak is több esélye van megmaradni a pokolban annál, mint hogy Afrikának sikerüljön mindez. Tudom, mert Nigériában szolgáltam. Tudja, ilyen a kultúrájuk. Nem engedi meg, hogy modern társadalmat hozzanak létre. Soha. SO-HA.”

Afrika öt nagy országában, az Egyiptomtól Marokkóig tartó arab-muszlim övezetben mindenhol magasabb az átlagéletkor a 72 éves világlátnál. Ott tartanak, ahol Svédország 1972-ben, Olof Palme kormányzásának idején. Fekete-Afrika országaiban a közszolgáltatások, a közoktatás, az egészségügy, a vízellátás, az áramellátás hálózata olyan gyorsan és egyenletesen fejlődött az utóbbi fél évszázadban, mint amikor Európában történt meg ez a „csoda”. „Mind az 50, a Szaharától délre fekvő államban gyorsabban csökkent a gyermekhalandóság, mint Svédországban valaha.” Ötven évvel ezelőtt Kína, India és Dél-Korea „sok tekintetben rosszabb helyzetben volt, mint a mai, a Szaharától délre fekvő országok. Ázsia sorsáról pontosan ugyanazt gondolták, amit ma Afrika sorsáról vallanak.” „India 35 évvel ezelőtt ott tartott, ahol ma Mozambik.” Az egy nőre jutó babák száma az USA-ban és Iránban 1800 körül

ugyanannyi volt. Átlagosan hét. 1980 körül az USA-ban ez a szám már kétfő alá süllyedt, Iránban még mindig hat és hét között mozgott. Azonban a síita fundamentalista államban, éppen a Nyugat-barát rezsim megdöntése és a fundamentalista forradalom után, az egészségügy és az oktatás gyors fejlődésével iszonyatos sebességgel csökkent az egy nőre jutó szülések száma. Kétezer környékén már semmivel sem születtek több gyereket a nők Iránban, mint az Egyesült Államokban, 2017-ben pedig már 1,6 baba jutott egy asszonyra Iránban, kevesebb, mint az USA-ban! Ha a keresztény és muszlim többségű országok születési rátáit egymás mellé tesszük, akkor nagyon hasonló ábrát kapunk. A szegénységtől lesz több és a jólétből lesz kevesebb baba mindenhol. A vallási különbségeknek ehhez képest számottevő szerepük nincs. Huntingtont elsöprik a tények.

Rosling leszögezi, hogy ő a liberális demokrácia elszánt híve. De ettől még a liberális demokrácia világán kívül lezajló haladás, mégpedig a liberális demokráciáknál gyorsabb haladás tényei tények, s ezek elismerése egészen addig nem szól a liberális demokráciák ellen, amíg nem ismerünk egyetlen példát sem arra, hogy a jólét, a hatékonyság, a jövőtudatosság és a szabadság magasabb fokát lehetett elérni a liberális demokrácia keretein kívül, mint azon belül.

Röviden: az emberi haladás következésének, ezzel kapcsolatos tudásunk folyamatos frissítésének, a haladásra való „érzékenyítésnek”, a pozitív tények tiszteletének valamiképpen ki kell egészítenie az általános kritikai érzékenységünket, különben az elégedetlenség hajtóereje fékező erővé válik.

Egy könyv és a „hőse”

Lehet-e elismerőbbet mondani egy, a 20. század első felének meghatározó alakjáról szóló, félezer oldalas politikai életrajzról, mint azt, hogy a közel harmincéves első kiadása óta nem kopott meg, most lényegében változatlanul jelenhetett meg újra? A könyv „hőse”, Bethlen István a képességeiben kiemelkedő politikus, aki a század első évtizedétől befolyásos, a Horthy-rendszer berendezkedésében és első felében meghatározó, majd 1944-ig továbbra is fontos, sokszor megkerülhetetlen szerepet játszott.

Az életrajz által érintett korszakról az elmúlt három évtizedben számos jelentős történeti munka jelent meg, de ma is áll, amit a könyv szerzője, Romsics Ignác műve húsz évvel ezelőtti második kiadásának előszavában írt: olyan publikáció, amely az életpálya újraértelmezését tenné szükségessé, nem született. Nem újraértelmezés, hanem pontosítás az a változtatás, ami az *Epilógus*-ban olvasható, és már a második kiadásban is szerepelt: 1993-ban hozzáférhetővé vált dokumentumok alapján kiderült, hogy a szovjet vezetés azért tartotta fogságban Bethlent a második világháború vége után is, hogy kivonja a magyar politikából. Az egész politikai pálya ismeretében ez valóban az epilógus, hiszen Bethlen 1946 októberében, 72 évesen elhunyt Moszkvában, a diagnózis szerint természetes halállal, a már fogságba esésekor is meglévő betegségei következtében. Ugyanakkor az 1945 utáni történelem szempontjából ez az epizód prológos. Egyrészt Bethlen sorsa jelezi az utókor számá-

ra is, miként néhány más ismertebb, ugyancsak a Szovjetunióba hurcolt személyé, mondjuk Karig Sáráié, Kovács Béláié, Raoul Wallenbergé, hogy milyen túlbiztosításos technikával alapozták meg szovjet segítséggel a magyarországi kommunista rendszert. Másrészt, mi sem jellemzőbb a korra, mint hogy Bethlen „távoltartását” nemcsak a kommunista Gerő Ernő, de a kisgazda miniszterelnök, Nagy Ferenc is helyeselte. Végül, tudomásom szerint, Bethlen fogva tartását érdemben a nyugati szövetségesek nem kifogásolták. Ennek oka nyilván nem a politikai karakterre lehetett, hiszen szembenállása a náci német politikával és általában a szélsőjobboldali radikalizmussal közismert volt, hanem az, hogy sorsa, a szovjet érdekszféra ilyen ügyei nem érték el az ingerküszöböt.

A könyv második kiadásához képest a mostaniban annyi az érdemi változás, hogy a szerző az utolsó oldalon röviden utal néhány korábban ismeretlen levél tartalmára, amelyeket Bethlen 1944–45-ös magyarországi szovjet házi őrizete idején írt Széchenyi Andor Pálnénak, akivel ekkor már közel húsz éve, a házassága mellett fennálló, többé-kevésbé nyilvánosan is vállalt szerelmi viszonyt folytatott.

A hazai történetírás az 1970-es évek második felére már a korábbinál differenciáltabb képet adhatott a Horthy-korszakról, túlléphetett a politika determinálta szemléleten. Ebben a megváltozott milióban formálódott Romsics Bethlen iránti ér-

deklődése kutatási tervvé, azzal az eséllyel, hogy egy mértéktartó, politikai elfogultságtól mentes életrajz készülhessen. E munka első monográfia léptékű eredménye, *Gróf Bethlen István politikai pályája 1901–1921* címmel 1983-ban jelent meg a Magvető Könyvkiadónál. A könyv álláspontja és szerkezete is lényegileg azonos a későbbi teljes életrajz első szakaszával. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szerző már ekkor is olyan kiegyensúlyozott szemléletű pályaképet rajzolt, amelyen az időközbeni politikai változások teremtette szabadabb légkörben sem kellett mind a mai napig érdemben változtatnia.

Amikor 1989 őszére a Bethlen teljes pályáját felölelő politikai életrajz kézírata elkészült, az addigi könyvkiadás finanszírozási rendszere már összeomlott, s erre hivatkozva a kiadó elállt a korábban megkötött kiadási szerződéstől. A munkát ezek után 1991 végén a szerző munkahelye, a Magyarországtudományi Intézet jelentette meg, és szakmai körökben igen kedvezően, elismerően fogadták, de az akkori kaotikus kiadói és terjesztési körülmények miatt a szélesebb érdeklődő közönséghez nem vagy nehezen jutott el. A már említett, húsz évvel ezelőtti második kiadás az Osiiris Kiadó Millenniumi Magyar Történelem Életrajzok sorozatában látott napvilágot. Kár, hogy a jelen kiadás a kolofonban nem tünteti fel, pusztán a szerző előszava említi, hogy az életrajz már több kiadásban is megjelent. Mindenesetre, ha az olvasó nem tudná, legfeljebb abból venné észre, hogy egy harmincéves szöveget olvas, hogy a hivatkozásokban, az *Epilógust* nem számítva nem szerepelnek azóta megjelent munkák. Romsics az 1989-es *Előszó*ban megfogalmazott ars poeti-

cája jobban tükrözi a mű első megjelenésének miliójét, mint maga a mű: a szerző és „hőse” közötti viszony tisztázásában az etalon számára – írta – egy olyan nemzeti, demokratikus értékrend, amely hite szerint „[...] baloldali, de nem doktriner, nemzeti, de nem nacionalista, s népi, de nem narodnyik”. Ma már kicsit furcsa az ilyen koordináták kijelölése, és csak elismerést érdemel, hogy a szerző, a könyv szerves részének tekintve, egykori önvallomását is újra közzétette.

A lényeg azonban az, hogy Romsics a későbbi könyveinél is méltányolt történetírói eredményeknek (lásd pl. e hasábkon 2015. szeptember, 2018. szeptember) már e Bethlen-életrajz írásakor is teljes birtokában volt. Látványosan nem tesz mást, mint higgadt hangon „elmeséli” a történetet, de közben analizál, értékel is, ugyanakkor kerüli az utókor bölcsességével való szembesítést, messze nem azonosul „hőseivel”, de érteni kívánja és érthetővé szeretné tenni motivációit. Finom differenciálással választja el a Bethlen nézetrendszere alapján következtetést, számos tekintetben a 19. században gyökerező konzervatív, nacionalista, arisztokratikus társadalomszemléletre épülő politikai elképzeléseit az illúzióktól, a következtetlenségektől. A szerző nagy erénye, hogy a történeti értékelésekbe nem kever moralizáló ítéleteket, még ott sem használ erkölcsi szempontokat, ahol ez nem lenne történelmietlen. Ezzel együtt is kitűnik a könyvből, Bethlen, ha a körülmények szerinte úgy kívánták, nem riadt vissza a nyilvános politikai motivációjú hazugságoktól sem. A partnerek manipulálása, kijátszása természetes eszköz volt számára, miként az is, hogy – főleg a külpolitikában, más országok kép-

viselőivel tárgyalva – mindenkinek olyasmit vagy olyasmit is mondjon, amit az illető elfogadhatónak tart, s ami sokszor aligha lett volna összeegyeztethető a más partnereknek előadottakkal. Természetesen szó esik a frankhamisítási ügyről is, Bethlen miniszterelnökségének legnagyobb botrányáról. Az annak idején is kiderült, hogy Bethlen már az első érintett személy lebukása előtt tudott az ügyről, amit eleinte tagadott, de hogy pontosan mikortól és milyen mélységig volt tájékozott, nem tudható. Mindenesetre a bűnpártolás idézte fel kormánya bukásának lehetőségét, és nem maga az ügy. Azt, hogy ő maga mit gondolt a történetekről, ugyanúgy nem deríthető fel, mint más fontos esetekben sem, tudniillik Bethlen híresen pókerarcú, érzelmeit palástoló politikus volt, magánvéleményét pedig nem rögzítette naplóban vagy fennmaradt levelekben. Itt érdemes szót ejteni arról, hogy Romsics úgy ítéli meg, Bethlen az úgynevezett optáns-ügyben (a Trianon után magyar állampolgárságot választó, erdélyi birtokaik kisajátítása után megváltást igénylők ügye) miniszterelnöksége idején személyes érdeke miatt mutatkozott kompromisszumképtelennek. Egyebek között a szerző leírása alapján is, én megengedném, hogy itt az érintett világszemléletének olyan sarkkövéről is szó van, amely miatt összetettebb a motiváció. Bethlen ugyanis azt vállalta: történelmi tapasztalata alapján a magyar arisztokrácia és birtokos nemesség predestinált az ország vezetésére, a tulajdonhoz való jog pedig szent és sérthetetlen. Ugyanakkor nem tudta és akarta elfogadni, hogy Erdély Románia része maradjon (reálpolitikusként, ismerve az etnikai viszonyokat, a transzilvanizmus, a

Keleti Svájc gondolata elfogadható volt számára, igaz, történelmi jogon valamilyen módon a Magyar Királysághoz kötve), mindennek alapján a lemondást az érdemi kártalanításról elvi kérdésként, szimbolikus ügyként is látta.

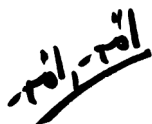
A könyv egyik legérdekesebb vonulata Bethlen nyilvánvalóan antidemokratikus választójogi elképzeléseit követi nyomon. Itt is jól működik a megérteni és megértetni akarás szándéka. Kitűnik például, hogy a nézetrendszer a kezdő politikusi időszakban, Erdély társadalmának ismeretében gyökeredzik. Bethlen pontosan látta, hogy az általános és titkos választójog már az első világháború előtt román hatalomátvételhez vezetett volna. 1918–19 egyik tanulsága is az volt számára, hogy a korlátlan népfelség diktatúrákhoz, a legnépesebb, vagyontalan társadalmi osztályok uralmához vezet. Elkötelezettsége a nyílt szavazásos rendszer és a census szerint differenciált szavazaterősség mellett így több volt számára, mint – ahogy ma mondanánk – eszköz, hogy saját hatalmát bebetonozhassa. Még akkor is meggyőződéses híve maradt annak, hogy a választási rendszerben az elitnek előjogokat, a vagyontalan tömegeknek pedig korlátokat kell teremteni, működtetni, amikor már nem volt hivatalban, és tudta, hogy álláspontja nyilvánosan alig-alig képviselhető.

Kár lenne tagadni: míg a mű és megítélése nem változott az elmúlt harminc évben, másként olvastam most, mint első megjelenésekor – és ezzel aligha állok egyedül. Korábban egy tárgyilagos hangú, igen színvonalas történeti munkaként lapoztam, amely legfeljebb annyiban kapcsolódott az akkori jelenhez, hogy vilá-

gossá tette: a már fel-felbukkanó álmódosítás a Trianon előtti határokról milyen távol áll a tények ismeretétől, hasonlóan a Horthy-korszak megszépítésére irányuló, szintén még csak éppen megjelenő próbálkozásokhoz. Ma lehetetlen úgy olvasni, hogy ne idéződjene fel a Bethlen-korszak és a 2010 utáni magyar berendezkedés nyilvánvaló hasonlóságai és persze különbségei. Amikor Bethlen 1921–22-es céljairól és politikájáról esik szó, akaratlanul Orbán Viktor sok tekintetben hasonló, 2010 utáni törekvéseit is látom, a több kormányzati cikluson átívelő hatalom biztosítását célzó lépéseket, a tekintélyelvűség, az autokratikus vonások megteremtésének szándékát, a demokratikus intézmények kiüresítését. Amikor arról olvasok, hogy Bethlennél a gyors felfogóképesség keresetlen méltóság-

gal társult, az jut eszembe: a gyors felfogóképességgel Orbánnál sincs gond, de keresetlen méltóságot nehéz volna nála felfedezni. Amikor Bethlen konzervativizmusáról, nacionalizmusáról esik szó, amelyekhez az 1920-as évektől konzervatív liberális elvek is társultak, nem hiszem, hogy ne jutna eszébe másnak is az összehasonlítás: Orbán hangsúlyozottan illiberális, ugyanakkor hirdetett konzervatív kereszténysége csak vékony, repedező, lepergő máz. Mert Bethlen nézetrendszerét, bármit gondoljunk is róla, őszinte, belső meggyőződésből képviselte, részbeni követője számára viszont az eszmék csak hatalomtechnikai eszközök.

Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, 2019, Helikon. 552 oldal, 3999 forint.



Kőrösi Imre

Köd a hajóban

A Magyar Országos Levéltárban a mohácsi vésztől kezdve csaknem négyszáz évet ölelnek fel azoknak az úgynevezett *Királyi könyvek*-nek (latinul: *Libri Regii*) a kötetei, amelyeket a kancellárián vezettek, és amelyekbe az uralkodó nevében kiadott fontosabb okiratok szövegét másolták be. A legutolsó, hetvenharmadik kötet egyik legkésőbb bevezetett, 2493. számú, 1918. szeptember 16-ra keltezett bejegyzése szerint IV. Károly magyar bárói címet adományozott Csepeli Weiss – az irat szerint Weisz – Manfrédnak és ezzel egy időben a bőrgyáros Ujpesti

Wolfner Tivadarnak, valamint törvényes utódaiknak „a háború tartama alatt a hadi ipar terén a katonai érdekek előmozdítása körül kifejtett tevékenységük által szerzett érdemeik elismerésül”. A bejegyzést, talán az abszolutizmust enyhítő slamposság jegyében, magasabb sorszámú tételek után, pótlólag iktatták be, így viszont az a helyzet állt elő, hogy a négy évszázadon át vezetett könyveknek ebben az utolsó kötetében ezután már csak egy oldal és négy sor következik, két hónappal később ugyanis a király Reichenauban, ahonnan egyébként

a bárósító bejegyzés is datálódik, történelmi jelentőségű nyilatkozatban mondott le uralkodói jogainak gyakorlásáról.

Závada Pál új regényének témája az először – a ma is jól csengő Globus márkanéven – konzerveket, majd a fém konzervdobozokat is, később pedig már főleg fegyvereket gyártó Weiss Manfréd örökseinek és örökségének a sorsa. Az írónak tehát, mint kivétel nélkül eddig is minden regényében, ismét a 20. századi magyar történelem szolgált témául. Milyen érdekes lenne, ha Závada egyszer visszafelé bővítené az oeuvrét, és az időben hátrább lépve a 19. századba vagy még régebbi korba helyezné a cselekményt – például a kiegyezés utáni, mozgalmas évtizedekbe –, vagy éppen ellenkezőleg, teljes egészében kortárs történetet írna. Már első regényével fölényesen bizonyította, hogy a karakterformáló és nyelvalkotó erő megvan ehhez benne. Mindenesetre úgy tűnik, íróként a 20. században érzi otthon magát – legalábbis mintha többről vagy másról is szó volna annál, mint hogy az író csak születése évszázadának kérdései foglalkoztatnák –, pedig rendkívül érdekes lenne olyan regényt olvasni tőle, amelyben kilépne a komfortzónájából.

Ami mármost a *Hajó a ködben* nyelvét, hovatovább nyelvezetét illeti, a könyv első jelenetében, az utolsóhoz hasonlóan a főszereplő magányos útjának vagyunk a szemtanúi, de amit olvasunk, az nem tisztán a figura belső monológja vagy tudati tartalmainak kivetülése. Éppen ezért az elbeszélőnek kell tulajdonítanunk az olyan nehézkes megfogalmazásokat, mint a „professzionális szaktekintély”, vagy azt, hogy Kohner „egy késő éjsza-

ka sétált haza Chorinék Andrásy úti villájából a maga Bajza utcai házába”. Ez utóbbi mondat az expozíció kényszerének tudható be, vagyis itt valami olyat kell közölni az olvasóval, ami a mű világában evidens („Atyánk, mint jól tudod, gabonakereskedő volt” – Esterházy): az illető hazament, ugyebár a „maga ... házába”, amely történetesen a Bajza utcában állt. (Ugyanilyen nehézkes, amit néhány oldallal később Chorin „alacsony termetű alak”-járól olvasunk.)

A cselekmény az 1943 karácsonya és 1944 májusa közötti szűk fél év eseményeit öleli fel, de miközben a regény a Weiss-örökség sorsát mutatja be a fokozódó zsidóüldözés közepette, előre és főként hátrafelé is kitekint. A probléma forrása a vagyonnak az a bizvást paradoxnak is nevezhető vonása, hogy a háborús Magyarországnak, a náci Németország egyik fontos szövetségesének legfontosabb hadi üzeme zsidó származású tulajdonosok kezében volt. A könyvben ezzel kapcsolatban az az erkölcsi dilemma fogalmazódik meg, hogy lehet-e a náci gyilkosokkal üzletet kötni. Ez a kérdés visszatérő motívuma, de nem mindenek felett álló kulcskérdése a könyvnek, hiszen életveszélyben a jog és erkölcs szerződésszerű szabályaival szemben nyilván elsőbbséget élvez az életek megmentése. Talán van is olyan jogfilozófiai megközelítés, amely szerint a felfegyverzett, nyílt és azonnali halálos veszélyt jelentő éjjeli betörő életét sem azért lehet védekezésképp kioltani, mert ez jogos lenne, hanem mert a helyzet kívül áll a jog világán, és a hétköznapi jogrend ugyanúgy nem illetékes benne, mint a fekete lyukak közvetlen közelében a hagyományos fizika.

A regényben tehát a Chorin Ferenc és Kornfeld Móric vezette Weiss-örökösök egyezkednek a náci Németország képviselőjével, miután felismerték, hogy a magyar állam, amely – a németeknél akár kedvezőbb feltételeket ígérve – szintén igényt tartott a gyárra, nincs abban a helyzetben, hogy garantálja a tulajdonosok biztonságát. A gonoszszal kötendő alku azonban alighanem csak akkor termékeny művészi téma, ha van választási lehetőség, mert a kényszerhelyzet csak abban az esetben drámai szituáció, ha a külső és a belső parancs kibékíthetetlenül összeütközik, mint mondjuk az *Antigoné*-ban. A Weiss-örökösök esetében viszont nem lett volna semmi értelme megtagadni a gyár német vagy magyar állami birtokbavételéhez való asszisztálást, mert a hadiüzem enélkül is tovább termel (Polüneikész eltemetetlen marad), a tulajdonosok viszont a biztos halállal fizetnek a makacsságukért (ami tehát bekövetkezik, az katasztrófa, de műfaji értelemben nem tragikus). A kérdés inkább úgy merül fel – és ezt a könyv az utolsó oldalakon Zsolt Béla szinte kortárs gondolatmenetének felidézésével az olvasók elé is tárja –, hogy addig szabad volt-e a náci Németországgal üzletelni, amíg ennek felmondása nem jelentett volna azonnali halálos veszélyt. Ez a kérdés pedig már egészen messzire vezet, annak mérlegeléséig, hogy mikor milyen mozgástere volt a trianoni Magyarország gazdasági és politikai vezetőinek abban a Kelet-Európában, amelynek olyan meghatározó tényezői voltak, mint a kisantant, Németország és a Szovjetunió. (A kérdés nem költői és nem is történelmietlen: Franciaországtól Olaszor-

szágon és Jugoszlávián át Romániáig a németekkel való kollaborációtól az ellenálláson át a nyílt szembefordulásig tartó spektrum elég széles, ha nem is állt nyitva mindenhol és mindig minden lehetőség.)

A regényben feltűnik Heltai Jenő, mint a Weiss-örökösök barátja. Az ő valós, nemrég megjelent naplóbejegyzésein alapul az a gondolatmenet, amely szerint nem igaz az antiszemiták által hangoztatott tétel, hogy a különállását makacsul őrző zsidóság nem asszimilálódott eléggé. Heltai szerint ugyanis éppen ellenkezőleg, nagyon is asszimilálódott – csak éppen ehhez rossz mintát választott magának: a mulatós, felvágós, felelőtlen, pazarló dzsentrit. Mutatis mutandis, mintha valami ilyesmiről lenne szó Weissék esetében is: a fegyvergyártásban való érdekelttségük révén a két világháborúban és a köztük eltelt évtizedekben lojálisabbak voltak a katasztrófális tévúton járó magyar államhoz (igaz, ezzel sokáig ők is nagyon jól jártak), mint a magyar állam őhozzájuk.

A történetnek tehát ez a gonosszal kényszerből kötött alkura vonatkozó része tulajdonképpen nem kínál túl sok szellemi izgalmat. (Megkockázatom, Simicska kisemmizésének története művészi szempontból ígéretesebb lehet, mint a Weiss-örökösöké, mert ha igaz, a szánkózó oligarcha legalább valódi döntéshelyzetben volt, bár az ő sorsa az igazán nagy veszély hiányában nem tekinthető tragikusnak. De hát az a történet, személyes síkon, valószínűleg nem is a tragédia műfaja után kiált.)

Vannak ugyan hangok a családon belül, amelyek elítélik a németekkel való egyezkedés gondolatát, de a helyzetet józanul mérlegelve ez

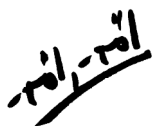
kevés ahhoz, hogy tragikusnak találjuk a döntést, amely szerint a tággabb család a vagyonával váltja meg az életét. Ez tehát nem igazi probléma, és talán ez az oka, hogy – a későbbieknek mintegy előképekül – korábbi eseményekről is olvashatunk a könyvben, például a gyárnak a Tanácsköztársaság idején történt államosításáról. Ilyenkor azt érezheti az olvasó, hogy érdekes lett volna, ha a regény nemcsak az utolsó időszak eseményeire koncentrálna, hanem részletesebben mutatja be a család és a gyár történetét: szinte biztos, hogy Závada Pál bőséggel talált volna epikai anyagot és figurát egy ilyen megközelítéshez. Hogy ez nem így történt, annak talán az is oka lehet, hogy – mint az író interjúból kiderült – a történetből eredetileg filmszinopszis készült, később pedig *Az utolsó üzlet* címmel színdarab, amely térben a leginkább korlátozza a cselekménybonyolítás lehetőségeit, ezzel együtt ugyanakkor a regény már a történet harmadik feldolgozása, egy harmadik műfajban.

Talán nincs még egy kortárs írónk, aki olyan kizárólagossággal foglalkozna a 20. századi magyar történelem és társadalom döntő kérdéseivel, mint Závada. Ugyanakkor már első regénye óta rendkívül érzékeny pszichológusa az emberek közötti személyes viszonyoknak, a férfi-nő kapcsolatoknak is, amelyeknek a

történelem, a közélet olykor inkább a hátterét képezi. Ez ebben a kötetben sincs másképp. A könyv főszereplője, Kohner Artúr és felesége, Weiss Helén, kitalált figurák, de – vagy éppen ezért – Kohner fiatal szeretőjével együtt a legplasztikusabban megrajzolt alakok az egész könyvben.

A regény Weiss Edit vonásait viselő, Weiss Judit nevű szereplőjének északkelet-magyarországi útja és ezzel a kamenyec-podolszkiji tömeggyilkosságnak a regény világába való beillesztése, az olyan valós szereplők, mint Heltai Jenő és Fenyő Miksa felléptetése, a Rajczy-féle – bizonyára szintén fiktív – intrikus szál beleszövése, a lövöldözős jelenet a könyv végén mind érdekes vonásokkal gazdagítják a regényt, amely nagyon hatásos, a szó átvitt értelmében színpadias képpel zárul, és Závada remek szófejtésére utal vissza (miért Nagy-Zsidó-sziget volt a neve egy Csepel melletti, mára eltüntetett képződménynek). Mindezek azonban – a kitűnő szerelmi szálal leszámítva – nem szervülnek eléggé a regénybe, hiszen a fő probléma (köthető-e halálos veszélyben a gonosszal életmentő üzlet) nem képez elég szilárd talapzatot ahhoz, hogy szélesebben vagy mélyebben lehessen építkezni rá.

Závada Pál: *Hajó a ködben.* Budapest, 2018, Magvető. 417 oldal, 4299 forint.



Lopott nemzeti holmik kálváriája

Darázsfészekbe nyúlt Dunai Andrea, mikor Magyarhonból elhurcolt (ellopott) nemzeti kincsek, múzeumi értékek, nemzeti bankban őrzött arany, valutakötegek stb. után nyomoz, de vékony jégen jár akkor is, mikor az elkobzott-ellopott zsidó vagyon nyomába eredt. Igaz, nem elsőként nyúl e témához, Kádár Gábor és Vági Zoltán könyve (*Hullarablás*, 2005), valamint Ungváry Krisztián (*A Horthy-rendszer mérlege*, 2013) és persze Mrávik László, Karsai László is kutatták e rémes kifosztástörténet részleteit. Dunai Andrea könyve abban hoz újat, hogy beleveszi a restitúció, azaz az elrabolt, ám fellelt vagyontárgyak visszaszolgáltatásának vagy a visszaadás megtagadásának elemzését is. Bátor munka, mert sok lábra tapos, mondhatnám, diplomáciai határokat feszeget.

Könyvének specialitása, hogy nagy alaposággal ásta bele magát a különböző levéltári anyagokba, ki mit csinált, mit engedett, mit lopott, mikor hunyt szemet a vagonokba pakolt nemzeti értékek felett. Levéltári kutatásai eredményeihez tehát dokumentált anyagokat idéz, de fantasztikus mélységig lát. Nemcsak azt tudjuk meg tőle, hány kincsekkel teli szerelvény ment keresztül a fél országon a náci Németország felé – a könyv szerint hat, eddig háromról tudtam –, hanem azt is feljegyz, ki volt Panonhalmán a vagyonok átmeneti őrzője a kolostor (egyébként vizesedő) pincéjében, kik segítették az értékek elhelyezését, leltárba vételét, melyik

emeleten laktak a vonatkísérők. Meg hogy a határon kik „vámkezeltek” az „árut” – név és beosztás szerint –, és a magyar hatósági embereken kívül milyen SS-alakulat írta felül a kiengedő-befogadó állomásokon való anyagkezelést. Hogy példát is említek, Rajniss Ferenc – a nyilaskormány kultuszminisztere – már Nyugat felé utaztában a papucsat kéri az apátságtól, merthogy anélkül nem tud aludni...

Persze a szerző fontosabb adatokra, bizonyítékokra is rálel kutatása során. Így például Csánky Dénes szerepét is igyekszik tisztázni. A korábbi vélekedés szerint ő volt a zsidó vagyon elkobzásáért, illetve náci kézre juttatásáért felelős kormánybiztos, most a levéltári anyagok alapján Dunai szerint Csánky inkább jó bürokrataként kezelte a rá bízott anyagot, és addig nem nyugodott – immár a nyugati határon túl –, amíg egy amerikai hadnagy révén nem sikerült szerelvényének anyagát a frissen alakult szövetséges kultúrjavakat kezelő bizottság kezére juttatni. Persze az is kiderül elemzéséből, hogy Csánky, mint a Szépművészeti Múzeum igazgatója, a zsidóktól begyűjtött (rekvirált, ellopott) képek hátáról eltüntetve az eredeti tulajdonos nevét, vagyis a későbbi – esetleges – visszaszolgáltatást e gesztussal lehetetlenné tette. (Szerinte azért kellett a zsidó neveket eltüntetni, mert ha rajta maradnak, akkor a nácik azonnal elkobozzák a képeket, szobrokat, vagyis úgy vélte, hogy az anonimitás biztosítása „véd-

te” a műtárgyakat.) Hm, lehet, hogy így volt. De a dokumentumokból meg Csánky feljegyzéseiből az derül ki, hogy a Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Múzeum korabeli főnökei észbontó trehányssággal kezelték e nemzeti kincseket – és különös barbársággal a zsidó vagyon odahurcolt darabjait. Meg voltak róla győződve, hogy Budapest kimarad a háborús helyzetekből, a múzeumok megússzák a pusztítást (pl. a németek tervezett robbantási akcióit, a bombázásokat és az ostrom alatti rablómunkákat). Azt gondolták, nincs szükség különleges óvintézkedésekre, például a műkincsek szakszerű – bomba- és rablásbiztos – elhelyezésére sem.

Dunai könyve nemcsak a zsidó vagyon lerablásának megy utána, hanem a *nemzeti kincsek* teljes skálájának sorsát kutatja, vagyis a magyarok (nyilasok) és a náci megbízottak végzetes pusztítását is nyomon követi. Külön fejezet foglalkozik a Szent Korona és a koronázási kellékek sorsával, de erről a kalamajkáról már rég tudunk – lásd Carter elnök döntését, illetve Cyrus Vance külügyminiszter 1978. januári „ajándékhozó” látogatását. A szent ereklye megmenekült, de a többi csak isteni szerencse révén úszta meg a pusztulást. Ezért aztán rémes élmény szembesülni a trehányssággal, a véletleneknek kitett elrejtéssel, a megtalálással, a kincsek megmenekülésének kacifántos történetével.

Dunai azonban leírja azok tetteit is, akik hősiesen szabotálták, olykor akadályozták a nácik (nyilasok) rablását. A posta dolgozói például úgy mentették meg a telefonközpontokat, amelyeket a németek fel akartak robbantani, hogy elvágták a zsinórokat, ezzel lehetetlenné tették a pusztítást,

a robbanóanyagot pedig semlegesítették. Ezenkívül a teherautó-állomány nagy részét és a világhírű bélyegmatricák eredeti nyomókészletét is elrejtették.

Már a háború végén több nemzetközi felügyelő szervezet alakult, hogy a lopott holmikat felkutassa, eredetüket felderítse és a visszaszolgáltatási procedúrát elindítsa (vagy éppen akadályozza). Igen hamar megegyezés született arról, hogy az anyagi és kulturális javakat külön kell kezelni, vagyis a festmények, a szobrok, a másfák más elbánás alá kerüljenek, mint a leszerelt gyárak gépei, tervrajzai. Ide nagyon is passzolna Mrávik László *Sacco di Budapest and Depredation of Hungary 1938–1949* című, angol nyelven a Szépművészet Múzeum kiadványaként publikált művének néhány passzusa, hogy az olvasó legalább lássa/tudja, melyek azok a kincsek, amelyeket a kalandos utakon futó szerelvények elvittek hazánkból. (Csak a hercegi és grófi Esterházy család műkincslistája – képekkel illusztrált bemutatása – százötven tételel mutat be Raffaellótól Fragonardig, valamint szobrokat, kéziratokat, érméket, serlegeket stb.)

Itt kezdődik a könyv legizgalmasabb része: a *restitúció*, azaz az elloptott műtárgyak visszaszolgáltatása az eredeti tulajdonosok kezébe. Csak-hogy jött a bürokrácia, és sorolta az akadályokat: 1. Az eredeti tulajdonos elmenekült, nem kutatható, vagy valamelyik német koncentrációs táborban égették el. A magyar hatóságok egy darabig kérdőjellel látták el az ilyen „tulaj nélküli” műtárgyakat, aztán valamelyik múzeum kikérte, előbb letétként, majd falra akasztható *saját* kiállítási tárgyként. 2. Ha megvan a tulajdonos, akkor vajon tudja-e

igazolni, hogy a műtárgy az övé. Nem vagyok a kérdés jogi szakértője, de a városi legenda szintjén terjed az a sztori, amikor egy holokauszt-túlélő leszármazott kéri valamelyik svájci banktól, hogy az apja által ott depónált aranyait adják vissza. Csak akkor, ha hoz egy halottá nyilvánítási bizonyítványt, ez volt a bank válasza. Most képzeljük el, hogy az auschwitz megsemmisítőtábor főnöksége csináltat egy holtá nyilvánítási okmányt... Lehet, hogy ez csak legenda, de a háború után sokáig nagyjából ilyen szinten folyt a restitúció Európában. Végül a harmadik hivatkozott „akadály”: ha az állami tulajdonú múzeumok kapják meg a műtárgyakat, akkor azok a kincsek nyilvános térbe kerülnek, vagyis a jónép bármikor láthatja, élvezheti esztétikai kvalitásait. Ha viszont magánkézbe jutnak, vagyis visszakapják az egykori tulajdonosok, akkor eltűnnek a nyilvános térből, és e műveket csak pár kiválasztott egyed tekintheti meg. Ez, hogy úgy mondjam, demokratikusnak látszó érvként szerepelt, de hatott. Egyébként az efféle érvelés körüli vitákat eleveníti fel Simon Curtis *Hölgy aranyban* című filmje egy híres Klimtfestmény sorsának elemzésével. Az *Adele Bloch-Bauer – Hölgy aranyban* című képet az osztrák állam előbb ki-sajátította és múzeumban mutogatta, majd hosszas jogi küzdelem után visszaadta jogos tulajdonosának, Maria Altmann-nak, aki viszont a művet eladta Ronald Lauder milliomosnak, kivonva a híres művet a közönség látóköréből. Az osztrák publikum felháborodása eme harmadik érv körül robbant ki.

Mi annyit tudunk, hogy a Nemzeti Bank (vagy a Kereskedelmi Bank és egyéb pénzügyintézet) trezorjaiban

letétbe helyezett kincses ládákat az oroszok törték fel. A mindenkori magyar kormány többször kérte e műkincsek egy részének visszaszolgáltatását. Mádl Ferenc sikerrel is járt, legalábbis tárgyalás témája lett, hogy az ostrom idején orosz kézre került művek néhány darabját visszakapják a tulajdonosok. (Én ötvenhét darabról, Mrávik huszonhét tételről tud, a brezsnyevi időkben tizenöt, később, Jelcin alatt még egy tucat kép került vissza – de tudni kell, hogy a teljes hadizsákmány részét képező anyag ezres nagyságrendű...) Néhanan kaptak ugyan vissza műtárgyat (Andrássy gróf utódai és a Hatványörökösök), aztán bezárult a korábban résnyire megnyitott ablak.

Itt jön be Dunai elemzésének újdonsága a restitúció bonyodalmairól. Az oroszok által visszaszolgáltatott művekről a Művelődésügyi Minisztérium szép köszönő levelet írt. De idehaza nem történt igazságszto-gatás. „A Művelődésügyi Minisztérium jogtanácsosa felvetette, hogy vissza lehetne helyezni magántulajdonba az alkotásokat, s a múzeumi jogszabályokat alkalmazva védetté nyilvánítani, és így közgyűjtemények felügyeletére bízni. [...] a főosztály vezetője viszont úgy döntött, hogy az összes képet a Szépművészet Múzeumban kell beletárolni. Tegyük hozzá: a szállítmánnyal foglalkozó művészettörténészek a képek többségének egykori tulajdonosait pontosan azonosították, sőt meg is találhatták volna. Nádor Henrik, Székely Bertalan női arcképének egykori gazdája például Magyarországon élt...” – és így tovább. Vagyis a nemzet visszakapta, a hivatal meg lefoglalta: a műkincseket nem szolgáltatták vissza az eredeti tulajdonosoknak, hanem államosított-

ták őket, akárcsak a gyárakat és a kis kócerájokat.

A köztudatban tartja magát az a motívum, hogy az orosz csapatok nagy mennyiségű műtárgyat vittek el. Ehhez kapcsolódott az a magyarázat, hogy az elvitt értékek csupán töredéke a magyarok által Oroszországban végzett pusztításnak, tehát a kivitel jogos zsákmány. Az osztályok – mint olvasom – nagylelkűek voltak, 1968-ban ezres tételben szolgáltatnak vissza műkincseket hazánknak. A többi néma csend, az oroszok később se mozdultak. Csak-hogy Nyugaton se volt jobb a helyzet. Jacques Goudstikker és családja hollandiai esetét említeném. A kor egyik legnagyobb gyűjtőjének és műkereskedőjének hatalmas képbirodalmát Göring nyúlta le, maga a tulajdonos (Goudstikker) Amszterdamból az utolsó hajóval menekült Angliába. Útközben azonban benézett a hajó gyomrában lévő raktárba, állítólag lezuhant a mélybe, és meghalt. A segítségére siető matróz ugyancsak. (Senki nem nyomozott az idegenkezűség ügyében.) Viszont a halott zsebéből előkerült egy notesz, amelybe Goudstikker gondos pontossággal följegyezte képállományainak darabjait (mű szerzője, mérete, technikája, kitől vette, mennyiért, feljegyezte a művek provenance-át is stb.). Ezres nagyságrendű felsorolás került tehát elő, így aztán felesége, aki megmenekült, valamint a lányai ennek alapján az ötvenes évektől kezdve perelték a holland államot, mert az kisajátította és szétszortotta múzeumi között a nácik által elrabolt gyűjteményt. A per az ötvenes évek elején kezdődött, és csak 1999-ben született döntés arról, hogy az örökösök (akkor már unokák) százkét darab nagy értékű

képet visszakaphatnak. De Hollandia tisztességesen járt el, talán egyedül az állami eltulajdonítók közül. A többi nyugati állam saját múzeumaiban katalogizálta a műveket, előbb mint letétet, aztán törölték a letétbejegyzést, és sajátjukként akasztották a képeket a falra. Máig folynak a perek, a restitúció Nyugaton is lassan halad. Ha ugyan halad egyáltalán.

A példát csak azért hozom, hogy az oroszok tagadása, titkoskodása, huzakodása stb. nem szokatlan és egyedülálló. Dunai Andrea ennek is utánajár, kutatja, hogy hol tart ma a tárgyalásfolyamat, mi az, amit eddig visszakaptunk a kivitt kincsekből. Nehezményezem, hogy könyve nem támaszkodik Mrávik László fentebb idézett 1998-as forrásművére. Dunai ugyan idézi e vaskos kutatási eredmény címét, elismerő mondatot is szentel Mrávik bátorságának, mondván, hogy „forró” témát tárgyal hihetetlen akribiával. De könyve feltáró munkája során e pár mondatnál többet nem használ ebből és más Mrávik-dolgozatból sem. Pedig megérte volna: tudni lehetne, hogy az elkobzások, a vonatok, a náci lenyúlások, az orosz hadizsákmányok mit is vettek el hazánktól *tárgyi valóságukban*. És azt is jobban értenénk, hogy most voltaképp miről folynak még mindig restitúciós perek (példaképp csak a Herzog-örökség ügyét említem). Persze Mrávik vaskos kötete csak a magyar arisztokráciától eltulajdonított műveket sorolja. Készült ugyan az elrabolt zsidó vagyon leltározására is, de a hihetetlen akadályokba ütköző munka nem valósult meg. A *Sacco...* könyv is számtalan nemzetközi, jogi, hazai, tulajdonosi, múzeumi stb. érdeket sértett – úgy éreztem, jobb volt róla nem részletesen beszélni. (Én is

csak pár napos betekintésre kaptam kézhez sutyiban, hogy átnézhessem, jegyzeteljek, az újabb kiadásától minden kiadó elzárkózott.)

Szinte lehetetlen úgy az elrabolt zsidó vagyón teljes feltárása. Ahogy én tudom, a fosztogatás jóval '44 előtt kezdődött. Egyik szálát Nádas Péter *Párhuzamos történetek* c. regényének egyik epizód sorában találtam. Valamikor a második és harmadik zsidótörvény között egy miniszterközeli kormánybiztos elutazik Bajára, és a polgármester vendégeként megismerkedik a helybéli nagyságokkal. Ebédelnek, iszogatnak, közben jól körülnéz, és mindent feljegyez. Arra kíváncsi, hogy melyik zsidó villában milyen fontos értékek vannak. Nem bicikliket és néprádiókat rögzít a papírjain. Vagyis a magyar kormány egy része már akkor készült a nagy kifosztásra, mikor még szóba se került a deportálás és Auschwitz. Ügyes csel volt, a későbbi lerabláshoz jó előre készen álltak a listák, min-

den összeállt, név, cím, műtárgyak, arany- és ezüstneműk, szőnyegek leírása, később csak ki kellett szállni a helyszínre, megvárni, amíg a tulajdonost és családját bevagonírozzák. Aztán meg lehetett tömni egy másik szerelvényt a rabolt cuccal, aminek kalandjait Dunai Andrea pontosan rekonstruálja.

Részleteiben és egészében szomorú történet. Nekem az jött le e históriából, hogy amit egyszer elloptak, az csak a legritkább esetben kerül vissza eredeti tulajdonosához vagy annak le származottjához: ki-ki örül, hogy múzeumi mesterművekkel gazdagodtak. Dunai Andrea e keserű sztorit levéltári és más dokumentációjával teszi szinte filmszerűen átélhetővé, akkor is, ha sajnálatos módon a hazai kutatási anyagokat csak szűrtén foglalja könyvébe.

Dunai Andrea: Javak sorsa. Az 1944/45-ben Magyarországról elvitt értékek nyomában. Budapest, 2019, Nagyvilág. 372 oldal, 3500 forint.

111



Vadas József

Zsinagóga hidraulikus bimával

Gazda Anikó 1980 és 1987 között készült felméréséből tudjuk, mintegy ezer zsinagóga, imaház és imaszoba létesült egykor a mai Magyarország területén. Az épületek, ha átvészelték is a második világháborút, mégis életveszélybe kerültek, mivel alig kéttucatnyi maradt szakrális funkcióban a holokauszt következtében s nem mellékesen a vallásgyakorlás egyetemleges visszaszorulása miatt

a hitéletet amúgy minden felekezet kapcsán margóra szorító szocializmus időszakában. Erre a veszteségre legmeggrázóbb formában először Jancsó Miklós háromrészes dokumentumfilmje hívta fel a figyelmet; a *Jelenlét* ugyanis a deportálás miatt elhagyatott olaszliszkai zsinagóga rommá foszlását örökíti meg.

Csak a hetvenes években kezdődött meg szerencsésebb sorstársainak fel-

újítása neves építésszek (többek között Kerényi József) közreműködésével, jó esetben oly módon, hogy könyvtárat és díszletraktárt, máskor művelődési házat, hangversenytermet vagy múzeumot alakítottak ki bennük. Bajától Szombathelyig, Kecs-keméttől Szekszárdig, Veszprémtől Berettyóújfaluiig világi hasznosításuknak köszönhetik fennmaradásukat. Eredeti formában történő helyreállításukra az ezredfordulóig kellett várni. Az idő megállításának bizonyossága az 1795-ből származó mádi zsinagóga, amely (a még romos bonyhádival együtt) a legrégibb fennmaradt zsidó imaház a török hódoltság utáni Magyarországon. Műemléki rekonstrukciója (Benkő Ágnes és Wirth Péter tervei szerint) már 1979-ben elkezdődött, de csak 2004-re fejeződött be, a hozzá tartozó rabbiház felújítása (Szécsi Zsolt) pedig 2017-ig húzódott. Ugyancsak napjaink (2016) fejleménye az elpusztult olaszliszkai épület nyugati falának tudatosan maira hangolt kópiája (Szécsi Zsolt, M. Juhász Ágnes), amely a romok tövében drámai mementóként emlékeztet mind az elpusztult épületre, mind elpusztított közösségére.

Még szemléletesebben példázza történelmi adósságaink törlesztésének szándékát a magyarországi zsinagógaépítészet nevezetes csúcsprodukciója Budapest központjában, a Rumbach Sebestyén utcában. Több mint fél évszázados hanyattatás után, amikor is a pusztulás szélére került, immár kívül-belül megújulva, eredeti szépségében várja tavasszal esedékes megnyitását. Már csak a hozzá kapcsolódó kiállítások megrendezése, a leendő kávézó és ruhatár berendezése van hátra.

A fővárosban ma mintegy húsz zsidó szakrális teret tartunk számon. A legrégibb (a Táncsics Mihály utca 26. sz. alatti ház földszintjén) furcsamód egyben a legújabb: a török időkből ránk maradt és korábban kizárólag múzeumként szolgáló imaszobát ugyanis az EMIH vezető rabbija, Köves Slomó jelenlétében tavaly ősszel újra felszentelték. (Valójában a harmadik volt egykoron; az elsőnek pusztán a helyét ismerjük, a második, a Mátyás-kori Nagy Zsinagóga az utca szemközti oldalán egyelőre visszate-metve vár feltárására). Újkori zsinagógáink közül az óbudai a legidősebb, a Zichyek védelmét élvező izraeliták számára épült 1821-ben, amiről egyértelműen árulkodik portikuszos homlokzata. (Landherr András, a tervezésére szintén pályázó Pollack Mihály kortársa volt az építész.) 2010-ben került ugyancsak az EMIH birtokába, 2016-ig tartott a felújítása. Időrendben – legalábbis a fennálló objektumok sorában – a legismertebb s egyben (Európában is) a legnagyobb következik: a reprezentatív és a kö-zelmúltig jó állapotban fennmaradt Dohány utcai épület (a tetőzetét kellett rendbe hozni a kilencvenes évek elején). Egy rangos osztrák építész, Ludwig Förster tervei alapján készült 1854 és 1859 között.

Akkor még állt a mai Károly körút és Király utca sarkán az Orczyház (nevét építtetőjéről, báró Orczy József főispánról kapta). A II. József türelmi rendelete nyomán ide költöző zsidó bérlők rituális fürdő és kóser mészárszék mellett imahelyet is létesítettek benne 1796-ban. Ez hamarosan szűknek bizonyult, ezért a bécsi tanultságú Zofahl Lőrincel újabb és nagyobb (klasszicista ízlésű) zsinagógát terveztek mellé a

reformkorban. Mindeközben a gyülekezet (az 1868-as zsidó kongresszus után hivatalosan is) több ágra szakadt; s minthogy egyik is, másik is a maga (eltérő) liturgiájához építésetileg igazodó térbe kíváncszott, jött létre egymástól nem messze a zsidó negyed három nevezetes zsinagógája. Az ortodoxok még jó ideig maradtak eredeti helyükön – majd csak közvetlenül az első világháború előtt épül fel Kazinczy utcai új központjuk Löffler Sándor és Béla kora art decós tervei szerint. (Ma ez is az EMIH kezelésében van; 1996 és 2004 között állították helyre.) A két másik irányzat azonban már a kiegyezés korában elhagyta az Orczy-házat. Először a népesebb, a neológus ág teremtett magának székhelyet az imént említett Dohány utcai templommal. Nem sokkal felavatása után követte példáját a valamivel konzervatívabb felfogású, viszont jóval kisebb létszámú status quo ante csoport; az 1867-ben vásárolt Rumbach Sebestyén utcai telken 1872 óta áll az Otto Wagner tervezte épület. (E két utóbbi a Mazsihiszhez tartozik.)

Az 1841-ben született osztrák építész világnagyság, a modern művészet (építészet és tárgytervezés) egy kézen megszámolható legjelentősebb előfutárai közé tartozik. A Politechnikai Intézet növendéke, majd 1860 és 1863 között a bécsi Képzőművészeti Akadémia hallgatója. Közben a berlini Építészeti Akadémián is tanul, így lesz a korban uralkodó historizmus avatott művelője. 1862/63-ban Ludwig Förster irodájában dolgozik. Akit mi a Dohány utcai mórészek templom alkotójaként ismerünk, az szülőföldjén más és ennél több is. A neostílusokkal reprezentáló bécsi nagykorút, a Ringstrasse szellemi

atyja, aki az osztrák fővárosban szintén épített – a Dohány utcaival egy időben (1854–58) és hozzá igencsak hasonló – zsinagógát. Aligha merő véletlen tehát, hogy a pályáját az ő műhelyében kezdő Otto Wagner első sikerét történetesen ugyancsak egy keleti inspirációk nyomán készült munkájával aratta a Rumbach meghívásos pályázatán. A német nyelvterületen ugyanis ez a romantikus jellegű archaizálás vált a keresztény világban évszázadokon át idegennek (ha nem éppen üldözendőnek) tekintett és távoli eredete miatt egzotikusnak minősített vallás, illetve kultúra stiláris attribútumává a tizenkilencedik század derekán emelt városi zsinagógákon. Többek között azon a berlini templomon, amely a mi MTA-székházunk építész, F. A. Stühler tervei szerint épült a hatvanas évek első felében. Az viszont már a mindössze huszonhét éves mester önálló szellemiségét jelzi, amit az épület monográfusa, Ines Müller építészettörténész magyarul is megjelent könyvében „pontos historizálás”-ként definiál. Eszerint Otto Wagner idősebb pályatársánál jóval alaposabban tanulmányozta és maximális hűséggel alkalmazta azokat a motívumokat, amelyeknek a Förster által is jól ismert forrásai közül az Alhambra és cordobai nagymecset talán a legfontosabbak. A fenti disszertációból tudható az is, hogy a fali stukkóborításoknak a spanyol S. Maria Blanca zsinagóga díszítményei szolgálhattak előképpül, a tóraszekrény egyik oldalát egy kairói mecset kapujának vasalata, a fakapukat az isztambuli Rüsztém pasa dzsámija ihlette. S hogy elképzelései megvalósításában Wagner méltó társakra talált művezetőként

Kallina Mór (főműve a Budai Vigadó), kivitelezőként Buzzi Bódog személyében.

Nem öncélú ez az akkor általános – Förster művei által is közvetített – romantikus előadásmóddal szemben érvényesített, majdhogynem történeteszi hitelességre való törekvés. Elvégre Wagner egy olyan közösség szakrális központjának megalkotására vállalkozott, amely a Magyarországon domináns neológus irányzatnál jobban ragaszkodott a zsidó örökséghez. Míg a Dohány utcai neológ zsinagóga a városra nyitott előudvaros konstrukció, a Rumbach egy zárt utcasorba illeszkedő (eredetileg rabbilakást, később iskolát is magában foglaló) többszintes épület mögött, annak udvarán helyezkedik el, a homlokzat (mózesi tízparancsolatot idéző) kőtáblái és a minaretszerű tornyok dacára is láthatatlanul. Abban a templomban a nők és a férfiak egyaránt a földszinten, legfeljebb más-más szektorban ülnek, ebben viszont a nőknek a mellvéd mögötti emeleti karzaton van a helyük. A neológban orgona szól, a status quo antében kizárólag kántor és kórus szolgáltatja a zenét, hogy még egy olyan karakteres mozzanatot említsek, aminek szintén szerepe volt az enteriőrök eltérő kialakításában. S akkor még nem esett szó arról, hogy a tervezőnek a szakralitás szempontjából alapvető tóraszekrény, illetve a felolvasóemelvény (bima) térbe komponálásával is igazodnia kellett a hagyományokhoz. Az ortodoxia értelmében annak a keleti oldalon, ennek közepén van a helye.

Közel másfél évszázad távlatából nem csupán a két mór zsinagóga közti különbség világos számunkra; azt is jól látjuk ma már, az építész

kilencvenes évektől kiteljesedő – abban tizenöt (köztük három megvalósult) templomot felvonultató – életművének ismeretében, hogy ebben a hiteles historizálásban melyek a jövő ígéretét előlegező megoldások. A nyolcszögletű csarnok önmagában is lenyűgöző benyomást kelt – és nem azért, mert az oktagonális alaprajz egészen kivételes, hiszen a nem feltétlenül monumentális győri zsinagógában (1867–70, építész Benkó Károly) szintén ilyenről találkoztunk. Meggyőző ereje – nemes arányai mellett – inkább az egységes összképből fakad, amely a trikolór (piros-kék-sárga/arany) és a kalligrafikus motívumkincs következetes alkalmazásából fakad. Mögötte pedig abból a szilárd konstrukcióból, amelynek bázisát – szemben az utcai szárny téglarchitektúrájával – nyolc vasoszlop képezi. S amelyhez a magasban – ez sem kevésbé újszerű megoldás – a fémvázaz kupola palástjaként amolyan könnyűszerkezetes faépítmény kapcsolódik. Hogy aztán idővel – Wagner legérettebb alkotásaiban – szerepet cseréljenek egymással, és az itt még háttérként szolgáló funkcionális elemek váljanak a fokozatosan áttetszővé váló szőnyegszerű felületen a mind konstruktívabb látvány karakteres tényezőivé.

Nincs itt terünk arra, nem is az a feladatunk, hogy a modernség rögos útján tovább kísérjük Wagnert. Érjük be csupán korai budapesti munkáival: mai szemnek is különleges vonalú sarokházat (1871/72) tervezett a Bajcsy-Zsilinszky út 21. sz. alá, és indult az Országház pályázatán 1882-ben. Amíg Komor Marcell és Jakab Dezső szecessziós zsidó temploma 1902-ben meg nem épült

Szabadkán, még keleti-mór felfogásban fogantak a magyarországi zsinagógák, mindenekelőtt fő építésének, Baumhorn Lipótnak a munkái, amelyek közül a szegedi talán a legjelentősebb. (Mindkettő felújítása tavaly fejeződött be.) Tárgyunk szempontjából ezért inkább azt kell hangsúlyoznunk, hogy a századforduló talán leghaladóbb osztrák műkritikusát nem tévesztette meg a Rumbach archaizmusa; a magyar származású Ludwig Hevesi tisztában volt az értékével. 1899-ben írta róla: „fiatalkori mű [...] de térhatása ma is megállja a helyét”. Majd néhány évvel később meg is indokolta véleményét: „Már látni benne az anyagelvű embert.” Kövessük tehát ennek az épületnek a sorsát.

Felavatását követően hosszú időn át nyugodt évtizedek következnek; ha csak a gáz villanyvilágításra cserélését (1908) nem tekintjük eseménynek. A háború krónikájához tartozik ugyanakkor, hogy a ház volt a gyűjtőhelye azoknak a szerencsétleneknek, akiket úgymond „idegenrendészeti eljárás” keretében (©, Szakály Sándor) 1941-ben az országból kitoloncoltak, és végül brutális módon Kamenyeck-Podolszokban lemészároltak. Az épületet 1944-ben nagyobb bombatalálat érte, ám a sérüléseit kijavították, és 1945-ben újraindult benne a hitélet. A holokauszt és a kivándorlások folytán erősen megfogyatkozott közösség azonban csak rabbijának távozása (1957) után döntött úgy, hogy elköltözik. (A Hősök templomában talált magának imahelyet.) Hiába nyert (talán már a felszabadulás után, legkésőbb 1960 táján) műemléki védeltséget az üres zsinagóga, egyedülálló építészettörténeti jelen-

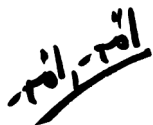
tőségének tudatosítása elmaradt. Nem mentséggént, csupán magyarázatként kell szóba hoznunk, hogy sem a múlthoz kötődő historizmus, sem a moder-nizmus felé nyitó szecesszió (ennek folytán a kettő közötti átjárás s abban Otto Wagner kiemelkedő szerepének) jelentősége akkoriban még a szakmai közvéleményben sem volt evidencia. Ennek folytán rendszeres karbantartás híján a sok mindennek – többek között raktárnak és műhelynek – használt épület állapota idővel olyannyira leromlott, hogy tetőzete 1979-ben beomlott, a tóraszekrényt is maga alá temetve. A szinte romos (hajléktalanok „lakta”) ingatlant a Mazsihisz 1988-ban ezért eladta az Alba Regia építőipari vállalatnak, amely – irodaháznak szánva – hozzákezdett rendbe tételéhez. Ekkor állították helyre homlokzatát és szerkezetét, továbbá kitakarították, ami sajnálatos veszteséggel is járt, mert az omladékokkal eltüntették az egykori berendezés még létező darabjait. Amikor nemsokára a cég csődbe ment, a Rumbach az állami vagyonügynökséghez került, majd onnan 2005-ben épületcserével jutott vissza a Mazsihisz égisze alatt a budapesti zsidó közösséghez.

Ez utóbbinak szerény (az apai le származottakkal is legfeljebb száz-ezerre tehető) nagyságrendjéről csupán becslésekkel rendelkezünk a legutóbbi népszámláláson magukat zsidóknak valló budapesti lakosok tízezer körüli száma alapján; a zsinagógák „hasznosítása” kapcsán azonban annál pozitívabb szemléleti fordulat következett be. Végre meghallgatásra találtak Komoróczy Géza 1993-as írásának intő szavai: „a profán használat nemegyszer [...] sérti az egykori templom emlékét.” Az

épület jövődő sorsáról tanácskozást tartottak; így nyert végleges formát. Az együttélés házának kissé hangzatos koncepciója, amelynek értelmében az Otto Wagner révén nemzetközileg jegyzett műemlék egyszerre lesz zsinagóga, valamint a zsidó kultúra megismertetésének-ápolásának színtere. Felújításának tervei már 2007-ben elkészültek a König–Wagner irodában. Még tíz évig kellett várni, amíg a fennmaradt töredékek, a Wagner-hagyatékban őrzött tervek és korabeli fényképek alapján megkezdődhetett a mintegy hárommilliárdos (teljes egészében állami támogatással készülő) helyreállítás. A díszítőművészetek elsőrangú művelőinek (három belsőépítész, több iparművész és számos restaurátor) közreműködésével másfél évszázad után valósággal újraépült a zsinagóga, amelyben korszerű világítás, temperálás és két lift gondoskodik a huszonegyedik század komfortjá-

ról. Egy hidraulikus – a tóraolvasó emelvényt gombnyomással padló alá süllyesztő vagy onnan előhívó – szerkezet pedig arról, hogy zsidó és nem zsidó, hívó és nem hívó, sőt zsidó és zsidó legalább a művészet szentélyében elfogadni és becsülni tudja a másik világát. Közéletünk számos áldatlan konfliktusának – többek között a Sorsok Háza projekt kapcsán a kormányzattal évek óta vitában álló Mazsihisz, illetve a NER-hez ez ügyben (is) lojálisabb EMIH nem éppen felhőtlen viszonyának – ismeretében hozzátenném: ez a muszlim korszakra visszautaló békeprogram ma sokkal fontosabb örökség, mint a mór stílus.

A felújított Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga. Építész: **König Tamás, Wagner Péter**. További tervezők: **Baliga Kornél** (történelmi enteriőrök), **Gergely László** (kiállítási terek belsőépítészete), **Lehoczky János, Lehoczky Tivadar** (kovácsmunkák), **Perjés Márk, Ugrin László** (építész művezetők). Kivitelező: Laki Zrt. Projektvezető: Kreatív 2000 Kft.



Csengery Kristóf

Gyerekeknek való

A gyerekek és a klasszikus zene kapcsolata korunk kultúrájának egyik égető kérdése. Ha a ma társadalmának gyermekkorú része nem kerül idejekorán bensőséges kapcsolatba a klasszikus zenével, és ez a kapcsolat nem válik állandóvá, életvitelszerűvé, akkor húsz-harminc év múlva a koncerttermek és az operaházak nézőtere üres lesz, csak diszkókban és rockfesztiválokon gyűlnek majd össze tömegek, hogy mielőbb halláskárosulttá váljanak. Elkezdődik (sokak

szerint már javában tart) az a folyamat, amelynek során az emberiség kultúrájának több évszázados része, a klasszikus zene az érdektelenség és a feledés martalékává válik, a hagyományos műveltséggel és az olvasás kultúrájával együtt. Felületes válasz volna minderre azt mondani, hogy nem kell aggódni, világszerte rengeteg gyerek tanul valamilyen hangszert a zeneiskolában, s róluk joggal feltételezhető, hogy bensőséges kapcsolatban állnak és abban

is maradnak a klasszikus vagy „komoly” zenével.

Aki effélett állít, bizonyára nem látott még közletről zeneiskolás gyereket. A zeneiskolás gyerekek nagy része kötelességből tanul zenét, mert a szülei így akarják, és tegyük hozzá: az esetek jelentős hányadában maguk a szülők sem meggyőződés által vezérelve, s végképp nem a klasszikus zenével való személyes kapcsolat háttérével hozzák meg e nevelési döntésüket, hanem azért, mert „szokás” a gyerekeket zenére taníttatni. Az a gyerek, akit a szülei elküldenek a zeneiskolába, de otthon nem hall zenét (vagy ha mégis hall valamit, az a szórakoztatóipar kommersz terméke, mert a szülei azt hallgatják), koncertre sem igen jut el, vagy ha eljut, alkalmyszerűen, s nem alakulhat ki benne a klasszikus zenével való feladat- és kötelességszerű kapcsolaton kívül egyéb, mélyebb kötődés Bach, Mozart, Beethoven vagy épp Bartók remekműveihez.

Rendben van, ne legyünk ennyire pesszimisták. Induljunk ki abból a derűlátó feltételezésből, hogy sok olyan szülő akad, aki bensőleg megalapozott kapcsolatot ápol a klasszikus zenével, s ezt a szeretetet kívánja gyermekének továbbadni. Tételezzük fel azt is, hogy az ilyen szülők gyerekei között sokan vannak, akikkel sikerül megszerettetni a zenetanulást, s reménykedjünk abban, hogy számukra a zenehallgatás megszokott, örömteli időtöltés, és nem csak arról szól, hogy „most fel kell venni az ünneplőruhát, és el kell menni a koncertterembe”. Vagyis tételezzük fel, hogy sok olyan gyerek él e Földön, akit sikerült eredményesen megfertőzni a klasszikusokkal. Vajon az ő szülei milyen zenét

játszanak le gyerekeiknek, milyen zenére vesznek jegyet a közös koncertlátogatások céljából?

E sorok írójának felfogása szerint az a legjobb, ha a gyerekek nem „mutatunk meg” célzatosan zenétet, és nem járattuk koncertre hangsúlylallyal, tervszerűen – hanem „csak úgy”, lazán tesszük mindezt. Persze nem baj, ha olykor azzal fordulunk felé, hogy „most lejátsszom neked valamit, gyere, hallgasd meg, mert én nagyon szeretem”, és az is jó, ha elmegyünk együtt koncertre (csak ne legyen a dolog körül nagy felhajtás). Az a legjobb és a legfontosabb, ha a gyereket a szülői házban körbeveszi, körülöleli a klasszikus zene. Nagyjából olyan ellenállhatatlanul, mint a slágerek az áruházakban. Ne lehessen kitérnie előle. Legyen ez így csecsemőkorától, ne is vegye észre, hogy zene szól körülötte. Jó, ha a szülő pötyög valamilyen hangszeren, még jobb, ha a családban énekelnek, dudorásznak mindenfélét, és az is nagyon jó, ha sokszor van bekapcsolva a (Kodály által olyannyira megvetett és károsnak tartott) rádió vagy lemezjátszó, vagyis a „gépzene”. Legyen ez olyan természetes, mint az, hogy felkelünk, reggelizünk, vagy az, hogy beszélünk egymással (melékesen: sok olyan családot látok, ahol már *nem szokás* beszélni egymással). Az ilyen gyerekeknek nem kell a komoly zenét „magyarázni”, őt nem kell „tervszerűen”, „módszeresen” „megismertetni” a klasszikus repertoárral, mert az vele van, mióta él, kíséri útján, beivódva a pórusaiba. Örömmel fog elmenni a szüleivel koncertre, hiszen ott élőben is meghallgathatja azt a Mozart-vonósnégyest vagy Rossini-nyitányt, amelyet otthon lemezzről vagy a rádióból

már annyiszor hallott, többféle előadóval. És ha teheti, felnőttként is elmegy majd a hangversenyekre, és az éppen divatos szórakoztatóipari tömegtermékek helyett klasszikus zenét hallgat a rádióban.

A fentiekből e sorok írójának két további nézete is nyilvánvalóvá válhatott. Az egyik: a klasszikus zenére a gyereknek nem kell feltétlenül és mindig „odafigyelnie”. Az is jó, ha csak úgy hallgatja, és a klasszikus zene lassan, észrevétlenül természetes életközegévé válik. Aztán később persze közelítse meg az intellektusával is, kapjon magyarázatokat, de ne a magyarázattal kezdjük. A másik nézet: a gyerek bármilyen klasszikus zenét hallgathat, nem kell az ő számára „külön megválogatni” egy erre alkalmas, speciális repertoár darabjait. Találkozhat a legsúlyosabb, legbonyolultabb, legelvontabb darabokkal is, mint az a csecsemő, aki már az anyja méhében is *A varázsfuvolát* hallgatta, és élete első hónapjaiban sokszor alszik el a *Goldberg-variációk* tételeire.

Előttünk egy lemezalbum, amelynek szerkesztői mindezt nagyon másképp gondolják, mint e sorok írója. A Warner Classics nyilvánvalóan nem vájt fülű zeneértőknek, hanem a zenével ismerkedőknek szánta azt a sorozatát, amelyben háromlemezes albumok sorakoznak. *Az 50 legjobb opera-klasszikus*, *Az 50 legjobb Verdi-részlet*, *Az 50 legjobb klasszikus zene lazításhoz*, *Az 50 legjobb hegedűklasszikus*, *Az 50 legjobb gitárklasszikus*, *Az 50 legjobb Mozart-mű*, *Az 50 legjobb nyitány* – ilyen és ezekhez hasonló antológiák jelentek meg e sorozatban. Az egyik kiadvány címe különösen érdekes: *50 Best Children's Classics*, vagy-

is *Az 50 legjobb klasszikus zenemű gyermekeknek*. A szerkesztők szerint tehát a gyerekeknek speciális repertoár kell, olyan művekből, amelyek „nekik valók”.

Nézzük, melyek ezek! A három lemezen a következő művek sorakoznak: Rimszkij-Korszakovtól *A dongó*, Saint-Saëns műve, *Az állatok farsangja*, Rossini *Tell Vilmos* című operájából a *Nyitány*, Prokofjev *Péter és a farkas* című zenés meséje, Britten híres didaktikus műve, a *Fiatalok zenei kalauza* (népszerű címe *Változatok és fuga egy Purcell-témára*), Debussy szólófuvola-darabja, a *Syrinx*, Holst *Bolygók* című ciklusából az *Uránusz*, Muszorgszkij hideglelés szimfonikus tablója, az *Éj a kopár hegyen*, Mendelssohn *Szent-ivánéji álom* kísérőzenéjének *Scherzo* tétele, Muszorgszkij *Egy kiállítás képei* című zongoraciklusának Ravel által zenekarra hangszerelt változatából két tétel, *Az ódon várkastély* és a *Bydlo*, Raveltól a *Lúdanyó meséi*. Dukastól *A bűvészinas*, Leopold Mozart *Gyermekszimfóniája*, Csajkovszkij *Diótörő* című balettjének II. felvonásából a *Divertissement*, Waldteufel *Les Patineurs-keringője*, *A hattyúk tavából* (Csajkovszkij) *A kis hattyúk tánca*, Hacsaturján *Kardtánca* (a *Gayane* balett részlete), Saint-Saëns *Haláltánca*, a mifelénk teljesen ismeretlen 20. századi ausztrál szerző, John Lanchberry *Beatrix Potter meséi* című balettjének részlete, Fauré *Dolly-szvitjéből* a *Berceuse*, Pierné *A kis ólomkatonák indulója* című műve, s végül Debussy *Gyermekkuckó* című zongorasorozatának három tétele.

A felsorolt művek és tételek nyilvánvalóvá teszik, hogy a szerkesztők szerint az a gyerekeknek való zene,

amelyben egyrészt van valami mese-szerű (vagy éppen vicces, netán ábrázoló jellegű) mozzanat, vagy amely állatokkal, képzeletbeli lényekkel, mesefigurákkal kapcsolatos, és persze az olyan zenék is számításba jöhetnek, amelyeknek hallgatásakor valamit el lehet mesélni, el lehet magyarázni, egyszerűen lehetőség nyílik ismeretterjesztésre. Halkan megjegyezném, hogy Saint-Saëns *Az állatok farsangja* című karakterdarab-sorozatának humora kimondottan felnőtteknek való (például az a szarkasztikus mozzanat, amikor az állatok között felvonultatja a zongoristákat). Telitalálat Prokofjev *Péter és a farkasa*, ugyanígy Britten zenekari kalauza, amelyet valóban gyermekeknek írt. Ravel is egy ismerős család gyermekeinek komponálta a *Lúdanyó meséit*, és persze egy szavunk sem lehet Leopold Mozart játékos-humoros *Gyermekszimfóniája* vagy Csajkovszkij szintén gyermekközönségre számító *Diótörője* kapcsán. Rossini *Tell Vilmos*-nyitányán, Debussy *Syrinx*-én, Muszorgszkij zseniális, de rémisztő *Éj a kopár hegyen* című szimfonikus költeményén azonban őszintén szólva elcsodálkoztam. Szerintem Dukas *Bűvészinasa* is inkább filozofikus mű (az alapjául szolgáló Goethe-vers is az), Hacsaturján *Kardtánca* kétségkívül kakukktőzés, azt meg végképp nem értem, hogy Saint-Saëns *Haláltánca* mit keres itt. Jó ötlet a gyerekeknek egy híres zenemű kapcsán arról mesélni, hogy egyszer mindnyájunkért eljön a félelmetes és könyörtelen Halál, amelyet a középkor kaszás aratóként vagy hegedülő és táncoló

csontvázként jelenített meg? Hát ez valóban „izgi”! Aztán majd éjszaka a gyerek nem mer egyedül elaludni a szobájában. Én, ha most volnék kilenc-tíz éves, köszönném szépen, nem kérnék az ilyen szórakoztatásból.

Mindebből két dolog következik. Az egyik, hogy sok és sokféle nézet képzelhető el arról, milyen zenék azok, amelyek gyerekeknek valók. A másik: a gyerekeket legjobb komolyan venni, és olyan zenéket mutatni nekik, amelyek nem speciálisan az ő korosztályuknak vannak szánva. Ebben az összefüggésben néha éppen az a „gyerekeknek való”, ami „nem gyerekeknek való”. Például Beethoven *5. szimfóniája* vagy Bachtól a *Wohltemperiertes Klavier* prelúdiukai és fűgái, esetleg Mozart zongoraversenyei. Ezekben nincs semmi „gyermeki”, mégis, gyerekek is bátran meghallgathatják valamennyit, csak bízni kell abban, hogy rendkívül sok mindent képesek megérteni. Mindenképpen a kiadvány erényei között kell említenünk, hogy nagyszerű előadások sokaságát vonultatja fel, olyan művészekkel, mint Thomas Beecham, Zubin Mehta, Riccardo Muti, Simon Rattle, Neville Marriner, André Previn. Az azonban kevésbé szerencsés, hogy egy-egy művész ugyanabban az antológiában többször is szerepel, amitől kicsit egyhangúvá válik a kínálat. Ennél azért a Warner Classics katalógusa gazdagabb és változatosabb.

Elfeledett hősök árnyai

120

A kelet-közép-európai értelmiségi néző első benyomása Olivier Assayas *Kettős életek* című filmjének láttán az irigység. Lám, így is lehet élni. Párizsi bisztrók, jó lakások, jó kocsik, szép és okos nők, kulturált, jó megjelenésű férfiak, nem hivalkodó gazdagság, kellemes társasági élet, gondtalan értelmiségiek, nyaraló Provence-ban a tengerparton. A filmidő előrehaladtával az irigység foszlik. A film hősei közül senki sincs a helyén, se a magánéletben, se a munkában. A nyugat-európai filmgyártás az utóbbi időkben sorra termeli a hasonló jellegű, értelmiségi tenyészetek nyomorát bemutató filmeket. Ilyen volt Paolo Genovese nagyszerű filmje, a *Teljesen idegenek*, melyben hét jó barát jön rá arra, hogy fogalmuk sincs arról, hogy ki kicsoda. A Cirko-Gejzír nemrég mutatta be Agnès Jauoi *Pezsgő és macaron – egy feledhetetlen kerti parti* című feledhető filmjét, amelyben egy kiöregedett színész küszködik a feledéssel a luxusvillája kertjében rendezett partin.

Olivier Assayas filmje egy lassú, rejtélyes beszélgetéssel kezdődik, mely Léonard, az író és Alain, Léonard könyveinek kiadója között zajlik. Alain, a könyvkiadó vezetője nem akar, de nem is tud nyereséges könyveket kiadni. A beszélgetésből kiderül, hogy Alain nem akarja Léonard új könyvét megjelentetni, de hogy miért vonakodik a kiadástól, azt csak később tudjuk meg. Alain felesége Selena, aki tehetséges színésznő lenne, de tehetségét véget

nem érő televíziós bűnügyi sorozatokban váltja aprópénzre. Léonard felesége Valérie, egy ambiciózus politikus mindenese, tanácsadója.

A kettős életek évek óta tartanak. A résztvevők éppen úgy unják, mint a hitvesi ágyat, ahonnan időnként átugranak egy másik ágyba. Senki nem tud semmit. Az egyik házasságban cseperedik a gyerek, a másikban apad a libidó. Időről időre összejönnek, társasági életet élnek, írókkal, kritikusokkal, más értelmiségiekkel beszélgetnek irodalomról, politikáról, miközben esznek, isznak.

A film hősei csehovi minta szerint élnek, nem urai önmaguknak, sodródni a kellemes mindennapi lét pillanatainak árában. A kivétel Christa, Alain biszexuális szeretője, aki látva a párizsi értelmiségi beltenyészet tehetetlenségét, otthagyja Alaint, felmond a kiadóban, elmegy Londonba, ahol megvalósíthatja önmagát a digitális átalakulás egyik nagy cégének alkalmazottjaként.

A film főhőse egyaránt lehetett volna Alain és Léonard. Assayas végül Léonard mellett döntött, akiről csatagos megjelenése láttán, baloldali közhelyektől hemzsegető beszéde hallatán nehéz elképzelni, hogy mivel vonzza magához a nagyon jóképű Alain feleségét, akit a varázslatos Juliette Binoche alakít. Léonard egyébként nem érdektelen titka – de ezt a film nem bontja ki teljes mélységében –, hogy az írás során felhasznált információkat szeretkezés előtt, szeretkezés közben és szeretkezés után gyűjti. Önpornográfiát ír,

nem kímélve éppen aktuális partnere, akinek kilétét nem igazán nehéz kitalálni. Könyveit falják az olvasók. Kiadója természetesen Alain, de utóbb már sejtjük, hogy a film elején hallott visszautasításba az a gyanú is belejátszhatott, hogy a kéziratban leírt, egy moziban játszódó obszcén jelenet szereplője talán a saját felesége. A kéziratot egyébként Selena sürgetésére Alain mégis kiadja, s a könyv sikert arat. Sajátosan alakul Léonard és Valérie viszonya. Valérie egy politikus mindenese és tanácsadója, akiből azonban kiábrándul, amikor kiderül róla, hogy vélhetően transzszexuális partnereit a Bois de Boulogne árnyas útjain csípi fel.

A forgatókönyvíró-rendező is beláthatta, hogy az Alain, Christa, Selene, Léonard és Valérie között nem túl izgalmas szálak mentén bonyolódó történet kevés ahhoz, hogy két órán át lekösse a néző figyelmét. Emiatt építhette be a másik, intellektuális szálat, amelyet dramaturgiailag Alain és Christa jeleníthetett volna meg, ha Christa nem tűnik el oly hamar a történetből.

A csehovi hangulatot hűen idéző üres és felszínes értelmiségi beszélgetések mögött felcsillan egy ízig-vérig aktuális problematika, ami akár a film gondolati szervezőelve is lehetett volna, ha a forgatókönyvíró-rendező nem puskázza el a benne rejlő dramaturgiai lehetőséget. Alain, aki komolyan veszi könyvkiadói szerepét, elkeseredetten látja az évi fogyásjelentések csökkenő számait. Jobb meggyőződése ellenére megpróbálkozik a fizikailag megjelenő könyvtestek átvezetésével a testetlen virtuális világba, ahol a könyv csak egy telefon, laptop, tablet kijelzőjén olvasható vagy egy

celeb hangján hallható szöveg. Itt lép be a történetbe Christa, a kiadó új alkalmazottja, a digitális világ zelótája. Lehetett volna, de nem lett ebből drámai konfliktus a filmben. Christa át akarja formálni a kiadót a pincétől a padlásig. Felismeri, hogy a társadalmi média megjelenése kiiktatta a kritikusokat az írók és az olvasók közötti kapcsolatból, éppen úgy, ahogyan Luther reformációja kiiktatta a papi rendet Isten és a hívők közötti kapcsolatból. Ezáltal megfordult a korábbi aszimmetrikus viszony a kritikusok által befolyásolt könyvkiadók és a könyvek laikus olvasói között. A megfordult viszonyt a digitális szociológia művelői felhasználóvezérelt kapcsolatként jellemzik. Christa két szeretkezés között arról beszél Alainnak, hogy a társadalmi média felületén, a Facebookon, a Twitteren, a blogvilágban minden olvasó kritikus lehet, aki maga dönti el, akár a protestáns hívő a Biblia olvastán, hogy hol van az irodalmi isten. A kritikai befogadás blogtérben vizionált demokráciája persze csalóka, mivel a hatás a Barabási Albert-László által leírt minta szerint működik: kevés bloggert olvasnak sokan, és sok bloggert olvasnak kevesen. Az irodalmi isten a tömeg, mely azoknak a szerzőknek kedvez, akik a legprimitívebb olvasókat célozzák, akiből a legtöbb van. Az értelmiségi beszélgetések résztvevői az új média által teremtett általános dezorientáción, az igazságon túli világ eljövételén boronganak.

A digitális világ mindenütt jelen van a filmben. Valérie, mielőtt munkába indul, internethez csatlakoztatott mobil eszközök egész arzenálját veszi magához, melyek lehetővé

teszik, hogy bármit bárkivel bárhol megosszon, legyen az kép, hang, videó. Selene-t egy Léonard-tól kapott SMS óvatlan megnyitása buktatja le. Léonard rádióinterjújára azonnal olvashatók a rádió internetes felületén a hallgatói visszajelzések, melyek alapján tudni lehet, hogy szereplése siker vagy kudarc volt-e.

Megragadó jelenet, amikor Alain és felesége a kiadó tulajdonosának luxusvillájába látogat, s a villa pazar parkjában a tulajdonos úgy beszél Alainnal, mint a római időkben egy latifundium birtokosa a rabszolgájával. A tulajdonos a kiadót Alainnal együtt egy nagy telefonos cégnek adná el, melynek tartalom kell az előfizetők és kártyatulajdonosok által használt telefonok kijelzőire. Mi sem lenne kézenfekvőbb, mint az e-könyvekkel és más népszerű tartalmakkal kiegészített szolgáltatás.

Az ügylet később meghiúsul, a cég más akvizícióját leplezendő vetette fel a könyvkiadó megvételét. Minden marad a régiben. Alain megtartja a kiadót, de beindítja az e-könyv-üzletágat, Léonard könyveit is forgalmazza. Selene otthagyja Léonard-t, aki megmarad Valérie mellett. A változás pusztán annyi, amit az anyai ágon magyar származású rendező-forgatókönyvíró Ma-

dách Imrétől csenhetett, hogy Alain és Selene tengerparti villájából jövet, a film végén egy erdei tisztáson lepihenve Valérie bejelenti a csodálkozó Léonard-nak, hogy anyának érzi magát. Léonard csodálkozása nem indokolatlan, mert hirtelen nem tud visszaemlékezni közelmúltból együttlétre, melyből akár fiú, akár lány sarjadhatott volna.

Az új nyugat-európai filmek elefedett ősei Csehov halhatatlan fölösleges emberei, Platonov, Ivanov, Asztrov és a többiek, akikről Csehov-könyvében Almási Miklós oly érzékletesen ír. E filmek láttán azt a szomorú következtetést kell levonnunk, hogy nem teljesedett be az 1889-ben írott *Ványa bácsiból* ismert Asztrov doktor jóslata, aki szerint „azok, akik utánunk majd száz vagy kétszáz esztendő múlva élnek, és akik majd lenéznek bennünket azért, mert ilyen ostobán és ilyen ízléstelenül éltük le az életünket – azok talán megtalálják a módját, hogyan lehetnek boldogok”.

Kettős életek – játékfilm, 218 perc, 2018. Rendező és forgatókönyvíró: **Olivier Assayas**, operatőr: **Yorick le Saus**. Szereplők: **Juliette Binoche, Guillaume Canet, Vincent Macaigne, Christa Teret, Nora Hamzawi, Nicolas Bouchaud, Antoine Reinartz**.

Mit remélnék a vászontól?

A kérdés annyira magától értetődő, hogy a színházak éjszakáján (az éjszaka délutánján) külön beszélgetés is volt róla a Katona József Színházban. Minek mászkálnak a színházi emberek folyton moziba? Már úgy értem, az ihletért. Miért ott keresik? Vagy van ott valami, ami megkönnyíti a jegyeladást? Mert főleg (de nem kizárólag) olyan színházakról van szó, amelyekben nagyon nem mindegy, mennyi az eladott jegy. És akkor mintha jönne valaki, aki a homlokára csap, hogy ne kockáztassunk, adjuk elő a *Pulp Fiction*-t. Na jó, ilyen még nem jött, de csak idő kérdése.

A véletlenek szerencsés vagy szerencsétlen – a lap aljára érve eldöntjük – egybeesése, hogy szinte egyszerre ment két mozifilm két színházban, egy színésznővel, Hernádi Judittal. Hogy a szerencsés egybeesést mondjam: aki csak a *Becéző szavakat* látta, könnyen juthatott arra a végkövetkeztetésre, hogy Hernádi nem áll eleget a színpadon, túlságosan belejött abba, hogy ő maga az egyszemélyes színház. Vannak ennek előnyei, még mindig varázslatos benne a tempóérzék, hogy bármit el tud úgy mondani és szemforgatni, hogy az akkor is viccesnek hasson, ha igazából semmi vicces nincsen benne. De azért el tudom képzelni, hogy van, akinek ennyi nem elég, ha egy viszonylag érdekes és erőteljes figurát kell megjeleníteni. Helyette látja Hernádi Juditot, aki nem is viszonylag érdekes és erőteljes, de már ismeri. Persze alapigazság, hogy kétféle színész van, az egyik minden szerepet magára igazít, mind-

egy, hogy Antonius vagy Kleopátra, én csak Richard Burtont látom. És van a másik fajta, aki meg kidolgoz, elemez, új gesztusokat vesz föl, más hangon beszél, eltűnik a szerepben, meg se lehet ismerni, tegnap koldus volt, ma királyfi, tudom, hogy nem jó példa, de azért érthető. Hernádi nyilván az első típusba tartozik, ez nem erény és nem csökevény, mind elfogadjuk, megyünk, hogy megnézzük őt a *Becéző szavak*ban. Aztán, amikor tényleg őt látjuk, akkor húzogatjuk az orrunkat: mást nem tud?

Mást is tud. Egy hétre a Belvárosi bemutatója után jött a Hatszín Teátrumban a *Mi történt Baby Jane-nel*. Ez is film, még ha a legtöbb ember számára nem annyira (még annyira sem) ismerős, mint a *Becéző szavak*. Ha a hasonlóságokat kell keresni, a színpadkép színe elég meglepő módon diktatórikus és ugyanaz. A Belvárosi világos terrakottájára emlékeztet a Hatszín rózsaszíne, mindkettő uralkodik, mindkettő másról beszél, mint a történet és annak filmváltozata. Mert hát az egyik úgy terrakotta, hogy vágyik a feketére, szaladunk a gyászba, bár szerencsére a szerző kezében vagyunk, meghal valaki, de nem az, akire számítunk. A másik úgy rózsaszín, hogy voltaképp idegen tőle ez a babázás, ez egy masszív film noir, vagy még annál is feketébb, a némafilmek erős arcfestéseivel, amiktől a gyerekek rosszakat álmodnak.

Mind a kettő film, és ha valaki ballépne, és megtekintené véletlenül a filmváltozatokat, rögtön le is vonhatná azt a nem remélt követke-

tetést, hogy filmen jobb volt. Aztán lehetne elmélkedni, hogy miért is volt jobb, hiszen a két előadás kétféleképpen közelít az amerikai történetekhez. A *Becéző szavak* mintha magyar változat volna, legalábbis a jelmezek alapján senkinek eszébe nem jutna, hogy ez Texasban játszódik, annak ellenére sem, hogy az egyik szereplő úrhajós. A *Baby Jane* tartja az amerikai helyszínt, a szereplők angolul énekelnek, meg alapvetően idegen az egész történet a gyerekszínészekről, filmsztárokról, mohó és kizsákmányoló szülőkről. Persze, ez is megtalálja a maga általános érvényét, van itt két ember, aki egymásra szorul, az egyik elmebeteg, a másik kerekesszékebe kényszerült, megtalálta a zsák a feltjét, és a meglepetés csak annyi, hogy nem az a zsák, és nem az a felt, akit annak hittünk.

Kevés? Igen, elég kevés. Alapvetően az az érzésem a *Baby Jane*-ről, hogy egymás idejét raboljuk. Olykor elsőprő erővel érzem ezt, főleg a második rész kezdetén, amikor nem is tudom, hogy színészi túlbuzgásból vagy a rendezői elmésség jóvoltából eljutunk oda, hogy a néninek öltöztetett, amúgy is fájdalmasan közreműködő Bercsényi Péter elkezd ragyogni a közönségszeretet fényében. A felvonás úgy kezdődik, hogy a színész szürke parókában horgol, és közben magyarázza a horgolás titkait, lebeszél a közönségnek, sok is, hosszú is, és tényleg nem tudja az ember, hogy gyűlölje vagy sajnálja, amiért ezt teszi vele. Mit tehet róla, ez a munkája, csak rosszul látja el. Ne végezze rosszul a munkáját, ez a legkevesebb, amit elvárhatunk egymástól. Miközben hullámoznak az érzelmek, amelyek, sajnálatos módon mind-mind függetlenek a színdarab-

tól, rájövök, hogy voltaképpen eddig sem nagyon éreztem magam bevonva a történetbe.

Nem nagy titok: két színésznőről van szó, akik testvérek. Valaha Baby Jane volt a sztár, a húga csak nézhetett, hogyan szteppel a másik a közönség előtt, aztán fordult a kocka, a hűg lett a menő felnőtt filmcsillag, amíg tisztázatlan, de utóbb majd tisztázott körülmények között balesetet nem szenvedett, és a karrierje tolószékben véget nem ért. Most együtt él a két öreglány, gyűlölnek egymást, de csak az idősebbiknek van rá lehetősége, hogy ezt a gyűlöletet tettekben is kimutassa, vacsorára szolgálja föl a másik madárkáját, vagy egyáltalán ne adjon neki enni, a másik meg túri, mert nem tehet mást.

Finom kis színészi feladat mindkettő, a mártírkodás és a tébolyult szadizás egyaránt, és szerencsés pillanatokban amolyan bábszínházi gyerekreakciókat vált ki a nézőből: vigyázz, jön. Nincs más dolga színésznek, mint lelövéldözni az ülő kacsákat, szálnalmat kelteni maga iránt, amíg kínlódva lekeveredik a kerekesszékekről, és megindul hason a telefon felé, hátha értesíteni tudja a rendőrséget.

Nincs más dolga színésznek, mint jónak lenni, de ez jelen esetben iszonyatosan eltúlzott elvárás Kiss Mariától, aki, el nem tudom mondani, mennyire unalmas épp a fenti jelenetben. Mert hát annyira hiteles mozgásszerűlt, mint az aluljárói koldus, aki a rendőr közeledtére hóna alá kapja a mankóját, és fűtyörészve távozik. Nem hiszek neki, ha pedig nem hiszek neki, akkor már megint ugyanaz az érzés, mint Bercsényi Péter magánszáma alatt: ne raboljuk egymás idejét.

Hangsúlyozom: nem csak rólam van szó, hanem egymásról. Mert Hernádi Judit tényleg anyait-apait belead, ez most nem szemforgatás és poénmondás, hanem meló, komoly és önfeláldozó meló, szűk és rövid ruhában ugrabugrálni, többé-kevésbé táncikálni, bár nyilván jobb volna többé, szóval ha el lehetne hinni, hogy ez a Baby Jane valaha tényleg tudott szteppelni. De odadobja a jónőséget, a szexiséget, a hernádiságot, és nem látom, hogy kasszírozna érte, hogy azt mondhatná, valamiért valamit, végre meglátják, hogy letisztult, nagy színésző lettem, aki

életeket, sorsokat, tragédiákat visz színre. Hacsak...

Hacsak nincs itt egy nagyobb tragédia, egy másik, amit nem játszanak, hanem élnek. Ami arról szól, hogy múlnak, múlnak az évek, hullatja lefelét az idő vén fája. Most hirtelen, ha nem is ellenállhatatlan, de erős vágyat érzek, hogy megnézzem Hernádi Juditot a *Macskajátékban*. Csak jusson eszébe másnak is.

Henry Farrell: Mi történt Baby Jane-nel? Hatszín Teátrum. Rendezte: **Alföldi Róbert**. Szereplők: **Hernádi Judit, Kiss Mari**.



László Ferenc

Omnipotens

Fiala János és a Civil a pályán

125

Amikor már azt gondolnánk, hogy végképp és unásig kiismertük a honi televíziózás működését, rendre újabb és újabb váratlan, ép ésszel előre aligha kalkulálható meglepetésekkel szembesülhetünk. Hisz ugyan ki gondolta volna még akár fél évvel ezelőtt is, hogy egyszer majd szárba szökken az exkluzív interjúról adott exkluzív interjú műfaja? És lám, a TV2 és özvegy Vajnáne vagy épp az ATV meg Sas József kapcsán mára valószínűleg alapértelmezettnek tetszik az ilyesmi. Vagy hát ki hitte volna, hogy esti főműsoridőben a két vezető kereskedelmi csatorna ilyennyire fáradhatatlanul lesz képes variálni a műsorok hosszát: háromnegyed órás álrealityból kétórásat, 90 perces áltehetségkutatóból 150 perceset va-

rázsolva? És hogy minden áldott este akár három csatornán is nézhetjük majd egyszerre Columbo hadnagyot és a gyűrött ballonkabátját? Ugye, hogy nem?

Várni az előre nem sejtethető, felkészülni az elképzelhetetlenre: ez Fiala János legújabb kori képernyős jelenlétével kapcsolatban is alapvető fontosságú előkészületnek ítélnél. Merthogy a néző bizonyos előzetes tudások birtokában és konvenciók ismeretében átkapcsol, mondjuk, a *Civil a pályán* szeptember 14-i adására – és nem hisz a szemének meg a fülének. Ott ül ugyanis a műsorvezetői székekben Fiala János egy piros-sárgakék, összességében tiritarka bohócakóban, és valamiféle abszurd, talán csak a saját fejében létező játék sza-

bályait követve végzi a munkáját. Az asztalnál helyet foglaló férfi beszélgetőtársakat parlagi módon szimplán vezetékneven szólítja, ellenben következetesen a vita résztvevői között említi és nevezi meg a műsor szerkesztőjét – aki természetesen nem ül ott az asztalnál. A fialai rapszodikus modorhoz már minden jel szerint kondicionált stúdióvendégek közül a jogász Lattmann Tamással karöltve pedig mintha vissza-visszatérően a *Tanár úr kérem* vonatkozó részletét parafrázéálná a műsorgazda, vélhetőleg a Steinmann és a Lattmann nevek hasonlóságában rejlő fergeteges mulatságot fenéig kiélvezendő. „Azt áruld el nekem, édes fiam” – indította például az egyik kérdését, „Lattmann, te ehhez mit szölsz” – így egy másikat, a műsor egy adott pillanatában meg ekképp vallott a büszke pedagógus: „Lattmann a szívem csücske.”

Ha mindehhez hozzátesszük, hogy Fiala a műsorajánlóban akár dalra is fakad, egyértelműnek tűnik, hogy a tárgyalt médiaszemélyiség a számára már rég meghatározott öntörvényű/kiegyensúlyozatlan különönbesorolását minden erejével a meghökkentően színes egyéniség rokon jellegű, ám mégis kedvezőbb leírásával árnyalná. Mert habár annak idején kétségkívül az előbbi kategóriát belakva talált magának helyet a televíziós és a rádiós nyilvánosságban, de egyszersmind valóságos média-odisszeája is döntően ennek volt köszönhető. Felettébb nehéz lenne ugyanis akár csak a címszavak említésére szorítkozva összefoglalni a Magyar Rádiótól indult pályafutás állomásaikat, sem azokat a többé-kevésbé zűrös eseteket, amelyek vándorlásának út-vonalát övezték.

A logika és az illendőség mégis egyként úgy diktálná, hogy ezen a ponton Fiala János eddigi munkásságának rövid summája következzen, azonban egy ilyen passzust vajmi nehéz lenne ideiktatnunk. Korántsem csupán a karrier imént említett kanyargóssága miatt, hanem mert e témának nincs konszenzusos elbeszélése, és még kevésbé egyezményes értelmezése. Létezik a *rendíthetetlen kakukktojás* rajongói közképe: az ember, aki máig megmondja, bele a pacekba, s akinél sosincs mismásolás. Aztán ott van a sajnálkozó felhangú vagy épp enyhén megmosolygó jellegű értelmezések, amelyek a lecsúszott/szertelen tehetséget méltatja, a kilencvenes évekre meghatottan visszatekintő értelmiségi össznosztalgia részeként. Említhető még a médiakülönci személyiségképlet kekk vonásait elfogadóan kidomborító *ilyen is kell* tárgyalásmód. No és nem utolsósorban nagyon is létezik egy közelítés, amely érthetetlennek és értelmezhetetlennek véli Fiala egész működését, a pár évtizeddel ezelőttit csakúgy, mint a mait.

Kár lenne tagadni, hogy jelen sorok írója az értetlenkedők számát gyarapítja. Kezdvé mindjárt Fiala János küllemén, orgánumán és artikulációs bázisán, mely tényezőket abszolútizálni nyilván hiba volna, ámde korántsem akkora hiba, mint nyíltan vagy hallgatólagosan lényegtelennek tekinteni. A rendszeresen alulartikulált beszédmodor meg a kellemetlen természetű slemilt sejtető megjelenés ugyanis olyan kumulált hátrányt teremt, amelyet csak hatalmas hozzáadott értékekkel lehetne ledolgozni. Márpedig Fiala kérdezői és műsorkészítői ténykedése, s az azt a másokétól legmarkánsabban megkülönböztető jegye, a spród keménykedés póza ösz-

szességében csak a zsörtölődő-froclizó narcizmus kiélését látszik szolgálni. Innen nézve pedig Fiala jószerint alig látszik másnak, mint valamiféle proto-Puzsérnak vagy alternatív Havasnak: kisebb hangerővel, több frusztrációval, de ugyanúgy az adott témától független egotripek kötelező köreit róva.

A *Civil a pályán* emlegetett adásában ugyancsak jócskán akadtak, a fentebb már idézetteken túl is, olyan mozzanatok, amelyek a műsorvezetői narcizmus meghatározó szerepét jelezték. „Nem szeretnék egy ilyen omnipotens jelleget ölteni” – kezdte például egyik derűsnek szánt közbevetését, a folytatással persze inkább az abszurd vélelmet erősítendő, semmint józanul megkérdőjelezve. (Egyszermind felkeltve a gyanút, vajha nem a prepotens jelzót kereste-e a beszélő.) A téma ugyanis épp Fiala rádióműsora, a jelenleg a Civil Rádióon hallgatható *KeljFelJancsi!* volt, amelyről a műsorvezető valósággal nem győzött eleget beszélni. Megtudhattuk, ki mindenki vált is ott szót, méghozzá készségesen és rendszerezően Fialával, s a citált fordulat után kiderült, hogy Ferencváros (fideszes) önkormányzata is támogatja e műsort. Mivel a beszélgetés témája akkor épp Reviczky Gábor kedvezményes lakásbérletére és Bácskai kerületi polgármester melletti kampányolása volt, a bejelentés akár az összeférhetetlenség jelzésére is szolgálhatott – volna. Nem így történt, ám nem ez volt e műsorrész egyetlen furcsasága.

Immár nem Fialáról, hanem a műsor egészéről szólva, a *Civil a pályán* sajnos a közéleti kerekasztal-beszélgetések összes szokott kórságát felmutatta – leszámítva a dühödten rakkoló vagdalkozást. Jutott ben-

ne szerep a hamisan előfeltételezett konszenzusnak („Gulyás Gergely, akit mindannyian tisztelünk” – hangzott a minden iróniától mentes fialai felütés az első téma elővezetésekor), de éppígy az ilyenkor elmaradhatatlan ordas közhelyeknek is. (Lásd: a politika úri huncutság, a politikai terméket pedig úgy kell eladni, mint a mosóport...) Természetesen itt is akadt közreműködő, akinek a mondókája egyetlenegy srófra járt: a tiszteletre méltó Tétényi Éva, aki majd minden mondatával visszakötött a maga vigasztalan esztergomi küzdelmeihez.

Valamint előkerült a hazai közéleti beszélgetős műsorok talán legkomolyabb, de okvetlenül leghervasztóbb krónikus betegsége. Vagyis az, hogy gondolatok, ha úgy tetszik, eszmék helyett az ilyen beszélgetések résztvevői, az úgynevezett értelmiségiek, rendre politikai taktikákat próbálnak rögtönözni a kamerák előtt. Így ez esetben Lattmann Tamás bárminő halvány kétely nélkül, teljes magabiztossággal üzent meg Karácsony Gergelynek, bele a kamerába, hogy nyuszijelmezbe öltöztetett aktivistákat kellene Tarlós főpolgármesterre ráküldeni. Hogy aztán a néző már csak azt találgathassa magában: az intellektuális igénytelenség, a masszív szereptévesztés vagy a figyelemhajhászó önzés-e a legzavaróbb az ilyen megnyilvánulásokban? Voltaképp akármelyiket választanánk is, könnyen kedvünk támadhat kikölcösölni Fialától az egyik illetanári hólyag-kismonológiát, hogy azal intézzük el ezt az elkedvetlenítő jelenséget: „Én még egy olyan időben nevelkedtem, elnézést, amikor ez nem működött.”

Civil a pályán, ATV.

Vendégségben

Konrád György (1933–2019) emlékére

Egy tekintet: a magától értetődőt az abszurdum mellé rendelő tárgyilagos rácsodálkozás, a betiltott gyerekiségét évtizedek múltán is példás derűvel őrző figyelmes felnőtté, aki álarcot is mintha csak azért öltene, hogy mögüle barátságosan tovább kíváncsiskodhassék; egy hang: nyugodt és mély, a határozott, de sohasem rá-, mindig csak elbeszélő, és mindig mindenütt otthonosan zengő diskurzus; egy történet: saját és nem saját, irodalom és élet, minket néz, rólunk szól. Én nem tudnám elképzelni e nélkül a tekintet, e nélkül a hang nélkül. Magamat idézem, a hetvenötödik születésnapjára, köszöntésül írtam ezt több mint tizenegy éve. Emlékkönyvbe, kézzel, és nem tudtam elképzelni.

Vagy inkább vendéggönyvbe.

Vendéggönyvbe elevennek írunk. És jó volt igazán is a vendégének vagy csak a társaságában lenni, és jó, hogy személyes emlék is van róla sok. Egy csobánkai séta, nyár-elő a Duna-korzón, karácsony Rajk Laciéknál. Róma, Hegymagas, Torockó utca. Barátkozás és munka. Az *Elutazás és hazatérés* ráadásul abban a nagyváradi lakásban végződik, a *Fenn a hegyen...* pedig ott kezdődik, ahol kislánykorában az édesanyám sok nyarat töltötte.

De mindez már tényleg csak ráadás ahhoz az élményhez képest, ami a könyvei olvastán az első pil-

lanattól fogva ért. A látogatójából húszévesen hosszú mondatokat másoltam ki magamnak a naplómba, mert felkavartak és megnyugtattak. És személyes élmény lett már ez is. A szem, a hang. Az az elemien evidens, férfiasan tárgyilagos, mégis „naív” tekintet, amely úgy, olyan gyermekies makacssággal csodálkozik rá a kor képtelen fejleményeire, hogy ezzel mintegy függetleníti magát az évszázad intellektuális elfogultságaitól („igen, ez az, ez most lehetséges” – tudósít az elbeszélő arról, hogy mit érzett tizenegy évesen, amikor egy egyenruhás férfi a homlokához nyomta a pisztolyát, ugyanakkor azt is érzi, hogy „az egész nem igazán komoly”), meg a hangja is, *ahogyan* mondja, igen.

Ahogy néz és ahogy mondja: így, ennek a hatalom számára mindig különösen kellemetlen, barátságos tónusnak a révén lett ő a magyarországi, sőt a közép-európai változások kulcsfigurájává is „antipolitikusként”, tehát szabad emberként, aki – miközben létrehozta a kortárs magyar irodalom egyik legjelentősebb életművét – a szabadság világdivatja múltán is szabad maradt mindhalálig.

Mindhalálig: csak ez lett bizonyos most.

De marad a tekintete, marad a hangja.

Barna Imre